

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Π.Μ.Σ. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ & ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΥΡΙΓΓΑ ΑΡΓΥΡΩ ΙΩΑΝΝΑ

ΑΜ: 1122Μ048

2024-2025

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ: Σ. ΣΕΦΕΡΙΑΔΗΣ

«ΕΚΦΟΡΕΣ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1960 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ-
ΟΣΜΩΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΩΣ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗΣ»

Διμελής Επιτροπή:

Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης. Καθηγητής. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας,

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών (Επιβλέπων

Καθηγητής).

Σταύρος Τομπάζος. Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών,

Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η δεκαετία του 1960 σηματοδότησε μια ταραχώδη και μετασχηματιστική περίοδο στην παγκόσμια ιστορία, που χαρακτηρίστηκε από κοινωνικές αναταραχές, πολιτικό ακτιβισμό και πολιτιστική απελευθέρωση. Αν και συχνά συνδέεται με εμβληματικά γεγονότα όπως το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα στις Ηνωμένες Πολιτείες και οι φοιτητικές διαμαρτυρίες στην Ευρώπη, η δεκαετία του 1960 υπήρξε επίσης μάρτυρας σημαντικών κοινωνικών κινήματων και πολιτιστικών αλλαγών στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο της μεταπολεμικής ανάκαμψης και της πολιτικής μετάβασης, η ελληνική κοινωνία βίωσε ένα κύμα κοινωνικής κινητοποίησης και πολιτιστικής καινοτομίας που αμφισβήτησε τα παραδοσιακά πρότυπα και άνοιξε το δρόμο για μια πιο ανοιχτή και δημοκρατική κοινωνία.

Η δεκαετία του 1960 στην Ελλάδα σημαδεύτηκε από ένα μεταβαλλόμενο πολιτικό τοπίο, καθώς η χώρα πέρασε από την αυταρχική διακυβέρνηση στη δημοκρατία. Μετά το τέλος του ελληνικού εμφυλίου πολέμου το 1949, η Ελλάδα γνώρισε μια περίοδο πολιτικής αστάθειας και καταστολής υπό τη συντηρητική κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Ωστόσο, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, το πολιτικό κλίμα άρχισε να αλλάζει, με την άνοδο του Ανδρέα Παπανδρέου και του κόμματος της Ένωσης Κέντρου. Η πλατφόρμα κοινωνικής μεταρρύθμισης του Παπανδρέου βρήκε

απήχηση σε μια γενιά νέων Ελλήνων που είχαν απογοητευτεί από το status quo, θέτοντας τις βάσεις για μια νέα εποχή πολιτικού ακτιβισμού και κοινωνικής αλλαγής.

Στο επίκεντρο της δεκαετίας του 1960 στην Ελλάδα ήταν τα κοινωνικά κινήματα που προέκυψαν ως απάντηση σε πιεστικά κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Ένα από τα σημαντικότερα κινήματα της δεκαετίας ήταν οι φοιτητικές διαμαρτυρίες που ξέσπασαν στα πανεπιστήμια όλης της χώρας. Υποκινούμενοι από παράπονα για την ακαδημαϊκή ελευθερία, την πολιτική λογοκρισία και την κυβερνητική διαφθορά, οι Έλληνες φοιτητές βγήκαν στους δρόμους για να απαιτήσουν μεγαλύτερη δημοκρατία και υπευθυνότητα από τις αρχές. Αυτές οι διαμαρτυρίες ενεργοποίησαν ένα ευρύτερο κίνημα για πολιτικές μεταρρυθμίσεις και κοινωνική δικαιοσύνη, εμπνέοντας την αλληλεγγύη μεταξύ διαφορετικών ομάδων της ελληνικής κοινωνίας.

Εκτός από τον φοιτητικό ακτιβισμό, η δεκαετία του 1960 στην Ελλάδα γνώρισε ένα κύμα εργατικών απεργιών και εργατικών διαδηλώσεων, καθώς οι εργαζόμενοι κινητοποιήθηκαν για να διεκδικήσουν καλύτερους μισθούς, συνθήκες εργασίας και εργασιακά δικαιώματα. Το εργατικό κίνημα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αμφισβήτηση της εξουσίας των βιομηχάνων και των πολιτικών ελίτ, πιέζοντας για μεγαλύτερη οικονομική ισότητα και κοινωνική δικαιοσύνη. Παράλληλα με τον εργατικό ακτιβισμό, εμφανίστηκαν φεμινιστικές ομάδες που υπερασπίστηκαν τα δικαιώματα των γυναικών και την ισότητα των φύλων, αμφισβητώντας τις πατριαρχικές νόρμες και τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων.

Συγχρόνως άνθισε μια πολιτιστική επανάσταση που σάρωσε την ελληνική κοινωνία, αμφισβητώντας τα συμβατικά πρότυπα και εξυμνώντας την ατομική ελευθερία και δημιουργικότητα. Η δεκαετία του 1960 είδε την εμφάνιση νέων μορφών τέχνης, λογοτεχνίας και μουσικής που αντανάκλουν το πνεύμα της επανάστασης και του πειραματισμού. Από τους μπίτνικ ποιητές της Αθήνας μέχρι τα ψυχεδελικά ροκ συγκροτήματα της Θεσσαλονίκης, οι Έλληνες καλλιτέχνες και διανοούμενοι αγκάλιασαν νέες μορφές έκφρασης που αψηφούσαν τις παραδοσιακές συμβάσεις και έσπρωχναν τα όρια της καλλιτεχνικής ελευθερίας.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1 Το διεθνές πολιτικό σκηνικό

1.2 Νεολαία και φοιτητικό κίνημα στην Ευρώπη και στον κόσμο

1.3 Η παγκόσμια συγκυρία και η συνιστώσα της νεολαίας

1.4 Η εξέγερση των φοιτητών στις ΗΠΑ

1.5 Η διάχυση της φοιτητικής αμφισβήτηση σε Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία

1.6 Το αριστερό πρόσημο της φοιτητικής διαμαρτυρίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1 Υποκουλτούρες και αντικουλτούρες την δεκαετία του 1960

2.2 Η σημασία της μουσικής και οι μορφές αντίστασης

2.3 Το κοινωνικό ζήτημα

2.4 Η Νέα Αριστερά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 Η Ελλάδα εντός του διεθνούς πλαισίου και το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1960

3.2 Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1964

3.3 Δημιουργία Νεολαίας Λαμπράκη

3.4 Βασιλικό Πραξικόπημα του 1965

3.5 Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών (1967-1970)

3.6 Η καλλιτεχνική έκφραση ως μέσος αντίδρασης

3.7 Η σημασία της ποίησης και η μελοποίηση εμβληματικών έργων

3.8 Η πολιτισμική ταυτότητα της νεολαίας

Παράρτημα

Συμπεράσματα

Εισαγωγή

Ο αντίκτυπος της δεκαετίας του 1960 στην ελληνική κοινωνία ήταν βαθύς και εκτεταμένος, διαμορφώνοντας το πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό τοπίο της χώρας για τις επόμενες δεκαετίες. Η δεκαετία ήταν μάρτυρας μιας θεμελιώδους αλλαγής στις κοινωνικές στάσεις και αξίες, καθώς οι Έλληνες υιοθέτησαν τις αρχές της δημοκρατίας, της ελευθερίας και της ισότητας. Ενώ η κληρονομιά της δεκαετίας του 1960 είναι σύνθετη και πολύπλευρη, η διαρκή επιρροή της μπορεί να φανεί στον συνεχή αγώνα για κοινωνική δικαιοσύνη, πολιτική μεταρρύθμιση και πολιτιστική ποικιλομορφία στη σύγχρονη Ελλάδα.

Η δεκαετία του 1960 αποτέλεσε μια από τις πιο κρίσιμες περιόδους της σύγχρονης ιστορίας, σηματοδοτημένη από κοινωνικές αναταραχές, πολιτική αφύπνιση και πολιτιστική επανάσταση. Ενώ συχνά συνδέεται με εμβληματικά γεγονότα όπως το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα στις Ηνωμένες Πολιτείες και οι φοιτητικές διαμαρτυρίες στην Ευρώπη, η δεκαετία αυτή έφερε εξίσου σημαντικές αλλαγές και στην Ελλάδα. Μέσα

από ένα κύμα κοινωνικής κινητοποίησης, πολιτικής αμφισβήτησης και πολιτιστικής καινοτομίας, η ελληνική κοινωνία αναμετρήθηκε με τις παγιωμένες δομές εξουσίας, προετοιμάζοντας το έδαφος για μια πιο ανοιχτή και δημοκρατική εποχή.

Η μεταπολεμική Ελλάδα, βυθισμένη σε πολιτική αστάθεια και οικονομική δυσχέρεια, βρέθηκε αντιμέτωπη με τις συνέπειες του Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949) και της αυταρχικής διακυβέρνησης που ακολούθησε. Η δεκαετία του 1960, ωστόσο, σηματοδότησε μια στροφή προς τη δημοκρατία και την κοινωνική αναγέννηση. Το πολιτικό τοπίο της χώρας μεταβαλλόταν, με την άνοδο νέων πολιτικών δυνάμεων, όπως το κόμμα της Ένωσης Κέντρου υπό την ηγεσία του Γεωργίου και του Ανδρέα Παπανδρέου. Η πλατφόρμα κοινωνικών μεταρρυθμίσεων που προωθούσαν αντήχησε στις ανησυχίες μιας νεότερης γενιάς Ελλήνων, η οποία αποζητούσε ριζικές αλλαγές και μεγαλύτερη ελευθερία.

Στο επίκεντρο αυτής της περιόδου βρίσκονταν τα κοινωνικά κινήματα που ανέκυψαν ως απάντηση σε πιεστικά πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Οι φοιτητικές διαμαρτυρίες στα πανεπιστήμια αποτέλεσαν έναν από τους πιο δυναμικούς εκφραστές της ανάγκης για αλλαγή. Υποκινούμενοι από τη δυσαρέσκεια για την πολιτική λογοκρισία, την ακαδημαϊκή καταπίεση και την κυβερνητική διαφθορά, οι φοιτητές διεκδίκησαν δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις και κοινωνική δικαιοσύνη. Αυτές οι διαμαρτυρίες υπερέβησαν τα όρια της πανεπιστημιακής κοινότητας, ενεργοποιώντας ένα ευρύτερο κίνημα που ένωσε διάφορες κοινωνικές ομάδες.

Ταυτόχρονα, οι εργατικές απεργίες και διαδηλώσεις έφεραν στο προσκήνιο την ανάγκη για καλύτερες συνθήκες εργασίας, αυξημένους μισθούς και αναγνώριση των εργατικών δικαιωμάτων. Το εργατικό κίνημα δεν περιορίστηκε μόνο στις οικονομικές διεκδικήσεις αλλά αμφισβήτησε ευθέως την εξουσία των πολιτικών και οικονομικών ελίτ, πιέζοντας για μεγαλύτερη κοινωνική ισότητα. Η κινητοποίηση αυτή ενίσχυσε την πολιτική συνειδητοποίηση των λαϊκών στρωμάτων, αναδεικνύοντας την ανάγκη για μια δικαιότερη κοινωνία.

Παράλληλα, οι φεμινιστικές ομάδες άρχισαν να αμφισβητούν τις πατριαρχικές δομές της ελληνικής κοινωνίας. Οι γυναίκες που συμμετείχαν σε αυτά τα κινήματα διεκδίκησαν ισότητα των φύλων, δικαιώματα στην εργασία και την εκπαίδευση, καθώς και μεγαλύτερη συμμετοχή στη δημόσια ζωή. Αυτές οι πρωτοβουλίες ενίσχυσαν τη

φωνή των γυναικών και έθεσαν τις βάσεις για τη μετέπειτα ανάπτυξη του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα.

Η δεκαετία του 1960 δεν ήταν μόνο μια εποχή πολιτικής δράσης, αλλά και μια περίοδος βαθιάς πολιτιστικής αλλαγής. Η τέχνη, η μουσική και η λογοτεχνία λειτούργησαν ως μέσα έκφρασης της κοινωνικής δυσαρέσκειας και των προσδοκιών για το μέλλον. Το λαϊκό τραγούδι, το «Νέο Κύμα» και η αναβίωση του ρεμπέτικου εξέφρασαν τις ανησυχίες και τα όνειρα των απλών ανθρώπων, ενώ οι νέες μορφές τέχνης και μουσικής, όπως η ψυχεδελική ροκ, υιοθέτησαν έναν πιο διεθνή και πειραματικό χαρακτήρα.

Οι Έλληνες καλλιτέχνες και διανοούμενοι της εποχής αυτής δεν περιορίστηκαν στα παραδοσιακά πρότυπα. Αντίθετα, αναζήτησαν νέους τρόπους έκφρασης που αμφισβητούσαν τις συμβάσεις και προωθούσαν την καλλιτεχνική ελευθερία. Ο κινηματογράφος, για παράδειγμα, γνώρισε μια άνθηση, με ταινίες που εξερευνούσαν κοινωνικά ζητήματα και έθεταν ερωτήματα για την ανθρώπινη ύπαρξη και τις κοινωνικές δομές.

Η πολιτιστική επανάσταση της δεκαετίας του 1960 δεν περιορίστηκε στα όρια της τέχνης. Επηρέασε τις κοινωνικές στάσεις και αξίες, προωθώντας την ατομική ελευθερία, τη δημιουργικότητα και την αμφισβήτηση των παραδοσιακών ρόλων. Η πολιτιστική αλλαγή έγινε ένας καταλύτης για τη διαμόρφωση μιας νέας συλλογικής συνείδησης, που αγκάλιασε την ποικιλομορφία και ενίσχυσε την αίσθηση της κοινότητας.

Ο αντίκτυπος της δεκαετίας του 1960 στην ελληνική κοινωνία υπήρξε βαθύς και διαρκής. Η πολιτική και πολιτιστική αφύπνιση της περιόδου αυτής έθεσε τις βάσεις για τις μετέπειτα εξελίξεις στη χώρα. Παρά τις δυσκολίες και τις αντιφάσεις, οι αγώνες της δεκαετίας αυτής ενίσχυσαν τις αρχές της δημοκρατίας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της πολιτιστικής ποικιλομορφίας.

Η δεκαετία του 1960 μας διδάσκει ότι η αλλαγή είναι εφικτή όταν οι άνθρωποι ενώνονται για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους και να εκφράσουν τις ανάγκες τους. Η πολιτική δράση, σε συνδυασμό με την πολιτιστική δημιουργία, μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο κοινωνικής μεταμόρφωσης. Η εμπειρία της δεκαετίας αυτής αποτελεί πηγή έμπνευσης για τις επόμενες γενιές, υπενθυμίζοντας τη σημασία της συλλογικότητας, της αλληλεγγύης και της δημιουργικότητας.

Σήμερα, σε έναν κόσμο που αντιμετωπίζει νέες προκλήσεις, η κληρονομιά της δεκαετίας του 1960 παραμένει επίκαιρη. Οι αξίες που προωθήθηκαν τότε – η δημοκρατία, η ελευθερία, η ισότητα και η πολιτιστική ανανέωση – συνεχίζουν να αποτελούν οδηγό για την οικοδόμηση μιας καλύτερης κοινωνίας. Η δεκαετία του 1960 δεν είναι απλώς ένα ιστορικό κεφάλαιο, αλλά μια υπενθύμιση της δύναμης της ανθρώπινης δημιουργικότητας και της ικανότητας για αλλαγή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1 Το διεθνές πολιτικό σκηνικό

Η ανάλυση της δεκαετίας του 1960 πρέπει να γίνει μέσα από δύο βασικές οπτικές: το διεθνές γεωπολιτικό και οικονομικό πλαίσιο και την εγχώρια κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Αυτές οι δύο πτυχές είναι αλληλένδετες, καθώς οι εξωτερικές επιρροές επηρέασαν σημαντικά την ελληνική πραγματικότητα. Παράλληλα, η Ελλάδα διατήρησε την εσωτερική της αυτονομία, η οποία ήταν αποτέλεσμα των ιδιαίτερων ιστορικών, κοινωνικών και πολιτικών χαρακτηριστικών της.

Στο διεθνές επίπεδο, ο Ψυχρός Πόλεμος μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης αποτέλεσε την κυρίαρχη δύναμη που καθόρισε το γεωπολιτικό και οικονομικό σκηνικό. Οι δύο αυτές υπερδυνάμεις διαμόρφωσαν δύο αντίπαλα στρατόπεδα, τα οποία ανταγωνίζονταν για την επέκταση της επιρροής τους. Η Σοβιετική Ένωση, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, έλεγχε τις χώρες της Βαλκανικής και την Ανατολική Γερμανία. Αντίθετα, οι Ηνωμένες Πολιτείες προώθησαν το Δόγμα Τρούμαν (1947) και το Σχέδιο Μάρσαλ, ένα οικονομικό πρόγραμμα ανοικοδόμησης της Ευρώπης, με στόχο την ανάσχεση της κομμουνιστικής επιρροής. Παράλληλα, δημιουργήθηκαν δύο στρατιωτικές συμμαχίες: το ΝΑΤΟ υπό την ηγεσία των ΗΠΑ και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας υπό την ηγεσία της ΕΣΣΔ.¹

Τα γεγονότα της δεκαετίας του 1960 που καθόρισαν τη διεθνή σκηνή περιλαμβάνουν την κρίση των πυραύλων στην Κούβα (1962), όπου οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ έφτασαν κοντά σε πυρηνική σύγκρουση. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έκανε τα πρώτα της

---

¹ Ducci, "The World Order in the Sixties," *Foreign Affairs*, April 1964, 381.

βήματα στη διεθνή σκηνή με τη Σύμβαση της Γιαουντέ (1963), υπογράφοντας συμφωνίες με πρώην αποικίες της Αφρικής. Στη Γαλλία, οι εξεγέρσεις του Μαΐου του 1968 ανέδειξαν τη δυσαρέσκεια απέναντι στις κυβερνήσεις και την κριτική στον πόλεμο του Βιετνάμ και τον ανταγωνισμό των εξοπλισμών. Την ίδια χρονιά, η «Άνοιξη της Πράγας» στην Τσεχοσλοβακία καταπνίγηκε από σοβιετικά στρατεύματα, υπογραμμίζοντας τον έλεγχο της ΕΣΣΔ στις χώρες του ανατολικού μπλοκ.

Η δεκαετία αυτή χαρακτηρίζεται από την ανάδυση μαζικών κινημάτων που αμφισβήτησαν το καπιταλιστικό μοντέλο εξουσίας. Τα κινήματα αυτά επικεντρώθηκαν τόσο σε διεθνή ζητήματα, όπως ο ανταγωνισμός για τα πυρηνικά όπλα, όσο και σε εσωτερικά ζητήματα διακυβέρνησης στις δυτικές δημοκρατίες. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ανταγωνισμός μεταξύ ΗΠΑ και ΕΣΣΔ διαμόρφωσε μια περίοδο έντασης και αστάθειας, που επηρέασε τη διεθνή πολιτική σκηνή για δεκαετίες. Η πολυπλοκότητα της περιόδου αυτής αντικατοπτρίζεται στη διαρκή αντιπαράθεση των δύο υπερδυνάμεων, η οποία καθόρισε την εξέλιξη της παγκόσμιας πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας.²

Η δεκαετία του 1960 αποτέλεσε μια περίοδο βαθιών αλλαγών στην παγκόσμια τάξη πραγμάτων. Η μεταπολεμική εποχή χαρακτηριζόταν από μια διπολική διαίρεση, όπου οι Ηνωμένες Πολιτείες ηγούνταν του δυτικού μπλοκ, ενώ η Σοβιετική Ένωση κυριαρχούσε στην ανατολική Ευρώπη και πέραν αυτής. Αυτή η διαίρεση, με ιδεολογικές και οικονομικές διαφορές, οδήγησε στη διαμόρφωση πέντε κύριων κέντρων ισχύος: τη Σοβιετική Ένωση και τους συμμάχους της, την Κομμουνιστική Κίνα και τη Νοτιοανατολική Ασία, την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική.

Η στρατηγική εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ κατά τη δεκαετία αυτή ποικίλλει ανάλογα με την περιοχή. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη Λατινική Αμερική, όπου η Κούβα έπαιξε καθοριστικό ρόλο, προωθώντας επαναστατικά κινήματα και προκαλώντας την ενεργοποίηση των ΗΠΑ στον νότιο ημισφαίριο.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι σύμμαχοι καθόρισαν τα μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, με την Εθνικιστική Κίνα του Τσιανγκ Κάι Σεκ να εκπροσωπεί την Κίνα, αντί της Κομμουνιστικής. Ωστόσο, τη δεκαετία του 1960, οι ισορροπίες άρχισαν να αλλάζουν. Το σοβιετικό μπλοκ, που μέχρι τότε φαινόταν

---

² Ducci, "The World Order in the Sixties," *Foreign Affairs*, April 1964, 381.

μονολιθικό, άρχισε να δείχνει ρωγμές. Στην Τσεχοσλοβακία, ο Αλεξάντερ Ντούμπτσεκ προσπάθησε να εφαρμόσει μια λιγότερο καταπιεστική διακυβέρνηση, αλλά η "Άνοιξη της Πράγας" καταπνίγηκε βίαια από τον σοβιετικό στρατό το 1968.³

Παράλληλα, η Κίνα υπό τον Μάο Τσε Τουνγκ απομακρύνθηκε από τη Σοβιετική Ένωση, δημιουργώντας δύο ξεχωριστές σφαίρες επιρροής στον κομμουνιστικό κόσμο. Η αντιπαράθεση μεταξύ Ανατολής και Δύσης συνεχίστηκε, με γεγονότα όπως η κατασκευή του Τείχους του Βερολίνου το 1961, το οποίο παρέμεινε σύμβολο της διαίρεσης για 28 χρόνια.

Οι Πόλεμοι Εθνικής Απελευθέρωσης αποτέλεσαν κυρίαρχη μορφή σύγκρουσης τη δεκαετία του 1960. Αυτοί οι πόλεμοι, που βασιζόνταν κυρίως στον ανταρτοπόλεμο, είχαν στόχο την αυτοδιάθεση και τη δημιουργία νέων εθνικών κρατών. Η Σοβιετική Ένωση, υπό τον Νικίτα Χρουστσόφ, υποστήριξε αυτούς τους αγώνες, χαρακτηρίζοντάς τους ως "ιερούς αγώνες των καταπιεσμένων λαών".

Στην Ευρώπη, οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί τους προσπαθούσαν να διατηρήσουν τη συνοχή του ΝΑΤΟ, παρά την αποχώρηση της Γαλλίας το 1966. Αντίθετα, στην Ασία, η κατάσταση ήταν πιο ασταθής. Στο Βιετνάμ, ο πόλεμος μεταξύ του κομμουνιστικού Βορρά και της υποστηριζόμενης από τις ΗΠΑ κυβέρνησης του Νότου κλιμακώθηκε, ενώ γειτονικές χώρες όπως η Λάος και η Καμπότζη αντιμετώπιζαν επίσης κομμουνιστικές απειλές.

Η Αφρική γνώρισε τη μεγαλύτερη πολιτική αλλαγή τη δεκαετία του 1960, καθώς πολλά κράτη απέκτησαν ανεξαρτησία από τις ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις. Ωστόσο, οι μεταβάσεις αυτές ήταν συχνά ασταθείς, με πολλές χώρες να πέφτουν υπό τον έλεγχο δικτατόρων ή στρατιωτικών καθεστώτων. Αυτό μείωσε το ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την περιοχή, σε αντίθεση με τη Λατινική Αμερική.⁴

Η επιτυχία της Κουβανικής Επανάστασης υπό τον Φιντέλ Κάστρο προκάλεσε σοκ στις Ηνωμένες Πολιτείες, που προσπάθησαν να περιορίσουν την εξάπλωση του κομμουνισμού στη Λατινική Αμερική. Η Κρίση των Πυραύλων της Κούβας το 1962

---

³ Richard J. Erickson, "Development of the Strategy of Peaceful Coexistence During the Khrushchev Era," *Air University Review*, January-February 1973, 5.

⁴ Richard J. Erickson, "Development of the Strategy of Peaceful Coexistence During the Khrushchev Era," *Air University Review*, January-February 1973, 5.

ανέδειξε την απειλή των σοβιετικών πυραύλων στην περιοχή, ενισχύοντας τη δέσμευση των ΗΠΑ να προστατεύσουν το δυτικό ημισφαίριο.

Ο Πρόεδρος Τζον Κένεντι θεώρησε τη Λατινική Αμερική ως την "πιο κρίσιμη περιοχή του κόσμου". Η Συμμαχία για την Πρόοδο, που ιδρύθηκε το 1961, είχε στόχο την οικονομική ανάπτυξη και την καταπολέμηση της φτώχειας, προωθώντας παράλληλα τη δημοκρατία. Ωστόσο, παρά την παροχή δισεκατομμυρίων δολαρίων σε οικονομική και στρατιωτική βοήθεια, η Συμμαχία απέτυχε να επιτύχει τους στόχους της.

Η πολιτική αστάθεια στη Λατινική Αμερική, με την άνοδο στρατιωτικών καθεστώτων σε χώρες όπως η Βραζιλία, η Αργεντινή και η Βολιβία, υπονόμωσε την επιρροή των ΗΠΑ. Αν και οι Ηνωμένες Πολιτείες υποστήριζαν αυτά τα καθεστώτα ως ανάχωμα κατά του κομμουνισμού, η στρατηγική αυτή προκάλεσε κριτική, καθώς φάνηκε να αντιβαίνει στις δημοκρατικές αρχές που υποστήριζαν.

Η δεκαετία του 1960 ήταν μια περίοδος βαθιών αλλαγών και προκλήσεων για την παγκόσμια πολιτική σκηνή. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, προσπαθώντας να διατηρήσουν την ηγεμονία τους, ενεπλάκησαν σε διάφορες περιοχές του κόσμου, από την Ευρώπη και την Ασία μέχρι τη Λατινική Αμερική. Ειδικά στη Λατινική Αμερική, η στρατηγική τους καθορίστηκε από την ανάγκη να περιορίσουν την εξάπλωση του κομμουνισμού, αλλά συχνά υιοθέτησαν πολιτικές που έρχονταν σε σύγκρουση με τις δημοκρατικές αξίες.

Η περίοδος αυτή δείχνει πώς οι γεωπολιτικές στρατηγικές επηρεάζονται από τις τοπικές συνθήκες και ταυτόχρονα επηρεάζουν την παγκόσμια δυναμική. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, παρά τις προσπάθειές τους, αντιμετώπισαν πολλές προκλήσεις, ιδιαίτερα στη Λατινική Αμερική, όπου οι επαναστατικές τάσεις και η πολιτική αστάθεια συνεχίστηκαν να αποτελούν σοβαρά εμπόδια.

1.2 Νεολαία και φοιτητικό κίνημα στην Ευρώπη και στον κόσμο

Οι δεκαετίες του 1960 και των αρχών του 1970 χαρακτηρίζονται από την άνοδο και την εξάπλωση των φοιτητικών κινήσεων σε πολλές βιομηχανικές χώρες. Τα φοιτητικά κινήματα αυτής της περιόδου είχαν δύο αλληλένδετες πτυχές. Πρώτον, την εξάπλωση κινήσεων στους χώρους των πανεπιστημίων και των κολεγίων, που διαμαρτύρονταν για συγκεκριμένους κανονισμούς, πολιτικές και ενέργειες των ακαδημαϊκών αρχών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αν και σε μικρότερη κλίμακα, συμμετείχαν και μαθητές

λυκείου. Δεύτερον, την αυξανόμενη συμμετοχή φοιτητών σε άλλα σημαντικά κινήματα της εποχής, κυρίως της Αριστεράς. Οι δύο αυτές διαδικασίες αλληλοεπηρεάζονταν.⁵

Εδώ τίθενται ερωτήματα σχετικά με την εμφάνιση αυτών των κινήματων. Πρώτον, γιατί εμφανίστηκαν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή; Δεύτερον, γιατί πήραν τις συγκεκριμένες μορφές; Τρίτον, πώς σχετίζονταν με άλλα κινήματα της εποχής; Τέταρτον, ποια ήταν τα όρια της ανάπτυξής τους; Και, τέλος, ποιες δυνάμεις οδήγησαν στην παρακμή τους;

Απαντήσεις σε τέτοια ερωτήματα απαιτούν ιστορική ανάλυση. Για παράδειγμα, απορρίπτονται εξηγήσεις όπως η θεωρία του Neil Smelser, που έβλεπε τις φοιτητικές εξεγέρσεις ως «γενεαλογική μάχη», μια «Οιδιπόδεια επανάσταση» γιων εναντίον των πατεράδων τους. Αυτή η θεωρία δεν εξηγεί γιατί οι φοιτητικές κινητοποιήσεις ξεκίνησαν μόλις το 1964, δεδομένου ότι οι «Οιδιπόδειες τάσεις» είναι καθολικές. Επιπλέον, έρευνες έδειξαν ότι πολλοί φοιτητές που συμμετείχαν στις εξεγέρσεις είχαν γονείς με φιλελεύθερες ή ριζοσπαστικές πεποιθήσεις, οι οποίοι συχνά υποστήριζαν τις πολιτικές τους δράσεις.⁶

Άλλες θεωρίες, όπως ότι οι εξεγέρσεις ήταν αποτέλεσμα απογοήτευσης ανερχόμενων φοιτητών της εργατικής τάξης, επίσης δεν επαρκούν. Οι περισσότεροι διαδηλωτές προέρχονταν από ανώτερες ή μεσαίες τάξεις. Παρομοίως, η ιδέα ότι οι φοιτητές ήταν «παραδοσιακή μεσαία τάξη» δεν λαμβάνει υπόψη την αυξανόμενη συμμετοχή φοιτητών από εργατικές οικογένειες και τις μεταβαλλόμενες συνθήκες στην αγορά εργασίας.

Ακόμη και οι φτωχές υλικές συνθήκες στα πανεπιστήμια, αν και πραγματικές, δεν εξηγούν τις εξεγέρσεις. Οι φοιτητές δεν διαμαρτύρονταν κυρίως για τις συνθήκες διαβίωσης, αλλά για πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, όπως τα δικαιώματά τους, ο πόλεμος στο Βιετνάμ και ο αυταρχικός χαρακτήρας των κοινωνικών θεσμών. Για παράδειγμα, στην Ιταλία, το 1968, η φοιτητική εξέγερση θεωρήθηκε ως «ηθική επανάσταση» ενάντια στις κυρίαρχες αξίες της εποχής.

---

⁵ René Albrecht-Carré, "Europe and the German Problem," *Orbis*, Winter 1969, 1031-1045; Klaus Bloemer, "Germany and a 'European Europe'," *Orbis*, Spring 1966, 240-246.

⁶ René Albrecht-Carré, "Europe and the German Problem," *Orbis*, Winter 1969, 1031-1045; Klaus Bloemer, "Germany and a 'European Europe'," *Orbis*, Spring 1966, 240-246.

Μια επαρκής ανάλυση των φοιτητικών κινημάτων πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη τις δηλώσεις και τις δράσεις των ίδιων των φοιτητών. Σε αντίθεση με μεταγενέστερες περιόδους, οι φοιτητές της δεκαετίας του 1960 δεν εστίαζαν στα οικονομικά τους ζητήματα, όπως τα δίδακτρα ή τις υποτροφίες. Αντίθετα, οι διαμαρτυρίες τους αφορούσαν ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά θέματα. Για παράδειγμα, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, όταν δύο φοιτητές στην Οξφόρδη τιμωρήθηκαν για τη σχέση τους, η αντίδραση ήταν περιορισμένη. Ωστόσο, λίγα χρόνια αργότερα, παρόμοιο περιστατικό θα μπορούσε να οδηγήσει σε μαζική διαμαρτυρία.

Η ανάλυση των φοιτητικών κινημάτων απαιτεί απόρριψη ψυχολογικών ή υλιστικών εξηγήσεων που αγνοούν τις κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις. Τα ίδια τα φοιτητικά κινήματα συνέβαλαν στη μεταβολή της κοινωνικής επιστήμης. Πριν από τις φοιτητικές εξεγέρσεις, η κυρίαρχη ακαδημαϊκή άποψη θεωρούσε τις λαϊκές διαμαρτυρίες ως «παθολογικές» ή «παράλογες». Ωστόσο, οι φοιτητικές κινητοποιήσεις οδήγησαν σε αλλαγή αυτής της προσέγγισης, με την ανάπτυξη νέων θεωριών για τα κοινωνικά κινήματα.

Τα φοιτητικά κινήματα δεν αναπτύσσονται ανεξάρτητα από ευρύτερες κοινωνικές συγκρούσεις. Αν και έχουν τη δική τους δυναμική, επηρεάζονται από και επηρεάζουν μεγαλύτερες κοινωνικές τάσεις. Η περίοδος από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1970 χαρακτηρίστηκε από ένα διεθνές «κύμα διαμαρτυρίας», το οποίο περιλάμβανε πολύ περισσότερα από τα φοιτητικά κινήματα.

Αυτό το κύμα διαμαρτυρίας χαρακτηρίστηκε από αύξηση των «επεισοδίων αντιπαράθεσης» – όπως διαδηλώσεις, απεργίες, καταλήψεις – και την εμπλοκή περισσότερων ανθρώπων. Το φαινόμενο αυτό περιγράφεται ως «κύμα» και όχι ως «κύκλος», καθώς δεν ακολουθεί κάποια προκαθορισμένη πορεία. Είναι μια ανοιχτή διαδικασία με ποικίλες δυνατότητες εξέλιξης.⁷

Ένα κύμα διαμαρτυρίας χαρακτηρίζεται από καινοτομία στις τακτικές αγώνα και τη γρήγορη διάδοσή τους. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις συνέβαλαν σημαντικά σε αυτή την καινοτομία. Επιπλέον, υπάρχει στενή αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών κινημάτων που αποτελούν το κύμα διαμαρτυρίας. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, υπήρξε αλληλεπίδραση μεταξύ του κινήματος για τα πολιτικά

---

⁷ René Albrecht-Carré, "Europe and the German Problem," *Orbis*, Winter 1969, 1031-1045; Klaus Bloemer, "Germany and a 'European Europe'," *Orbis*, Spring 1966, 240-246.

δικαιώματα, των φοιτητικών κινητοποιήσεων, του αντιπολεμικού κινήματος και του γυναικείου κινήματος.

Το κύμα διαμαρτυρίας της δεκαετίας του 1960 και του 1970 ήταν ένα διεθνές φαινόμενο. Σε αντίθεση με προηγούμενα κύματα, όπως οι επαναστάσεις του 1848 ή οι διαμαρτυρίες μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι φοιτητικοί αγώνες έπαιζαν κεντρικό ρόλο. Σε προηγούμενες περιόδους, οι φοιτητές συχνά υποστήριζαν αντιδραστικές δυνάμεις. Ωστόσο, τη δεκαετία του 1960, οι φοιτητές συνδέθηκαν με τον ριζοσπαστισμό και την επαναστατικότητα.

Τα φοιτητικά κινήματα της δεκαετίας του 1960 και του 1970 ήταν μέρος ενός ευρύτερου κύματος κοινωνικής διαμαρτυρίας. Αν και είχαν τις δικές τους ιδιαιτερότητες, επηρεάστηκαν από και επηρέασαν μεγαλύτερα κοινωνικά κινήματα. Εισηγάγαν καινοτόμες τακτικές αγώνα και συνέβαλαν στην αλλαγή της ακαδημαϊκής σκέψης για τις κοινωνικές διαμαρτυρίες. Οι φοιτητές της εποχής δεν περιορίστηκαν σε αιτήματα για τις δικές τους συνθήκες, αλλά έθεσαν ευρύτερα πολιτικά και ηθικά ζητήματα, διαμορφώνοντας την πορεία των κοινωνικών κινημάτων.

1.3 Η παγκόσμια συγκυρία και η συνιστώσα της νεολαίας

Η δεκαετία του 1960 και οι αρχές της δεκαετίας του 1970 χαρακτηρίζονται από σημαντικές κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές αλλαγές που διαμόρφωσαν το πλαίσιο για το διεθνές κύμα διαμαρτυριών. Η εποχή αυτή ήταν πολύ διαφορετική από τη σημερινή, κυρίως λόγω της παρατεταμένης μεταπολεμικής οικονομικής άνθησης, η οποία υπήρξε η μεγαλύτερη και πιο συνεχής στην ιστορία του βιομηχανικού καπιταλισμού. Αυτή η οικονομική άνθηση προκάλεσε βαθιές αλλαγές στις κοινωνικές δομές, με την εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των εργαζομένων γραφείου («λευκά κολάρα») και τη μετακίνηση μεγάλου μέρους του εργατικού δυναμικού από την ύπαιθρο στις πόλεις. Οι θέσεις εργασίας σε εργοστάσια και γραφεία αυξήθηκαν, ενώ η αγροτική εργασία μειώθηκε.⁸

Αυτές οι αλλαγές είχαν πολλαπλές πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Από τη μία, υπονόμισαν τη βάση του «παλιού συντηρητισμού», που στηριζόταν στις μεγάλες αγροτικές κοινωνίες. Από την άλλη, η σχεδόν πλήρης απασχόληση στις βιομηχανικές

---

⁸ Boren, Mark Edelman (2001), *Student Resistance: A History of the Unruly Subject*. London: Routledge. Brinton,

χώρες ενίσχυσε την αυτοπεποίθηση της εργατικής τάξης και την ετοιμότητά της για απεργίες, ενώ παράλληλα μείωσε την τάση για πολιτική γενίκευση. Η σταθερή οικονομική ανάπτυξη αποδόθηκε σε μεγάλο βαθμό στη σοφή διαχείριση των κυβερνήσεων, οι οποίες έπαιζαν πρωτοφανώς μεγάλο ρόλο στη διαχείριση των εθνικών οικονομιών τους. Η αύξηση των κοινωνικών δαπανών και η άμεση εμπλοκή των κυβερνήσεων σε επενδύσεις, τόσο στον εθνικοποιημένο βιομηχανικό τομέα όσο και σε συνεργασία με ιδιωτικές εταιρείες, θεωρήθηκαν απαραίτητα στοιχεία για την οικονομική ανάπτυξη.

Στον τομέα των κοινωνικών επιστημών, κυριαρχούσαν θεωρίες που υπογράμμιζαν τη σταθερότητα της κοινωνίας. Στην οικονομία, ο Κεϋνσιανισμός ήταν η επικρατούσα θεωρία, ενώ στη κοινωνιολογία κυριαρχούσε η δομολειτουργική προσέγγιση του Talcott Parsons. Θέματα όπως η «εξασθένιση των απεργιών», το «τέλος της ιδεολογίας» και η «υπέρβαση του καπιταλισμού» από ένα νέο διαχειριστικό μοντέλο συζητούνταν ευρέως. Ακόμη και η αντιπαράθεση μεταξύ δυτικού καπιταλισμού και σοβιετικού κομμουνισμού θεωρούνταν ότι θα μετριαζόταν μέσω της «σύγκλισης», με τη Δύση να υιοθετεί περισσότερο κρατικό σχεδιασμό και την Ανατολή, μετά τον Στάλιν, να κινείται προς μεγαλύτερη φιλελευθεροποίηση.

Παρά την φαινομενική σταθερότητα, υπήρχαν σημαντικές αντιφάσεις. Στο ανατολικό μπλοκ, η οικονομική ανάπτυξη άρχισε να επιβραδύνεται, ενώ οι εθνικιστικές εντάσεις, όπως η διαμάχη Κίνας-Σοβιετικής Ένωσης, αυξάνονταν. Στη Δύση, η οικονομική και στρατιωτική ηγεμονία των ΗΠΑ έθετε τη βάση για την ανάπτυξη οικονομικών «θαυμάτων» σε χώρες όπως η Δυτική Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ιαπωνία, γεγονός που οξυνε τον ανταγωνισμό για αγορές και υπονόμωσε τη θέση του δολαρίου.⁹

Οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες συνέχιζαν να διεξάγονται σφοδρά στις αποικίες που παρέμεναν υπό ξένο έλεγχο. Ο πόλεμος του Βιετνάμ αποτέλεσε την πιο σημαντική διεθνή σύγκρουση της εποχής, προκαλώντας έντονη αντίδραση σε παγκόσμιο επίπεδο. Ταυτόχρονα, η υπόθεση ότι η βιομηχανική πρόοδος οδηγεί αναπόφευκτα στη φιλελεύθερη δημοκρατία δεν ίσχυε παντού. Στην Ευρώπη, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα παρέμεναν υπό αυταρχικά καθεστώτα, ενώ στις Ηνωμένες Πολιτείες το

---

⁹ Boren, Mark Edelman (2001), *Student Resistance: A History of the Unruly Subject*. London: Routledge. Brinton,

ρατσιστικό σύστημα των νόμων Jim Crow εξακολουθούσε να αποκλείει τους Αφροαμερικανούς από βασικά πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα.

Η μεταπολεμική εποχή οδήγησε σε τεράστια επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ο βιομηχανικός καπιταλισμός απαιτούσε όχι μόνο μια εκπαιδευμένη ελίτ αλλά και μια ευρεία μάζα ατόμων ικανών να εργαστούν ως «λευκά κολάρα». Οι Ηνωμένες Πολιτείες πρωτοστάτησαν στην «μαζική» ανώτατη εκπαίδευση, με το 30% της ηλικιακής ομάδας να φοιτά σε κολέγια στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Οι πανεπιστημιακοί θεσμοί θεωρούνταν «εργοστάσια γνώσης», που στόχευαν να εξυπηρετήσουν εθνικούς σκοπούς.

Οι άλλες βιομηχανικές δυνάμεις ακολούθησαν γρήγορα. Στη Δυτική Γερμανία, η ανάγκη για ειδικευμένο εργατικό δυναμικό οδήγησε σε τεράστια επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, με τον αριθμό των φοιτητών να αυξάνεται κατά 500% από το 1950 έως το 1975. Στην Ιταλία, ο αριθμός των φοιτητών αυξήθηκε από 268.000 το 1960 σε πάνω από 450.000 το 1968. Στη Βρετανία, η έκθεση Robbins το 1963 πρότεινε τη ραγδαία επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης για να παραμείνει ανταγωνιστική σε διεθνές επίπεδο.

Η μαζική επέκταση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης δημιούργησε νέες κοινωνικές δυναμικές. Οι περισσότεροι φοιτητές εξακολουθούσαν να προέρχονται από ανώτερες και μεσαίες τάξεις, αλλά η πρόσβαση της εργατικής τάξης βελτιωνόταν. Παράλληλα, οι γυναίκες φοιτήτριες αυξάνονταν στα νέα πανεπιστήμια και κολέγια. Ωστόσο, οι περισσότεροι φοιτητές δεν μπορούσαν πλέον να προσδοκούν να ενταχθούν στην ανώτερη τάξη. Ενώ φοιτούσαν, πολλοί ζούσαν σε μια μεταβατική κατάσταση, χωρίς ξεκάθαρη επαγγελματική πορεία μπροστά τους.¹⁰

Η αβεβαιότητα για το μέλλον και η απομόνωση της πανεπιστημιακής ζωής ενίσχυσαν την αποξένωση των φοιτητών, γεγονός που τους καθιστούσε έτοιμους να εξεγερθούν. Οι φοιτητές δεν είχαν άμεση σχέση με την παραγωγική διαδικασία, ενώ η μοίρα τους καθοριζόταν από παράγοντες όπως η αγορά εργασίας και οι επιδόσεις στις εξετάσεις. Αυτή η γενική αποξένωση, σε συνδυασμό με την έλλειψη συμμετοχής στις αποφάσεις εντός των πανεπιστημίων, δημιούργησε το υπόβαθρο για φοιτητικές κινητοποιήσεις.

---

¹⁰ Callinicos, Alex (2006), *Universities in a Neoliberal World*. London: Bookmarks

Η δεκαετία του 1960 και οι αρχές της δεκαετίας του 1970 ήταν μια εποχή έντονων αντιφάσεων και αλλαγών. Παρά τη φαινομενική σταθερότητα και την οικονομική ανάπτυξη, οι κοινωνικές εντάσεις, οι πολιτικές αντιφάσεις και η αποξένωση μεγάλων κοινωνικών ομάδων, όπως οι φοιτητές, δημιούργησαν το έδαφος για το διεθνές κύμα διαμαρτυριών.¹¹

1.4 Η εξέγερση των φοιτητών στις ΗΠΑ

Το Αμερικανικό Κίνημα Πολιτικών Δικαιωμάτων ήταν ένα μαζικό κίνημα διαμαρτυρίας ενάντια στον φυλετικό διαχωρισμό και τη διάκριση στις νότιες πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών, το οποίο απέκτησε εθνική σημασία κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1950. Οι ρίζες του εντοπίζονται στους μακροχρόνιους αγώνες των σκλαβωμένων Αφρικανών και των απογόνων τους για να αντισταθούν στη φυλετική καταπίεση και να καταργήσουν τη δουλεία. Παρόλο που η χειραφέτηση των σκλάβων επιτεύχθηκε μέσω του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου, οι προσπάθειες για την εξασφάλιση ομοσπονδιακής προστασίας των δικαιωμάτων τους συνεχίστηκαν για περισσότερο από έναν αιώνα. Με τη χρήση μη βίαιων διαμαρτυριών, το κίνημα αυτό έσπασε τον διαχωρισμό των δημόσιων εγκαταστάσεων στον Νότο και πέτυχε σημαντικές νομοθετικές κατακτήσεις για την ισότητα των Αφροαμερικανών, ιδιαίτερα με τη νομοθεσία του 1964 και 1965.¹²

Η ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών είναι γεμάτη από επίμονες προσπάθειες για τη διεύρυνση των πολιτικών δικαιωμάτων. Παρά τη διακήρυξη των ίσων δικαιωμάτων στα ιδρυτικά έγγραφα της χώρας, πολλοί κάτοικοί της στερούνταν βασικών ελευθεριών. Οι σκλαβωμένοι Αφρικανοί και οι συμβασιούχοι εργάτες δεν είχαν το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την επιδίωξη της ευτυχίας, όπως αυτά διατυπώθηκαν στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας. Επιπλέον, το Σύνταγμα προστάτευε τη δουλεία επιτρέποντας την εισαγωγή σκλάβων έως το 1808 και επιβάλλοντας την επιστροφή τους αν διέφευγαν σε άλλες πολιτείες.

Καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες επεκτείνονταν, οι ιθαγενείς Αμερικανοί αντιστάθηκαν στην κατάκτηση και απορρόφηση. Τα δικαιώματα των Αμερικανών πολιτών καθορίζονταν κυρίως από τις πολιτείες, που συχνά περιόριζαν την ψήφο στους λευκούς

---

¹¹ Callinicos, Alex (2006), *Universities in a Neoliberal World*. London: Bookmarks

¹² Callinicos, Alex; Turner, Simon (1975), "The Student Movement Today", *International Socialism* (first series), 75, 9-15.

άντρες ιδιοκτήτες περιουσίας, ενώ άλλα δικαιώματα, όπως η ιδιοκτησία γης ή η συμμετοχή σε δικαστήρια, ήταν συχνά απαγορευμένα με βάση τη φυλή ή το φύλο.

Οι πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα σηματοδεύτηκαν από την επέκταση των δικαιωμάτων ψήφου σε λευκούς εργάτες, αλλά παράλληλα από τη βίαιη καταστολή των Ινδιάνων και την αυξανόμενη περιθωριοποίηση των ελεύθερων μαύρων. Η εξέγερση του Νατ Τέρνερ το 1831 οδήγησε στη θέσπιση νόμων που απαγόρευαν τη διδασκαλία γραφής και ανάγνωσης στους σκλάβους. Παρόλο που ορισμένοι σκλάβοι διέφυγαν ή εξαγόρασαν την ελευθερία τους, οι ελεύθερες μαύρες κοινότητες στον Βορρά έγιναν κέντρα αντιρατσιστικής δράσης.¹³

Η ίδρυση της Αμερικανικής Εταιρείας Κατάργησης της Δουλείας το 1833 από τον Ουίλιαμ Λόιντ Γκάρison, σε συνεργασία με μαύρους ακτιβιστές, ενίσχυσε το αντιρατσιστικό κίνημα. Ο Φρέντερικ Ντάγκλας, ένας από τους πιο διάσημους πρώην σκλάβους, με τα γραπτά και τις ομιλίες του ανέδειξε τη φρίκη της δουλείας, ενώ η απόφαση στην υπόθεση Dred Scott το 1857 αποτέλεσε σοβαρό πλήγμα στα αιτήματα για ισότητα. Το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάσισε ότι οι Αφροαμερικανοί δεν είχαν δικαιώματα που οι λευκοί ήταν υποχρεωμένοι να σεβαστούν, γεγονός που εξόργισε τους βόρειους υποστηρικτές της κατάργησης της δουλείας και συνέβαλε στην εκλογή του Αβραάμ Λίνκολν.

Η έκδοση της Διακήρυξης Χειραφέτησης το 1863 από τον Λίνκολν, αν και δεν είχε αρχικά στόχο την πλήρη κατάργηση της δουλείας, αποτέλεσε κρίσιμο βήμα για την απελευθέρωση των σκλάβων. Μετά τη λήξη του πολέμου, οι Συνταγματικές Τροπολογίες (13η, 14η και 15η) στόχευαν στην εξασφάλιση της ισότητας, αλλά η έλλειψη εφαρμογής αυτών των δικαιωμάτων, ιδιαίτερα στον Νότο, οδήγησε στην επικράτηση του συστήματος του Τζιμ Κρόου.

Η απόφαση Plessy v. Ferguson το 1896 νομιμοποίησε τον φυλετικό διαχωρισμό υπό το δόγμα “χωριστά αλλά ίσα”, το οποίο στην πράξη σήμαινε υποδεέστερες συνθήκες για τους μαύρους. Το σύστημα αυτό συνδέθηκε με την αποικιακή καταπίεση μη λευκών πληθυσμών παγκοσμίως και τη γενική ανισότητα των φύλων.

---

¹³ Callinicos, Alex; Turner, Simon (1975), “The Student Movement Today”, International Socialism (first series), 75, 9-15.

Στην βάση της προαναφερθείσας εξελικτικής ιστορικής διαδρομής η πρώτη ώθηση προς τη φοιτητική εξέγερση δεν ξεκίνησε σε πανεπιστημιακό χώρο, αλλά σε ένα καφέ μόνο για λευκούς, σε κατάστημα Woolworth στη Γκρίνσμπορο της Βόρειας Καρολίνας, τον Φεβρουάριο του 1960. Τέσσερις μαύροι φοιτητές από το τοπικό κολέγιο κάθισαν και ζήτησαν να τους σερβίρουν καφέ. Όταν τους αρνήθηκαν, παρέμειναν εκεί όλη μέρα, δημιουργώντας ένα κύμα διαμαρτυριών που εξαπλώθηκε σε όλο τον Νότο των ΗΠΑ. Αυτές οι "καθιστικές διαμαρτυρίες" έγιναν σημείο αναφοράς για τους μαύρους φοιτητές, όπως οι εκκλησίες έγιναν το επίκεντρο του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα. Σύμφωνα με έρευνες του 1962 και του 1964, 39% και 69% των μαύρων φοιτητών συμμετείχαν ενεργά στο κίνημα, με τη συμμετοχή να θεωρείται σχεδόν υποχρεωτική για τους φοιτητές.¹⁴

Παρά τη μαζική συμμετοχή, οι διοικήσεις των κολεγίων σπάνια υποστήριζαν τους φοιτητές. Μόνο το 15% των συμμετεχόντων ανέφεραν θετική στάση από τη διοίκηση, ενώ περισσότεροι από 100 φοιτητές αποβλήθηκαν την άνοιξη του 1960. Παρά τις αντιξοότητες, η δράση τους αποτέλεσε θεμέλιο λίθο για τη δημιουργία της Φοιτητικής Μη Βίαιης Συντονιστικής Επιτροπής (SNCC), η οποία έδωσε νέα ώθηση στον αγώνα για τα πολιτικά δικαιώματα.

Η SNCC διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη ριζοσπαστικοποίηση των φοιτητών, ενσωματώνοντας λευκούς φοιτητές στις τάξεις της και διοργανώνοντας δράσεις όπως το πρόγραμμα "Καλοκαίρι της Ελευθερίας" το 1964. Στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος, λευκοί μεσαίας τάξης φοιτητές ταξίδεψαν στο Μισισιπή για να υποστηρίξουν εγγραφές μαύρων ψηφοφόρων. Παρά τις δολοφονίες τριών συμμετεχόντων, το πρόγραμμα επηρέασε βαθιά όσους συμμετείχαν, όπως ο Μάριο Σάβιο και ο Τζακ Γουάινμπεργκ, οι οποίοι έγιναν ηγέτες στο πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϊ.¹⁵

Το φθινόπωρο του 1964, φοιτητές που είχαν εμπλακεί στο "Καλοκαίρι της Ελευθερίας" έστησαν τραπέζια ενημέρωσης έξω από την πανεπιστημιούπολη του Μπέρκλεϊ, ζητώντας υποστήριξη για τα πολιτικά δικαιώματα. Η πανεπιστημιακή διοίκηση απαγόρευσε αυτές τις δραστηριότητες, οδηγώντας σε συγκρούσεις. Στις 1 Οκτωβρίου,

---

¹⁴ Callinicos, Alex; Turner, Simon (1975), "The Student Movement Today", *International Socialism* (first series), 75, 9-15.

¹⁵ Callinicos, Alex; Turner, Simon (1975), "The Student Movement Today", *International Socialism* (first series), 75, 9-15.

ο Τζακ Γουάινμπεργκ συνελήφθη, αλλά χιλιάδες φοιτητές περικύκλωσαν το αστυνομικό όχημα, κρατώντας το εγκλωβισμένο για 36 ώρες. Οι φοιτητές ανέβηκαν πάνω στο αυτοκίνητο, μετατρέποντάς το σε εξέδρα για ομιλίες.

Η ένταση κορυφώθηκε τον Δεκέμβριο, όταν οι φοιτητές κατέλαβαν το διοικητικό κτίριο Sproul Hall. Η αστυνομία επενέβη, συλλαμβάνοντας 800 φοιτητές. Ωστόσο, οι φοιτητές κέρδισαν σημαντική νίκη, καθώς η διοίκηση αναγκάστηκε να επιτρέψει πολιτική δραστηριότητα σε συγκεκριμένες περιοχές της πανεπιστημιούπολης.

Η σύγκρουση στο Μπέρκλεϊ δεν περιορίστηκε στο πανεπιστήμιο. Οι φοιτητές αμφισβήτησαν τη σχέση του πανεπιστημίου με την εξουσία, καταδεικνύοντας πώς οι εξωτερικές πιέσεις επηρέαζαν τις αποφάσεις του. Ο Χαλ Ντρέιπερ, βιβλιοθηκάριος στο Μπέρκλεϊ, σημείωσε ότι το κίνημα συνδέθηκε στενά με τα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα της ευρύτερης κοινωνίας, δημιουργώντας ένα προηγούμενο για μελλοντικές φοιτητικές κινητοποιήσεις.

Η κινητοποίηση στο Μπέρκλεϊ έδειξε ότι μια μικρή ομάδα φοιτητών μπορούσε να προκαλέσει ευρεία κινητοποίηση, ριζοσπαστικοποιώντας πολλούς συμμετέχοντες. Αν και τέτοια κινήματα δεν είχαν μακροχρόνια διάρκεια, αποτέλεσαν σημαντική πολιτική εμπειρία για τους συμμετέχοντες.

Η φοιτητική εξέγερση της δεκαετίας του 1960, ξεκινώντας από το Μπέρκλεϊ, έθεσε τις βάσεις για νέες μορφές ακτιβισμού. Η σύνδεση των φοιτητών με τα κοινωνικά προβλήματα και η αμφισβήτηση της εξουσίας ενίσχυσαν την πολιτική τους συνείδηση, δημιουργώντας ένα νέο κύμα ριζοσπαστισμού που επηρέασε βαθιά την αμερικανική κοινωνία.

1.5 Η διάχυση της φοιτητικής αμφισβήτηση σε Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία

Στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, την άνοιξη του 1965, ξέσπασε ένα φοιτητικό κίνημα σχετικά με ζητήματα ελευθερίας του λόγου. Η αφορμή δόθηκε όταν ο Πρύτανης απαγόρευσε την ομιλία ενός προσκεκλημένου που είχε καλέσει οι φοιτητές για την 20ή επέτειο της ήττας των Ναζί. Η ένταση κλιμακώθηκε όταν το πανεπιστήμιο απέλυσε έναν βοηθό καθηγητή επειδή είχε επικρίνει τον Πρύτανη μέσω επιστολής του σε εφημερίδα του Βερολίνου. Αργότερα, μια απόφαση της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου που απαγόρευε τη χρήση των πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων για πολιτικές δραστηριότητες προκάλεσε νέο κύμα φοιτητικών κινητοποιήσεων. Χιλιάδες

φοιτητές συμμετείχαν σε διαδηλώσεις και απεργίες, ενώ πολλοί υπέγραψαν αιτήματα για μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση του πανεπιστημίου.¹⁶

Το Σοσιαλιστικό Φοιτητικό Σύνδεσμο (SDS) έπαιξε καθοριστικό ρόλο σε αυτές και άλλες κινητοποιήσεις. Αρχικά, ήταν η φοιτητική οργάνωση του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (SPD), αλλά είχε αποβληθεί το 1960. Επηρεασμένοι από τις ιδέες του Μαρκούζε, τα μέλη του SDS εστίασαν σε αντιιμπεριαλιστική πολιτική, με ιδιαίτερη έμφαση στην αντίθεση προς την αμερικανική πολιτική στο Βιετνάμ και τη Μέση Ανατολή. Το 1967, κατά την επίσκεψη του Χιούμπερτ Χάμφρεϊ στο Βερολίνο, οργάνωσαν διαδηλώσεις εναντίον του, ενώ αργότερα κινητοποιήθηκαν κατά της επίσκεψης του Σάχη του Ιράν. Η αστυνομία αντιμετώπισε βίαια τους διαδηλωτές, με αποκορύφωμα τη δολοφονία του φοιτητή Μπέννο Όνεσοργκ από αστυνομικό. Η κηδεία του Όνεσοργκ εξελίχθηκε σε μαζική διαμαρτυρία που οδήγησε στις παραιτήσεις του Αρχηγού της Αστυνομίας και του Δημάρχου του Δυτικού Βερολίνου.¹⁷

Το SDS αποτέλεσε τη βάση για τη δημιουργία του Εξωκοινοβουλευτικού Κινήματος (APO), το οποίο αντιδρούσε στην υποστήριξη της Γερμανίας στον πόλεμο του Βιετνάμ και στη θέσπιση νομοθεσίας έκτακτης ανάγκης που περιόριζε τις διαδηλώσεις. Οι κινητοποιήσεις κατά του πολέμου στο Βιετνάμ έσπασαν τα ταμπού του αντικομμουνισμού και της αντίθεσης προς τους Αμερικανούς, οι οποίοι είχαν συμβάλει στην απελευθέρωση της Γερμανίας από τους Ναζί. Η κοινή γνώμη μετατοπίστηκε υπέρ των φοιτητικών διαδηλώσεων, με δημοσκοπήσεις να δείχνουν ότι το 67% των νέων υποστήριζε τις κινητοποιήσεις το 1968. Ωστόσο, η δεξιά πτέρυγα του Τύπου, κυρίως ο όμιλος του Άξελ Σπρίνγκερ, εξαπέλυσε επιθέσεις κατά των ριζοσπαστών φοιτητών, κατηγορώντας τους για την απόπειρα δολοφονίας του φοιτητικού ηγέτη Ρούντι Ντούτσκι.

Οι κινητοποιήσεις κορυφώθηκαν την άνοιξη του 1968 με μαζικές διαδηλώσεις κατά της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα, απεργίες σε όλα τα γερμανικά πανεπιστήμια και διαδηλώσεις κατά των νεοναζί. Ωστόσο, η ψήφιση της νομοθεσίας έκτακτης ανάγκης οδήγησε σε διάσπαση του κινήματος. Μερικοί φοιτητές στράφηκαν σε εναλλακτικούς τρόπους ζωής, δημιουργώντας συνεργατικά εγχειρήματα και

---

¹⁶ Callinicos, Alex; Turner, Simon (1975), "The Student Movement Today", *International Socialism* (first series), 75, 9-15.

¹⁷ René Albrecht-Carré, "Europe and the German Problem," *Orbis*, Winter 1969, 1031-1045; Klaus Bloemer, "Germany and a 'European Europe'," *Orbis*, Spring 1966, 240-246.

εναλλακτική κουλτούρα, ενώ άλλοι υιοθέτησαν βίαιες μεθόδους, σχηματίζοντας μικρές τρομοκρατικές ομάδες.

Ένα από τα χαρακτηριστικά του γερμανικού φοιτητικού κινήματος ήταν η σχεδόν πλήρης αποσύνδεσή του από το εργατικό κίνημα. Οι φοιτητές επηρεάστηκαν από συγγραφείς όπως ο Μαρκούζε και ο Φανόν, οι οποίοι υποστήριζαν ότι η εργατική τάξη είχε χάσει την επαναστατική της δυναμική λόγω της ενσωμάτωσής της στο καταναλωτικό σύστημα. Αντίθετα, οι φοιτητές θεωρούσαν τους εαυτούς τους, καθώς και άλλες περιθωριοποιημένες ομάδες, ως τους νέους φορείς της επανάστασης. Αυτή η απομόνωση ενίσχυσε τον ελιτισμό και την αυτονομία του φοιτητικού κινήματος, το οποίο γρήγορα παρήκμασε μετά την κορύφωσή του το 1968.

Στη Γαλλία, η περίοδος 1965-1968 χαρακτηρίστηκε από αύξηση της εργατικής μαχητικότητας, με απεργίες και διαδηλώσεις. Παρά την αρχική φαινομενική αδράνεια των φοιτητών, οι εντάσεις αυξήθηκαν όταν οι φοιτητές του Πανεπιστημίου της Ναντέρ έθεσαν ζητήματα σχετικά με τον πόλεμο στο Βιετνάμ και την απελευθέρωση των ηθών. Η σύγκρουση κορυφώθηκε τον Μάιο του 1968, όταν η αστυνομία επιτέθηκε στους φοιτητές που διαδήλωναν στο Καρτιέ Λατέν. Η αντίδραση της κοινής γνώμης ήταν έντονη, και οι φοιτητές κατέλαβαν τη Σορβόνη, ενώ εκατομμύρια εργαζόμενοι συμμετείχαν σε γενική απεργία. Παρόλο που η κινητοποίηση φάνηκε να οδηγεί σε κοινωνική επανάσταση, τελικά κατέληξε σε αποτυχία, καθώς τα συνδικάτα συμφώνησαν με την κυβέρνηση για αυξήσεις μισθών, οδηγώντας σε σταδιακή επιστροφή στην εργασία.¹⁸

Στην Ιταλία, οι φοιτητικές κινητοποιήσεις είχαν πιο μακροχρόνιο και βαθύ αντίκτυπο. Οι αυξανόμενες ανάγκες σε φοιτητικές υποδομές και η κακή ποιότητα της εκπαίδευσης αποτέλεσαν τα βασικά αίτια των κινητοποιήσεων. Το 1967, φοιτητές στην Πολυτεχνική Σχολή του Μιλάνου κατέλαβαν το πανεπιστήμιο για 55 ημέρες, ενώ στην Καθολική Σχολή του Τρέντο επιχείρησαν να αναλύσουν μαρξιστικά τον ρόλο των φοιτητών στην κοινωνία. Οι κινητοποιήσεις εξαπλώθηκαν στα περισσότερα ιταλικά πανεπιστήμια και σχολεία, ενώ οι συγκρούσεις με την αστυνομία κλιμακώθηκαν. Παρά την αντίθεση πολλών καθηγητών, το κίνημα συνέβαλε στη δημιουργία μιας νέας γενιάς εκπαιδευτικών με δημοκρατικές και ισότιμες αντιλήψεις.

---

¹⁸ René Albrecht-Carré, "Europe and the German Problem," *Orbis*, Winter 1969, 1031-1045; Klaus Bloemer, "Germany and a 'European Europe,'" *Orbis*, Spring 1966, 240-246.

Τα φοιτητικά κινήματα της δεκαετίας του 1960 και του 1970 ανέδειξαν τη δυναμική της νεολαίας ως φορέα κοινωνικής αλλαγής. Παρά τις διαφορές μεταξύ των χωρών, κοινό χαρακτηριστικό ήταν η σύγκρουση με τις αρχές και η αμφισβήτηση των παραδοσιακών δομών εξουσίας. Ωστόσο, η έλλειψη συνεργασίας με τα εργατικά κινήματα και η καταστολή από τις κυβερνήσεις οδήγησαν σε σταδιακή παρακμή των κινητοποιήσεων. Παρά τις αποτυχίες, τα κινήματα αυτά ενέπνευσαν νέες μορφές πολιτικής δράσης και επηρέασαν τη σκέψη και τις αξίες των επόμενων γενεών.

1.6 Το αριστερό πρόσημο της φοιτητικής διαμαρτυρίας

Η ανάπτυξη των φοιτητικών κινήματων και η ριζοσπαστικοποίηση που τα συνόδευσε υπήρξε η κύρια πηγή της «νέας αριστεράς», ιδιαίτερα μέσα στον δυτικό καπιταλισμό. Αν και η μορφή και ο ρυθμός αυτών των κινήματων διαφέρουν από χώρα σε χώρα, και επηρεάζονται εν μέρει από εξωτερικές εξελίξεις και κυρίως από το εσωτερικό μοτίβο των εργατικών αγώνων, υπήρχαν κάποιες ομοιότητες. Από όλα τα κινήματα αυτής της περιόδου, ίσως το φοιτητικό κίνημα ήταν εκείνο που πιο συχνά αντλούσε ιδέες από άλλες χώρες. Οι φοιτητές ήταν γεωγραφικά κινητοί και γρήγοροι στο να υιοθετούν ιδέες από άλλες φοιτητικές εξεγέρσεις.¹⁹

Οποιοσδήποτε κινείται προς τα αριστερά τη δεκαετία του 1960 έπρεπε να αποφασίσει τη θέση του σε σειρά κρίσιμων διεθνών και εθνικών ζητημάτων. Στον Ψυχρό Πόλεμο, έπρεπε να επιλέξει αν θα υποστηρίξει τη «Μόσχα» ή αν θα απορρίψει τόσο τις ΗΠΑ όσο και την ΕΣΣΔ. Με τις συνεχείς μάχες στις αποικιακές και ημι-αποικιακές περιοχές, έπρεπε να αποφασίσει αν θα υποστηρίξει τα κινήματα εθνικής απελευθέρωσης και, αν ναι, αν θα αποδεχτεί ή θα επικρίνει τις «σοσιαλιστικές» αξιώσεις που αυτά τα κινήματα ή τα κράτη που διαδέχτηκαν τα αποικιακά καθεστάτα παρουσίαζαν. Επιπλέον, έπρεπε να πάρουν θέση απέναντι στον όλο και πιο εμφανή προ-καπιταλιστικό χαρακτήρα των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων και στον πρακτικό ρεφορμισμό των δυτικών κομμουνιστικών κομμάτων. Εάν, όπως έκαναν πολλοί, αναζητούσαν «επαναστατικές» λύσεις, έπρεπε ακόμα να καθορίσουν τη στάση τους απέναντι στις εκκλήσεις του μαοϊσμού, ο οποίος φαινόταν να είναι κριτικός προς τον ρωσικό κομμουνισμό, καθώς και στις «αντάρτικες» πολιτικές που συνδέονταν με το όνομα του Τσε Γκεβάρα. Καθοριστικό ήταν επίσης το ζήτημα της δυνατότητας για ριζοσπαστική και ακόμα και

---

¹⁹ Crane (1965), *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage. Budderberg, Manfred (1968), "The Student Movement in West Germany", *International Socialism* (1st series), 33, 27-34.

επαναστατική δράση και οργάνωση στους εργαζόμενους στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, μετά από δύο δεκαετίες οικονομικής άνθησης και αυξανόμενων βιοτικών επιπέδων. Επιπλέον, στο κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων στις ΗΠΑ και στη Βόρεια Ιρλανδία υπήρχαν ερωτήματα για τον ρόλο της οργανωμένης θρησκείας στους κοινωνικούς αγώνες. Όλα αυτά τα ζητήματα, και άλλα, συζητούνταν έντονα και αποτέλεσαν τη βάση για μια εξαιρετικά κατακερματισμένη αριστερή σκηνή.²⁰

Στην Ευρώπη οι κυριότερες διανοητικές επιρροές προέρχονταν από προσωπικότητες όπως ο Χέρμπερτ Μάρκουζε, ο Φραντς Φανόν και ο Τσε Γκεβάρα, ενώ ο μαοϊσμός κέρδιζε επίσης σημαντική επιρροή. Στις ΗΠΑ, όπου ο Ντρέιπερ είχε σχολιάσει το 1965 για τη «μη ιδεολογική» φύση πολλών φοιτητικών ριζοσπαστικών κινήσεων, το αναδυόμενο εθνικό φοιτητικό κίνημα, οι «Φοιτητές για μια Δημοκρατική Κοινωνία» (SDS), αντιμετώπισε μια επιλογή, όπως πρότεινε ο Ντρέιπερ, μεταξύ του «διείσδυσης» και της «αριστερής αντίστασης». Ενώ η προηγούμενη γενιά Αμερικανών ριζοσπαστών είχε επιλέξει την «διείσδυση» στο Δημοκρατικό Κόμμα, η νέα γενιά το απέρριψε. Ωστόσο, τι έπρεπε να κάνουν; Οι SDS, που το 1964 ήταν ακόμη «μισοί με τον LBJ», ριζοσπαστικοποιήθηκαν, αλλά όχι προς την εργατική πολιτική. Ο Τομ Χάιντεν των SDS εξήγησε, με όρους που οι Γερμανοί ριζοσπάστες φοιτητές θα κατανοούσαν, ότι «η παραδοσιακή αριστερή προσδοκία για ασυμβίβαστα και συγκρουόμενα ταξικά συμφέροντα έχει παραβιαστεί. Φαίνεται ότι η αμερικανική ελίτ έχει ανακαλύψει έναν μακροπρόθεσμο τρόπο να σταθεροποιήσει ή να απορροφήσει τις αντιφάσεις της κοινωνίας μας.»²¹

Ποιοι μπορεί να είναι αυτοί οι άνθρωποι; Στις ΗΠΑ, οι διανοούμενοι (η τελευταία ελπίδα του C. Wright Mills) απογοητεύσαν, οι φοιτητές αρχικά προσπάθησαν να οργανώσουν «τους φτωχούς», όπως η SNCC προσπαθούσε να οργανώσει τους φτωχούς Αφροαμερικανούς. Ωστόσο, τα αποτελέσματα της «κοινοτικής οργάνωσης» που ανέλαβαν οι SDS ήταν απογοητευτικά και σύντομα οι SDS επέστρεψαν στις πανεπιστημιούπολεις. Η νέα αριστερά δεν ταυτίστηκε αμέσως με κάποια συγκεκριμένη εναλλακτική λύση απέναντι στην αμερικανική «δημοκρατία» που έβρισκε όλο και πιο ακατανόητη. Ο Πολ Πότερ, πρόεδρος των SDS, αρνήθηκε να δώσει όνομα στο

---

²⁰ Crane (1965), *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage. Budderberg, Manfred (1968), "The Student Movement in West Germany", *International Socialism* (1st series), 33, 27-34.

²¹ Crane (1965), *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage. Budderberg, Manfred (1968), "The Student Movement in West Germany", *International Socialism* (1st series), 33, 27-34.

«σύστημα» το 1965, και τον επόμενο χρόνο ο Κάρλ Όγκλσμπι το αποκάλεσε «εταιρικό φιλελευθερισμό». Ο Πότερ αργότερα έγραψε ότι είχε σκοπίμως αποφύγει να το αποκαλέσει «καπιταλισμό» με την αιτιολογία ότι ο όρος ήταν ανεπαρκής — «μια κενή, νεκρή λέξη που συνδέεται με τη δεκαετία του '30 και ένα κίνημα που την χρησιμοποιούσε ελεύθερα χωρίς να την κατανοεί. [...] Ήθελα την αμφισημία [...]».

Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και τις αρχές της δεκαετίας του 1970, ο όρος "επανάσταση" απέκτησε εκ νέου ευρεία χρήση, και όχι μόνο για να περιγράψει γεγονότα στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Τα κινήματα της εποχής αυτής προκάλεσαν άνηση στη μαρξιστική και ριζοσπαστική εκδοτική δραστηριότητα, όχι μόνο από οργανώσεις της αριστεράς, αλλά και από αστούς εκδότες που αντιλήφθηκαν ότι υπάρχει μια νέα αγορά. Μετά από δύο δεκαετίες φαινομενικής μεταπολεμικής συμμόρφωσης στη Δύση και την Ανατολή, η λογοτεχνία που αναδείχθηκε ήταν περισσότερο ευαίσθητη και κριτική απέναντι στις "αντιφάσεις" της κοινωνικής ανάπτυξης. Αυτό το είδος λογοτεχνίας προσέλκυε το ενδιαφέρον, ειδικά όταν φαινόταν ότι αυτές οι αντιφάσεις μπορούσαν να επιλυθούν μέσω επαρκών εκφράσεων πολιτικής δράσης, ιδεολογίας και οργάνωσης.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όμως, η εμπιστοσύνη στη δυνατότητα μεγάλης κλίμακας κοινωνικής αλλαγής από τα κάτω άρχισε να φθίνει. Ως τα τέλη της δεκαετίας, υπήρχε γενικευμένη απαξίωση των αναλύσεων και προτάσεων της αριστεράς. Μια συντηρητική τάση στη σκέψη κυριάρχησε, με την αυξανόμενη επιρροή των ιδεών του μεταδομισμού και του μεταμοντερνισμού. Αυτές οι προσεγγίσεις απαρνούσαν τις παγκόσμιες λύσεις, ακόμα και την ιδέα της συζήτησης παγκόσμιων προβλημάτων, παρόλο που τα προβλήματα αυτά πληθαίνουν με το τέλος της μεταπολεμικής οικονομικής άνθησης.²²

Η αριστερά προσδοκία για την Κίνα έσβησε με τον θάνατο του Μάο, την ανατροπή της Συμμορίας των Τεσσάρων και την άνοδο του Ντενκ Ξιαοπίνγκ. Στη Γαλλία, η οποία στις σελίδες του *New Left Review* τη δεκαετία του 1960 και 1970 παρουσιαζόταν ως το κέντρο της ριζοσπαστικής σκέψης, η πτώση της Αριστεράς κατερράγησε, ενώ αναδύθηκαν οι "νέοι φιλόσοφοι", παλαιότεροι μαοϊστές που κατέκριναν τον μαρξισμό

---

²² Crane (1965), *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage. Budderberg, Manfred (1968), "The Student Movement in West Germany", *International Socialism* (1st series), 33, 27-34.

ως θεωρία που οδηγεί στον Γκουλάγκ. Το 1983, ο Perry Anderson αποκάλεσε το Παρίσι "την πρωτεύουσα της ευρωπαϊκής αντιδραστικής σκέψης".

Αν το 1968 ήταν η κορυφαία στιγμή του κύματος διαμαρτυρίας, τα έτη 1974-1976 σηματοδότησαν το τέλος του. Αυτά τα χρόνια σηματοδεύτηκαν από τη σταθεροποίηση της αστικής εξουσίας, με τις άρχουσες τάξεις να ανασυστήνουν τις δομές τους και να επανακαθορίζουν την ηγεμονία τους. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι κυβερνήσεις Ford και Carter έφεραν τέλος στα τραύματα του Βιετνάμ και του Watergate, απέφυγαν εμπλοκές σε χερσαίους πολέμους και περιόρισαν τη δυναμική του FBI και της CIA, προσφέροντας αμνηστίες σε χιλιάδες αντιρρησίες συνειδήσεως και λιποτάκτες, επιτρέποντας στους διαφωνούντες να επανενταχθούν στο κυρίως ρεύμα της κοινωνίας.

Στη Βρετανία, η συντηρητική κυβέρνηση του Edward Heath αντικαταστάθηκε από μια κυβέρνηση Εργατικών με τη συνεργασία των ηγετών των συνδικάτων, είτε από τα δεξιά ή τα αριστερά. Στην Νότια Ευρώπη, η Ελλάδα, η Πορτογαλία και η Ισπανία προχώρησαν σε δημοκρατικές μεταβάσεις – στη δε Πορτογαλία, μετά από δεκαοχτώ μήνες δραματικής λαϊκής επανάστασης. Τα κόμματα της νότιας Αμερικής ακολούθησαν ανάλογες διαδικασίες "εκδημοκρατισμού".

Η αναδιάρθρωση του κεφαλαίου και η σχέση του με την εργασία στη δεκαετία του 1970 έγινε εν μέσω της πρώτης σημαντικής μεταπολεμικής οικονομικής κρίσης, που συνοδεύτηκε από διεθνή στασιμότητα και άνοδο του πληθωρισμού. Οι τραπεζίτες της Νέας Υόρκης κατέσχεσαν τα δάνεια της πόλης, εξαναγκάζοντας περικοπές στους μισθούς και τις κοινωνικές δαπάνες.

Στην Ευρώπη, η αναδιάρθρωση επετεύχθη μέσω διαπραγματεύσεων με τους ηγέτες των συνδικάτων και των αριστερών κομματικών κομμάτων, με τυπικό μορφή μιας "σύμβασης" που περιόριζε τις εργατικές αξιώσεις στο όνομα της "οικονομικής αναγκαιότητας" και του "ρεαλισμού". Οι προηγούμενοι μαχητικοί συνδικαλιστές απογοητεύτηκαν, ενώ η ανεργία αυξανόταν και οι απεργίες περιορίστηκαν.

Το 1979, πολλοί Βρετανοί εργάτες, απογοητευμένοι από την ανικανότητα των Εργατικών να προσφέρουν πειστικές λύσεις, ψήφισαν τους Συντηρητικούς, φέροντας στην εξουσία τη Μάργκαρετ Θάτσερ. Στην Ιταλία, η αποδιοργάνωση των κοινωνικών κινημάτων το 1978 σηματοδότησε το τέλος της Νέας Αριστεράς. Οι Ερυθρές Ταξιαρχίες προκάλεσαν ιδεολογικές κρίσεις, ενώ η γυναικεία κίνηση εισήλθε σε περίοδο "σιωπής".

Παρόλα ταύτα, τα φοιτητικά κινήματα δεν εξαφανίστηκαν, αλλά μετασηματίστηκαν σε πιο "κανονικοποιημένα" φαινόμενα. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, οι οικονομικές περικοπές επηρέασαν τις πανεπιστημιακές δαπάνες, μειώνοντας την πραγματική αξία των φοιτητικών υποτροφιών. Οι υλικές ανησυχίες έγιναν κεντρικές, και η συμμετοχή σε σωματεία, που παλαιότερα θεωρούνταν ασυνεπή, αυξήθηκε. Οι περικοπές άγγιζαν πιο σκληρά τα πολυτεχνεία και τις σχολές επαγγελματικής κατάρτισης, ενισχύοντας την ανησυχία για το μέλλον των αποφοίτων.

Η αυξανόμενη δύναμη του νεοφιλελευθερισμού ενίσχυσε την αγοραιοποίηση της αντίληψης για την εκπαίδευση, με τη μείωση των υποτροφιών και την άνοδο του φοιτητικού χρέους, αλλάζοντας δραστικά την κοινωνική δυναμική των πανεπιστημίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1 Υποκουλτούρες και αντικουλτούρες την δεκαετία του 1960

Η αντικουλτούρα της δεκαετίας του 1960 υπήρξε ένα ευρύ κοινωνικό κίνημα στις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά και τη Δυτική Ευρώπη, το οποίο απορρίπτει τα παραδοσιακά ήθη και τις παραδοσιακές εξουσίες, με τα μέλη του να προωθούν διάφορες αξίες όπως η ειρήνη, η αγάπη, η κοινωνική δικαιοσύνη και η επανάσταση. Το κίνημα αυτό, το οποίο εκτεινόταν κυρίως μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1970, αποτελούσε μια εναλλακτική προσέγγιση στη ζωή, εκδηλωνόμενη μέσα από διάφορες δραστηριότητες, τρόπους ζωής και καλλιτεχνικές εκφράσεις, όπως η χρήση ναρκωτικών για αναψυχή, η κοινή διαβίωση, οι πολιτικές διαμαρτυρίες, το ελεύθερο σεξ και η μουσική φολκ και ροκ.²³

Η αντικουλτούρα της δεκαετίας του 1960 συνοψίζεται ίσως καλύτερα από τη φράση "turn on, tune in, drop out" (ενεργοποιήσου, συντονίσου, αποσύρσου), την οποία επινόησε ο Αμερικανός ψυχολόγος Τίμοθυ Λίρι. Ο Λίρι, που έδειξε περιφρόνηση για την εξουσία και υποστήριξε τη χρήση LSD και άλλων ψυχοδραστικών ουσιών, έγινε γνωστός για την προώθηση αυτών των ιδεών. Ο πρόεδρος των ΗΠΑ, Ρίτσαρντ Νίξον, τον αποκάλεσε "τον πιο επικίνδυνο άνθρωπο στην Αμερική". Στην αντικουλτούρα συμμετείχαν καλλιτέχνες όπως ο Άντι Γουόρχολ, γνωστός για τα έργα του Pop Art, και οι υποστηρικτές της προωθούσαν την ελευθερία της έκφρασης και την καχυποψία απέναντι στους ισχυρούς.

---

²³ Ducci, "The World Order in the Sixties," Foreign Affairs, April 1964, 381.

Το κίνημα ήταν ευρύ και περιλάμβανε από ειρηνιστές “peace-niks” έως επαναστάτες που συμμετείχαν σε ένοπλη αντίσταση. Ενισχυμένο από φοιτητές, περιλάμβανε διαμαρτυρίες για τον πόλεμο του Βιετνάμ, για φυλετική αδικία, για τα δικαιώματα των γυναικών, των ομοφυλόφιλων και για την ελευθερία του σεξ. Το κίνημα αυτό οδήγησε σε μαζικές διαδηλώσεις, όπως η διαμαρτυρία κατά του πολέμου του 1969 στην Ουάσινγκτον, η οποία συγκέντρωσε έως και 500.000 άτομα, και η “Εθνική Ημέρα Διδασκαλίας για το Περιβάλλον” το 1970, γνωστή ως Ημέρα της Γης, η οποία γιορτάζεται ακόμα και σήμερα.

Μια από τις πιο εμβληματικές εικόνες του κινήματος της αντικουλτούρας είναι αυτή των “χίπηδων”, οι οποίοι ήταν κυρίως λευκοί, μεσαίας τάξης, νέοι Αμερικανοί. Πολλοί από αυτούς ένιωθαν αποξενωμένοι από τον τρόπο ζωής των γονιών τους, τον οποίο θεωρούσαν υπερβολικά εστιασμένο στα υλικά αγαθά και τον καταναλωτισμό. Αυτή η ένταση δημιούργησε το “χάσμα γενεών”, το οποίο έγινε χαρακτηριστικό της δεκαετίας του 1960. Οι χίπηδες συχνά άφηναν τα μαλλιά τους να μεγαλώσουν και πολλοί άντρες είχαν γένια. Το τραγούδι “Hair” από το ομώνυμο μιούζικαλ, που παρουσιάστηκε το 1967, αποτυπώνει αυτό το στυλ με τους στίχους: “Τα μαλλιά μου όπως τα φορούσε ο Ιησούς, Αλληλούια, το λατρεύω”.

Οι χίπηδες φορούσαν πολύχρωμα ρούχα και συνήθως φορούσαν σανδάλια. Απέφευγαν τις κανονικές δουλειές, πολλοί είχαν χορτοφαγική διατροφή και κάποιοι ασχολούνταν με την “ελεύθερη αγάπη”. Συχνά ταξίδευαν σε όλη τη χώρα, μερικές φορές σε βαν Volkswagen, γνωστά ως “χίπικα βαν”, διακοσμημένα με σύμβολα ειρήνης. Ένα από τα πιο διάσημα συνθήματά τους ήταν το “Κάνε έρωτα, όχι πόλεμο”. Οι Χίπις, όπως και τα μέλη της Νέας Αριστεράς, ήταν κυρίως λευκοί μεσαίας τάξης, αλλά χωρίς πολιτική ατζέντα. Η χαρακτηριστική τους εμφάνιση περιλάμβανε τζιν, μπλουζάκια με γραβάτα, σανδάλια, γένια και μακριά μαλλιά. Ο τρόπος ζωής τους περιλάμβανε ελευθεριότητα στις σχέσεις και χρήση ναρκωτικών, όπως η μαριχουάνα και το LSD. Η ροκ μουσική της εποχής αντικατόπτριζε αυτήν την κουλτούρα, με συγκροτήματα όπως οι Jefferson Airplane και οι Grateful Dead, καθώς και καλλιτέχνες όπως ο Jim Morrison και η Janis Joplin. Παρά το ότι κάποιοι ζούσαν σε αγροτικές κοινότητες, οι Χίπις ήταν κυρίως αστικό φαινόμενο. Οι συνοικίες Haight-Ashbury στο Σαν Φρανσίσκο και East Village στη Νέα Υόρκη έγιναν τα κέντρα της αντικουλτούρας.²⁴

---

²⁴ Ducci, “The World Order in the Sixties,” *Foreign Affairs*, April 1964, 381.

2.2 Η σημασία της μουσικής και οι μορφές αντίστασης

Η μουσική ροκ ήταν ένα σημαντικό κομμάτι της αντικοουλτούρας. Συγκροτήματα όπως οι Grateful Dead, των οποίων οι οπαδοί είναι γνωστοί ως “Deadheads”, είχαν μεγάλη επιρροή στην αντικοουλτούρα της δεκαετίας του 1960. Οι Beatles, το πιο επιδραστικό συγκρότημα της εποχής, “βοήθησαν να κάνει η ροκ μουσική ένα όπλο για την επίθεση της νεολαίας στην κυρίαρχη κουλτούρα”, σύμφωνα με άρθρο της New York Times το 1975. Ο θρύλος της φολκ μουσικής, Μπομπ Ντίλαν, εξέφρασε τη δυσαρέσκεια πολλών νέων όταν το 1965 τραγούδησε: “Δεν θα δουλέψω άλλο στη φάρμα της Μάγκι”. Άλλοι καλλιτέχνες και συγκροτήματα που συνδέθηκαν με το κίνημα της αντικοουλτούρας περιλάμβαναν τους Joan Baez, Jefferson Airplane, Velvet Underground και Rolling Stones. Ένα δυνατό τραγούδι της αντικοουλτούρας ήταν το “Almost Cut My Hair” (1970) από τους Crosby, Stills, Nash & Young. Το τραγούδι των Who “My Generation” (1965), με τη φράση “Ελπίζω να πεθάνω πριν γεράσω”, έγινε σχεδόν ύμνος της νεολαίας της δεκαετίας του 1960. Η εποχή αυτή γέννησε επίσης ροκ μιούζικαλ, όπως το “Hair”, το “Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat” (1968) και το “Jesus Christ Superstar” (1971).²⁵

Τα φεστιβάλ μουσικής ενίσχυσαν το κίνημα της αντικοουλτούρας, με το πιο διάσημο να είναι το Woodstock, το οποίο πραγματοποιήθηκε το 1969 στη Νέα Υόρκη και συγκέντρωσε περίπου 400.000 άτομα. Παρά το πλήθος, δεν υπήρξαν σοβαρά προβλήματα, ενώ η αστυνομία δεν προσπάθησε να επιβάλει τους νόμους περί ναρκωτικών. Στο φεστιβάλ συμμετείχαν συγκροτήματα και καλλιτέχνες όπως οι Grateful Dead, Jimi Hendrix, The Who, Janis Joplin, Jefferson Airplane και Santana. Το Δεκέμβριο του 1969, το φεστιβάλ Altamont στην Καλιφόρνια κατέληξε σε τραγωδία, όταν οι διοργανωτές προσέλαβαν τους Hell’s Angels, μια συμμορία μοτοσικλετιστών, για να παρέχουν ασφάλεια, και μέλος της συμμορίας μαχαίρωσε θανάσιμα έναν μαύρο έφηβο κατά τη διάρκεια της εμφάνισης των Rolling Stones. Το

---

²⁵ Birchall, Ian H. (1987), “France 1968: ‘All Power to the Imagination!’”, in Colin Barker (ed.), *Revolutionary Rehearsals*. London: Bookmarks, 5-40.

Associated Press αντέκρουσε δύο δεκαετίες αργότερα ότι αυτή η στιγμή "κατέρριψε το όνειρο μιας ουτοπικής αντικουλτούρας για τη γενιά του '60".

Η αντικουλτούρα της δεκαετίας του 1960 χαρακτηρίστηκε επίσης από ένοπλες ομάδες διαμαρτυρίας. Το Κόμμα των Μαύρων Πανθήρων, για παράδειγμα, μια ομάδα που ιδρύθηκε από τους Huey P. Newton και Bobby Seale στην Καλιφόρνια, επιδίωξε να προστατεύσει τις μαύρες γειτονιές από την αστυνομική βία και δήλωσε: "Ήρθε η ώρα για τους Μαύρους να οπλιστούν". Αυτό οδήγησε στην ψήφιση του σχετικού νόμου, που απαγόρευε τη δημόσια οπλοφορία. Άλλη μια ομάδα, οι Weatherman, αργότερα γνωστοί ως Weather Underground, αποτελούμενη από νέους λευκούς μαχητές, υποστήριζε τον κομμουνισμό και την ανατροπή της αμερικανικής κυβέρνησης μέσω ένοπλης επανάστασης.

Η αντικουλτούρα της δεκαετίας του 1960 ήταν ένα πολιτιστικό και πολιτικό κίνημα κατά του κατεστημένου που αναπτύχθηκε στον δυτικό κόσμο κατά τα μέσα του 20ού αιώνα. Η απαρχή της εντοπίζεται στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και συνεχίστηκε έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Συχνά ταυτίζεται με τον πολιτιστικό φιλελευθερισμό και τις κοινωνικές αλλαγές της εποχής, με τις επιπτώσεις της να είναι εμφανείς μέχρι και σήμερα. Το κίνημα απέκτησε ισχυρή δυναμική παράλληλα με την πρόοδο του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπως η υιοθέτηση του Νόμου για τα Δικαιώματα Ψήφου του 1965, και η ένταση του Πολέμου του Βιετνάμ, που έδωσε επαναστατικό χαρακτήρα σε ορισμένους κύκλους. Καθώς εξελίχθηκε το κίνημα, αναδύθηκαν κοινωνικές εντάσεις που αφορούσαν ζητήματα όπως ο σεβασμός στα ατομικά δικαιώματα, η ανθρώπινη σεξουαλικότητα, τα δικαιώματα των γυναικών, η κατάργηση του φυλετικού διαχωρισμού και οι διαφορετικές ερμηνείες του Αμερικανικού Ονείρου.²⁶

Αυτό που ανέδειξε η δεκαετία ήταν νέες πολιτιστικές μορφές και μια δυναμική υποκουλτούρα που αγκάλιαζε τον πειραματισμό, την ατομικότητα, και την ανάδειξη του μοντέρνου Μποεμισμού, μαζί με την άνοδο του χίπικου και εναλλακτικού τρόπου ζωής. Η μουσική έπαιξε σημαντικό ρόλο, με καλλιτέχνες όπως οι Beatles, ο Jimi Hendrix, ο Jim Morrison, η Janis Joplin και ο Bob Dylan να πρωτοστατούν. Παράλληλα, το Νέο Χόλιγουντ και οι κινήσεις του Νέου Κύματος σε Γαλλία και

---

²⁶ Birchall, Ian H. (1987), "France 1968: 'All Power to the Imagination!'", in Colin Barker (ed.), *Revolutionary Rehearsals*. London: Bookmarks, 5-40.

Ιαπωνία απελευθέρωσαν την τέχνη από τη λογοκρισία. Στον τομέα της μόδας, παρατηρήθηκε η πτώση της δημοτικότητας του κοστουμιού και του καπέλου, ενώ έγινε δημοφιλές το μακρύ μαλλί, το αφρικανικό και ινδικό στυλ ένδυσης και η μίνι φούστα, με τα τζιν να καθιερώνονται ως σύμβολο της νεανικής κουλτούρας.

Η αντικουλτούρα του 1960 διέφερε από προηγούμενα αντικαθεστωτικά κινήματα. Η μεταπολεμική αφθονία και το baby boom δημιούργησαν μια γενιά νέων που μπορούσε να επικεντρωθεί πέρα από τις βασικές ανάγκες επιβίωσης, ενώ πολλά στοιχεία του κινήματος ενσωματώθηκαν γρήγορα στην κυρίαρχη κοινωνία, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ. Η μεταπολεμική γεωπολιτική, με την ψυχροπολεμική ένταση, τις αποτυχημένες επεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων και τις πολιτικές απάτες, προκάλεσαν δυσπιστία απέναντι στις κυβερνήσεις. Τραγικά γεγονότα όπως η δολοφονία του Προέδρου John F. Kennedy αύξησαν περαιτέρω τη δυσπιστία.

2.3 Το κοινωνικό ζήτημα

Τα κοινωνικά ζητήματα υπήρξαν καθοριστικά για την ανάπτυξη της αντικουλτούρας. Οι φοιτητές διεκδίκησαν τα δικαιώματά τους για ελευθερία του λόγου και συγκεντρώσεων, ενώ το κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων αγωνίστηκε για την εξάλειψη της φυλετικής ανισότητας. Το περιβαλλοντικό κίνημα επίσης κέρδισε έδαφος, με την αυξανόμενη ευαισθητοποίηση για τις καταστροφικές συνέπειες της ρύπανσης και της χημικής βιομηχανίας. Παράλληλα, η σεξουαλική επανάσταση, που υποστηρίχθηκε από νέες μορφές αντισύλληψης, αμφισβήτησε παραδοσιακές απόψεις για το γάμο και τη σεξουαλικότητα.²⁷

Η τηλεόραση έφερε τη βία του πολέμου στο Βιετνάμ στα σπίτια των ανθρώπων, ενώ η χαλάρωση της λογοκρισίας στον κινηματογράφο οδήγησε στην άνθηση καλλιτεχνικών και αμφιλεγόμενων ταινιών. Το ραδιόφωνο, ιδιαίτερα η μπάντα των FM, έγινε σημαντικό μέσο για τη διάδοση της ροκ μουσικής και της νεανικής κουλτούρας. Εμφανίστηκαν νέες κοινότητες, όπως οι κολεκτίβες και τα αγροκτήματα, που υιοθέτησαν εναλλακτικούς τρόπους ζωής.

Η χρήση ναρκωτικών ουσιών, όπως η κάνναβη, οδήγησε πολλούς νέους σε μυστικότητα για την αποφυγή διώξεων. Οι συγκρούσεις με την αστυνομία, οι

---

²⁷ Birchall, Ian H. (1987), "France 1968: 'All Power to the Imagination!'", in Colin Barker (ed.), *Revolutionary Rehearsals*. London: Bookmarks, 5-40.

διαδηλώσεις και τα περιστατικά βίας, όπως οι δολοφονίες στο Πανεπιστήμιο του Κεντ Στέιτ, ενίσχυσαν την αντιπάθεια απέναντι στις αρχές. Ο Πόλεμος του Βιετνάμ αποτέλεσε καταλύτη για την αντικουλτούρα, με μαζικές διαδηλώσεις που αντιτάχθηκαν στην πολιτική των ΗΠΑ.

Το κίνημα εξαπλώθηκε και στην Ευρώπη, με πόλεις όπως το Λονδίνο και το Παρίσι να γίνονται κέντρα αντικουλτούρας. Στην Τσεχοσλοβακία, η νεολαία που έφερε μακριά μαλλιά αντιμετώπισε καταστολή. Στην Αυστραλία και στη Λατινική Αμερική, η αντικουλτούρα συνδέθηκε με τη μουσική, τις τέχνες και την πολιτική αντίσταση, επηρεάζοντας βαθιά τις κοινωνικές δομές και τις μελλοντικές γενιές.

Η αντίθεση στον Πόλεμο του Βιετνάμ ξεκίνησε ήδη από το 1964 σε πανεπιστημιούπολεις των ΗΠΑ, όπου φοιτητικές ομάδες αποτέλεσαν τον πυρήνα του κινήματος διαμαρτυρίας. Αυτές οι δράσεις επεκτάθηκαν σταδιακά σε ευρύτερες κοινωνικές τάξεις και περιλάμβαναν εργάτες και μειονότητες, καθώς οι στρατιωτικές θητείες επηρέαζαν δυσανάλογα τις χαμηλότερες οικονομικές τάξεις. Η λογοτεχνία της εποχής, όπως το *MacBird* της Barbara Garson, και η μουσική της αντικουλτούρας ενίσχυσαν την αντίδραση στον πόλεμο, υποστηρίζοντας μη συμμόρφωση και αντίθεση στο κατεστημένο. Μέχρι το 1968, μετά από μεγάλες πορείες στη Νέα Υόρκη και την Ουάσινγκτον, η πλειοψηφία του αμερικανικού λαού αντιτίθετο στον πόλεμο.²⁸

Η χρήση της πυρηνικής τεχνολογίας τόσο για την παραγωγή ενέργειας όσο και για στρατιωτικούς σκοπούς ήταν αντικείμενο έντονων συζητήσεων ήδη από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι φόβοι του κοινού για τις συνέπειες των πυρηνικών δοκιμών εντάθηκαν το 1954 μετά από εκτεταμένες δοκιμές στον Ειρηνικό. Στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, χιλιάδες γυναίκες που συμμετείχαν στο κίνημα *Women Strike for Peace* διαδήλωσαν σε πολλές αμερικανικές πόλεις κατά των πυρηνικών όπλων. Το 1963 υπογράφηκε η Συνθήκη Μερικής Απαγόρευσης Πυρηνικών Δοκιμών, περιορίζοντας τις ατμοσφαιρικές δοκιμές. Κατά τη δεκαετία του 1970, οι αντιδράσεις ενάντια στην πυρηνική ενέργεια έλαβαν μεγάλες διαστάσεις, με σημαντικές νίκες, όπως η ακύρωση ενός εργοστασίου στο Wyhl της Γερμανίας, που ενέπνευσε αντίστοιχες κινητοποιήσεις στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική.

---

²⁸ Birchall, Ian H. (1987), "France 1968: 'All Power to the Imagination!'", in Colin Barker (ed.), *Revolutionary Rehearsals*. London: Bookmarks, 5-40.

Η κυρίαρχη θέση των γυναικών ως νοικοκυρές αμφισβητήθηκε το 1963 με τη δημοσίευση του *The Feminine Mystique* από τη Betty Friedan. Αυτό το έργο έδωσε ώθηση στο φεμινιστικό κίνημα, γνωστό ως δεύτερο κύμα του φεμινισμού. Σημαντικές ακτιβίστριες, όπως η Gloria Steinem και η Angela Davis, επηρέασαν τη νεότερη γενιά γυναικών, ενθαρρύνοντάς τις να προωθήσουν νέες ιδέες για την ισότητα των φύλων. Οι φοιτήτριες που συμμετείχαν σε κινήματα όπως το *Students for a Democratic Society* απορρίπτουν το δευτερεύοντα ρόλο που τους επιβαλλόταν από την κυριαρχία των ανδρών. Το φυλλάδιο *Women and Their Bodies*, που εξελίχθηκε στο βιβλίο *Our Bodies, Ourselves* του 1971, συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση μιας νέας φεμινιστικής συνείδησης.

Το κίνημα των ελεύθερων σχολείων υπήρξε σημαντικό μέρος της πολιτιστικής αλλαγής της δεκαετίας του 1960, ενσωματώνοντας αξίες όπως η ελευθερία της μάθησης και η εναλλακτική εκπαίδευση. Η αντικουλτούρα της δεκαετίας του 1960 προώθησε την ιδέα της επιστροφής στη φύση, με πολλά άτομα να εγκαταλείπουν τις πόλεις για να δημιουργήσουν κοινότητες στην ύπαιθρο. Έργα όπως το *Silent Spring* της Rachel Carson και το *The Population Bomb* του Paul Ehrlich επηρέασαν βαθιά το περιβαλλοντικό κίνημα. Οι προβληματισμοί για τη ρύπανση, τις περιβαλλοντικές συνέπειες του πολέμου του Βιετνάμ και την εξάρτηση από το αυτοκίνητο οδήγησαν στη δημιουργία μιας νέας οικολογικής συνείδησης. Το 1970, η πρώτη Ημέρα της Γης σηματοδότησε την είσοδο των περιβαλλοντικών θεμάτων στην κυρίαρχη πολιτική και πολιτιστική συζήτηση. Εκδόσεις όπως το *Whole Earth Catalog* έπαιξαν καθοριστικό ρόλο, ενώ οργανώσεις όπως η Greenpeace και η WWF ιδρύθηκαν για να αντιμετωπίσουν παγκόσμιες περιβαλλοντικές προκλήσεις.

Η εξέγερση του Stonewall το 1969 σηματοδότησε ένα σημείο καμπής για το κίνημα δικαιωμάτων των ομοφυλόφιλων στις Ηνωμένες Πολιτείες και παγκοσμίως. Οι διαδηλώσεις κατά της αστυνομικής βίας στο μπαρ Stonewall Inn στη Νέα Υόρκη αποτέλεσαν την πρώτη οργανωμένη αντίσταση κατά της καταπίεσης της LGBTQ+ κοινότητας. Το γεγονός αυτό έγινε σύμβολο της αρχής του κινήματος για τα δικαιώματα των ομοφυλόφιλων, εμπνέοντας αγώνες για ισότητα και δικαιοσύνη σε όλο τον κόσμο.

Η αντικουλτούρα της δεκαετίας του 1960 ήταν μια περίοδος κατά την οποία οι παραδοσιακές αξίες και οι κανόνες συμπεριφοράς αμφισβητήθηκαν έντονα, ιδιαίτερα

από τη νεολαία. Πολλοί νέοι και νέες που ήταν φοιτητές έγιναν πολιτικοί ακτιβιστές και ηγήθηκαν των κινημάτων για τα πολιτικά δικαιώματα και κατά του πολέμου. Άλλοι επέλεξαν να αποστασιοποιηθούν από την κυρίαρχη κουλτούρα, υιοθετώντας ξεχωριστή εμφάνιση και τρόπο ζωής. Η στάση απέναντι στη σεξουαλικότητα έγινε πιο ελεύθερη, ενώ οι γυναίκες άρχισαν να διαμαρτύρονται ανοιχτά για τους παραδοσιακούς ρόλους της νοικοκυράς και της μητέρας.

2.4 Η Νέα Αριστερά

Η αριστερή πολιτική σκέψη στη δεκαετία του 1960 προσέλκυσε κυρίως φοιτητές μεσαίας τάξης. Οι “Φοιτητές για μια Δημοκρατική Κοινωνία” (Students for a Democratic Society, SDS), που ιδρύθηκαν στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν το 1960, αποτέλεσαν τη βάση της Νέας Αριστεράς. Ο όρος “Νέα Αριστερά” προέκυψε από τη Διακήρυξη του Port Huron το 1962, η οποία επέκρινε την έλλειψη ατομικής ελευθερίας και την υπερβολική δύναμη της γραφειοκρατίας στις κυβερνήσεις, τα πανεπιστήμια και τις εταιρείες, και υποστήριξε την «συμμετοχική δημοκρατία». Οι ηγέτες του SDS πίστευαν ότι τα πανεπιστήμια ήταν ιδανικός χώρος για την προώθηση της κοινωνικής αλλαγής. Πριν η αντίθεση στον πόλεμο του Βιετνάμ φτάσει στο αποκορύφωμα, ζητήματα όπως οι ενδυματολογικοί κώδικες, οι απαιτήσεις μαθημάτων και οι διακρίσεις σε αδελφότητες και φοιτητικές ενώσεις ήταν καυτά θέματα στα πανεπιστήμια. Το 1964, όταν η διοίκηση του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια στο Μπέρκλεϊ προσπάθησε να ελέγξει την πολιτική δραστηριότητα, ιδρύθηκε το Κίνημα για την Ελευθερία του Λόγου (Free Speech Movement). Οι μέθοδοι που χρησιμοποίησαν οι φοιτητές, όπως οι καθιστικές διαμαρτυρίες και η κατάληψη κτιρίων, έγιναν βασικές μορφές αντίδρασης κατά του πολέμου.²⁹

Την άνοιξη του 1965, το SDS υποστήριξε πανεθνική εκστρατεία κατά της στράτευσης. Στις πανεπιστημιούπολεις, οι διαδηλώσεις περιλάμβαναν καύση στρατολογικών καρτών, συγκρούσεις με στρατιωτικούς στρατολόγους και καθιστικές διαμαρτυρίες κατά των στρατιωτικών προγραμμάτων ROTC. Επιπλέον, εταιρείες που εμπλέκονταν στον πόλεμο, όπως η Dow Chemical (που παρήγαγε ναπάλμ), έγιναν στόχος διαδηλώσεων. Εκτός πανεπιστημίων, οι αντιπολεμικοί διαδηλωτές πραγματοποίησαν καθιστικές διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις σε στρατολογικά κέντρα.

---

²⁹ Callinicos, Alex (2006), *Universities in a Neoliberal World*. London: Bookmarks.

Μέσα στους πρώτους έξι μήνες του 1968, πραγματοποιήθηκαν πάνω από 200 μεγάλες διαδηλώσεις σε 100 πανεπιστήμια και κολλέγια, με τη συμμετοχή περισσότερων από 40.000 φοιτητών. Η πιο γνωστή από αυτές ήταν η σύγκρουση στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια τον Απρίλιο του 1968. Το ζήτημα που προκάλεσε τις διαμαρτυρίες δεν ήταν ο πόλεμος, αλλά η απόφαση του πανεπιστημίου να κατεδαφίσει κατοικίες μαύρων για να κατασκευάσει ένα γυμναστήριο. Η τοπική ομάδα του SDS, μαζί με μαύρους φοιτητές, κατέλαβαν κτίρια για σχεδόν μία εβδομάδα. Με την παρέμβαση της αστυνομίας, συνελήφθησαν 700 φοιτητές και τραυματίστηκαν 150. Η υπόθεση προβλήθηκε ευρέως, ο πρόεδρος του Κολούμπια παραιτήθηκε, και το σχέδιο για το γυμναστήριο ακυρώθηκε. Παρότι αυτή ήταν φαινομενικά μια νίκη για το SDS, η οργάνωση διασπάστηκε σύντομα, με τους πιο ριζοσπαστικούς, όπως οι Weathermen, να υιοθετούν βίαιες τακτικές. Η πιο γνωστή βίαιη σύγκρουση εκτός πανεπιστημίων ήταν στο Εθνικό Συνέδριο των Δημοκρατικών στο Σικάγο το 1968, όταν η αστυνομία επιτέθηκε σε αντιπολεμικούς διαδηλωτές.

Η γενικότερη ελευθεριότητα της αντικουλτούρας ενθάρρυνε τη σεξουαλική ελευθερία, ενώ η διάθεση αντισυλληπτικών χαπιών συνέβαλε στην αλλαγή στάσεων. Μέχρι το 1970, 12 εκατομμύρια γυναίκες χρησιμοποιούσαν το χάπι, ενώ αυξήθηκε και η χρήση άλλων μεθόδων αντισύλληψης. Πολλές πολιτείες νομιμοποίησαν τις αμβλώσεις, ενώ το φεμινιστικό κίνημα πίεσε για ευρύτερη πρόσβαση σε αυτές. Η έκδοση του βιβλίου της Betty Friedan *The Feminine Mystique* το 1963 αποτέλεσε την αρχή του σύγχρονου φεμινισμού, ενώ η Εθνική Οργάνωση για τις Γυναίκες (NOW) ιδρύθηκε το 1966 για την προώθηση ίσων δικαιωμάτων στην εργασία και τη ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 Η Ελλάδα εντός του διεθνούς πλαισίου και το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1960

Η Ελλάδα, στο πλαίσιο της διεθνούς σκηνής, αποτελούσε μια μοναδική περίπτωση λόγω της γεωπολιτικής της θέσης, των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών και των πολιτιστικών χαρακτηριστικών της. Ως μέλος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) από το 1961 και του NATO από το 1952, η χώρα βρισκόταν σε μια συνεχή προσπάθεια να εξασφαλίσει ισότιμη συμμετοχή στους οργανισμούς αυτούς. Παράλληλα, βασική πρόκληση ήταν η κοινωνική και οικονομική ανασυγκρότηση, η

οποία καθυστερούσε σημαντικά μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο. Η έλλειψη υποδομών και οι αδυναμίες της εθνικής οικονομίας δυσχέραιναν τη διαδικασία αυτή, δημιουργώντας ένα περιβάλλον που απαιτούσε συστηματική προσπάθεια ανασύνταξης.³⁰

Η δεκαετία του 1960 υπήρξε καθοριστική για την Ελλάδα, με έντονα κοινωνικά και πολιτικά γεγονότα. Η κυριαρχία της δεξιάς πολιτικής παράταξης, ως συνέπεια της νίκης στον Εμφύλιο, είχε οδηγήσει στη δημιουργία ενός αυταρχικού κράτους. Αυτό προκάλεσε εξεγέρσεις και έντονη αμφισβήτηση, ενώ ένα σημαντικό τμήμα της κοινωνίας παρέμενε αποκλεισμένο από την πολιτική και οικονομική ζωή, υπό καθεστώς διώξεων και εξορίας. Η κατάσταση αυτή αντικατοπτριζόταν στη δεκαετία του 1960, όταν εμφανίστηκαν οι πρώτες σημαντικές εκδηλώσεις κοινωνικής και πολιτικής αμφισβήτησης, με αιτήματα που αφορούσαν τόσο τα κοινωνικοπολιτικά δικαιώματα όσο και την οικονομική ανάπτυξη.

Η δεκαετία αυτή χαρακτηρίστηκε από έντονες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές, συνοδευόμενες από ένα κύμα αμφισβήτησης. Η αστικοποίηση, η βιομηχανική ανάπτυξη και η οικονομική πρόοδος συνδυάστηκαν με την εισαγωγή νέων πολιτικών, ιδεολογικών και πολιτιστικών ρευμάτων από το εξωτερικό. Αυτές οι αλλαγές οδήγησαν σε σημαντική πόλωση μεταξύ αριστεράς και δεξιάς. Τα εργατικά και μικροαστικά στρώματα, καθώς και η νεολαία, αποτέλεσαν την αιχμή του δόρατος της αμφισβήτησης του δεξιού καθεστώτος, διεκδικώντας πολιτική εκπροσώπηση και κοινωνική ανέλιξη.³¹

Η φοιτητική νεολαία διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στον μετασχηματισμό της κοινωνίας, λειτουργώντας ως φορέας νέων ιδεών και πολιτιστικών τάσεων από την Ευρώπη. Η σύγκρουση αυτή μεταξύ του συντηρητικού κόσμου, που υπερασπιζόταν τις αξίες της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας, και της προοδευτικής νεολαίας, που προωθούσε απελευθερωτικά και χειραφετητικά αιτήματα, καθόρισε την πολιτική σκηνή της περιόδου. Η δεξιά κυριαρχία, με ρίζες στον Εμφύλιο, τέθηκε υπό έντονη αμφισβήτηση, ενώ η πολιτική και κοινωνική κατάσταση της χώρας χαρακτηριζόταν από έκρυθμες συνθήκες.

---

³⁰ Τάσος Βουρνάς, «Ιστορία της Νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας Από τα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια ως την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος των συνταγματαρχών 21 Απριλίου 1967», εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008

³¹ Τάσος Βουρνάς, «Ιστορία της Νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας Από τα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια ως την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος των συνταγματαρχών 21 Απριλίου 1967», εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008

Η πολιτική αστάθεια της δεκαετίας έγινε εμφανής με τις εκλογές του 1961, γνωστές ως "εκλογές βίας και νοθείας". Το αποτέλεσμα αυτών των εκλογών προκάλεσε κοινωνικές και πολιτικές αντιδράσεις, καθώς καταγγέλθηκε εκτεταμένη κρατική και παρακρατική τρομοκρατία. Ο συνασπισμός ΠΑΜΕ, που περιλάμβανε την ΕΔΑ και το Εθνικό Αγροτικό Κόμμα, υπέστη εκτεταμένες διώξεις, με τους υποψηφίους του να αντιμετωπίζουν βία, νοθεία και αποκλεισμό. Η κατάσταση αυτή οδήγησε τον ηγέτη της Ένωσης Κέντρου, Γεώργιο Παπανδρέου, να ξεκινήσει τον "ανένδοτο αγώνα", δηλώνοντας την αποφασιστικότητά του να υπερασπιστεί τη δημοκρατία.³²

Η πολιτική αστάθεια κορυφώθηκε με τη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη το 1963, ενός πολιτικού με έντονη δράση στο κίνημα ειρήνης. Ως ανεξάρτητος βουλευτής συνεργαζόμενος με την ΕΔΑ, ο Λαμπράκης υπήρξε σύμβολο κοινωνικής και πολιτικής δράσης. Η δολοφονία του αποτέλεσε σημείο καμπής, προκαλώντας την πτώση της κυβέρνησης της ΕΡΕ και ενισχύοντας την αμφισβήτηση του καθεστώτος. Ο τότε πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής, παραδεχόμενος την ύπαρξη παρακράτους, δήλωσε χαρακτηριστικά: "Ποιος κυβερνά αυτόν τον τόπο;".

Η δολοφονία του Λαμπράκη δεν αποτέλεσε μόνο πολιτικό γεγονός, αλλά και κοινωνικό σύμβολο, ενισχύοντας τη δυναμική της Ένωσης Κέντρου. Παράλληλα, οι κοινωνικές αντιδράσεις και οι κινητοποιήσεις εντάθηκαν, οδηγώντας τελικά σε εκλογές το 1963, όπου η Ένωση Κέντρου αναδείχθηκε νικήτρια, αν και χωρίς αυτοδυναμία.

Η δεκαετία του 1960 για την Ελλάδα ήταν μια περίοδος εντάσεων, αμφισβήτησης και αλλαγών. Η χώρα, προσπαθώντας να ισορροπήσει μεταξύ των διεθνών δεσμεύσεων και της εσωτερικής κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας, βίωσε βαθιές αντιπαραθέσεις. Οι κοινωνικές διεκδικήσεις, η πολιτική πόλωση και τα γεγονότα όπως η δολοφονία του Λαμπράκη και οι εκλογές του 1961, διαμόρφωσαν το σκηνικό για τις εξελίξεις που ακολούθησαν. Η περίοδος αυτή σηματοδότησε την αρχή μιας νέας εποχής για την ελληνική κοινωνία, η οποία συνέχισε να αναζητά την πολιτική και κοινωνική της ταυτότητα.³³

---

³² Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Η "σύντομη" δεκαετία του '60 : θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2008

³³ Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Η "σύντομη" δεκαετία του '60 : θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2008

Η δεκαετία του 1960 υπήρξε περίοδος βαθιών αλλαγών που επηρέασαν ποικιλοτρόπως την κοινωνία, την πολιτική και τον πολιτισμό. Η εκτεταμένη αστικοποίηση και η άνοδος της μικροαστικής τάξης οδήγησαν σε σημαντικές ανακατατάξεις στην κοινωνική δομή. Η βιομηχανική ανάπτυξη και οι μεταναστευτικές ροές συνέβαλαν επίσης στις μεταβολές αυτές, όπως αναφέρει ο Κατσάπης (2018). Την ίδια εποχή, η ελληνική κοινωνία βίωσε μια έντονη πολιτισμική ανανέωση που συνοδεύτηκε από φαινόμενα πολιτισμικού σοκ, ενώ οι νέες ιδεολογικές και πολιτικές τάσεις κυριάρχησαν στον δημόσιο βίο.

Στο πολιτικό πεδίο, η δεκαετία χαρακτηρίστηκε από έναν σαφή ιδεολογικό διαχωρισμό ανάμεσα στη δεξιά και την αριστερά. Οι κυβερνήσεις επιδίωκαν την εδραίωση της πολιτικής ηγεμονίας μέσω της διαχείρισης της ιδεολογίας τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο χώρο. Οι κοινωνικές ταυτότητες διαμορφώθηκαν εκ νέου, ενώ η πολιτική συμμετοχή ενισχύθηκε μέσω κινημάτων και συνδικαλιστικής δράσης, με την ανάδυση μιας νέας μικροαστικής ριζοσπαστικής τάξης που διεκδικούσε κοινωνική ενσωμάτωση και αναγνώριση των αιτημάτων της (Ρήγος, Σεφεριάδης & Χατζηβασιλείου, 2008). Παράλληλα, οι φοιτητές εμφανίστηκαν ως αυτόνομο κοινωνικό σύνολο με ουσιαστική πολιτική επιρροή, συμβάλλοντας σημαντικά στις κοινωνικές εξελίξεις.³⁴

Η κουλτούρα της αμφισβήτησης άνθισε κατά τη δεκαετία αυτή, ενώ η έννοια του «ηθικού πανικού» βρισκόταν στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης. Ο ηθικός πανικός, που είχε τις ρίζες του στην εμφυλιοπολεμική περίοδο, αφορούσε τον φόβο απέναντι σε οτιδήποτε θεωρούνταν απειλή για τις παραδόσεις και τις αξίες της εθνικής ζωής (Ρήγος, Σεφεριάδης & Χατζηβασιλείου, 2008). Η νέα γενιά κατηγορούνταν για έλλειψη σεβασμού στις παραδοσιακές αξίες υπακοής και μετριοφροσύνης, ενώ ο μεταπολεμικός ορισμός της νεολαίας ως ξεχωριστής κοινωνικής ομάδας, με βάση την ηλικία και τη συμπεριφορά, οδήγησε στην ενδυνάμωση του φαινομένου αυτού (Saint-Martin, 1984).

Ο πυρήνας της πολιτικής στρατηγικής των κυβερνήσεων της περιόδου ήταν η αντιμετώπιση του «κομμουνιστικού κινδύνου», και η εθνικοφροσύνη μετατράπηκε σε κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία. Οι νεανικές τάσεις αμφισβήτησης και τα αιτήματα της αντικουλτούρας θεωρήθηκαν ενδείξεις ηθικής παρακμής, και ο δημόσιος λόγος

---

³⁴ Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Η "σύντομη" δεκαετία του '60 : θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2008

επαναπροσδιορίστηκε ως μέσο καταστολής των νέων ιδεών. Το καθεστώς της εποχής χαρακτηριζόταν από αυστηρούς περιορισμούς, ηθικές παρεμβάσεις, λογοκρισία, προπαγάνδα και παρακρατικές πρακτικές. Ενδεικτικό είναι το νομοθετικό πλαίσιο που θεσπίστηκε το 1958, με τον νόμο 4000 της κυβέρνησης Καραμανλή, το οποίο αντανάκλα το κλίμα καταστολής που επικρατούσε.

Η πολιτική κρίση που κορυφώθηκε με τα γεγονότα των Ιουλιανών το 1965 σηματοδότησε την πλήρη μεταμόρφωση της ελληνικής κοινωνίας και τη ρίζοσπαστικοποίηση των μεσαίων στρωμάτων. Οι μετεμφυλιακές συνθήκες είχαν βαθιά επίδραση στον πνευματικό και καλλιτεχνικό κόσμο, με πολλούς δημιουργούς, όπως οι Καζαντζάκης, Καραγάτσης, Ελύτης και Χατζιδάκις, να αποτυπώνουν στα έργα τους τις κοινωνικές και πολιτικές αναταράξεις της εποχής.

Σημαντικός υπήρξε και ο ρόλος του φοιτητικού κινήματος, το οποίο ενίσχυσε τη δυναμική της κοινωνικής αντίστασης. Οι νέοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με καταπιεστικά μέτρα που είχαν επιβληθεί από τις μεταπολεμικές κυβερνήσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η καθιέρωση, το 1948, των πιστοποιητικών κοινωνικών φρονημάτων μέσω του νόμου 516, ενώ το 1961 απαγορεύτηκαν 25 βιβλία ως «κομμουνιστικά», σύμφωνα με εγκύκλιο του Κ. Τσάτσου. Μεταξύ 1959 και 1961 καταγράφηκαν 121 παραβιάσεις ατομικών και πνευματικών ελευθεριών στην Επιθεώρηση Τέχνης (Κατσάπης, 2018).

Οι φοιτητικές διαμαρτυρίες κορυφώθηκαν το 1962, με μαζικούς αγώνες κατά του εκλογικού πραξικοπήματος και για την υπεράσπιση του ακαδημαϊκού ασύλου. Το σύνθημα «114», που αναφερόταν στο άρθρο 114 του Συντάγματος του 1952 περί τήρησης του Συντάγματος, έγινε σύμβολο του αγώνα για τη δημοκρατία. Οι διαμαρτυρίες του φοιτητικού κινήματος περιλάμβαναν αιτήματα για αυξημένες δαπάνες στην εκπαίδευση, με το σύνθημα «15%» να απαιτεί την αύξηση του ποσοστού του ΑΕΠ για την παιδεία από το 6% στο 15%. Οι απεργίες πήραν πανεθνική διάσταση, με πάνω από ένα εκατομμύριο υπογραφές υπέρ των φοιτητικών αιτημάτων (Saint-Martin, 1984).

Η Νεολαία ΕΔΑ (ΝΕΔΑ) έπαιξε κεντρικό ρόλο στις φοιτητικές κινητοποιήσεις, αν και περιοριζόταν κυρίως στους πανεπιστημιακούς κύκλους. Η ίδρυση της ΔΑΣ 114 (Δημοκρατική Άμυνα Σπουδαστών) και η απορρόφηση της ΝΕΔΑ από την ΟΝΕΚ, με ρίζοσπαστικότερες θέσεις, δείχνουν τη δυναμική των νεανικών πολιτικών

οργανώσεων. Οι βασικές τους διεκδικήσεις περιλάμβαναν την ανεξαρτησία από την αμερικανική επιρροή και τη στροφή προς σοσιαλίζουσες μορφές διακυβέρνησης. Παράλληλα, η Προοδευτική Ένωση Νέων αποτέλεσε χώρο ιδεολογικών ζυμώσεων, ενώ σημαντική ήταν η δράση της ΕΚΟΦ (Εθνική Κοινωνική Οργάνωση Φοιτητών).

Οι πορείες ειρήνης που διοργάνωσε ο «Σύνδεσμος Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Μπέρτραντ Ράσελ» ενίσχυσαν το κίνημα ειρήνης στην Ελλάδα. Οι πρώτες μαραθώνιες πορείες, όπως αυτή του 1963, αποτέλεσαν ορόσημα για τη συνειδητοποίηση της ανάγκης μαχητικής νεολαίας με πολιτικό όραμα. Η περίοδος αυτή διαμόρφωσε τη βάση για μια νέα γενιά που αργότερα διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις της χώρας.

3.2 Η Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1964

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς σταθμούς στην ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης. Η μεταρρύθμιση αυτή υλοποιήθηκε υπό την ηγεσία του Γεωργίου Παπανδρέου, ο οποίος, ως Πρωθυπουργός και Υπουργός Παιδείας, ανέλαβε να εκσυγχρονίσει το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας. Ο στόχος ήταν να εναρμονιστεί με τα πρότυπα της Δυτικής Ευρώπης και να προωθήσει τη δημοκρατία και την κοινωνική ισότητα μέσω της παιδείας. Παρόλο που η μεταρρύθμιση χαρακτηρίστηκε από φιλόδοξους στόχους, αντιμετώπισε έντονες αντιδράσεις και πολιτική αμφισβήτηση, με αποτέλεσμα την περιορισμένη εφαρμογή της.³⁵

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η εκπαιδευτική δαπάνη στην Ελλάδα ήταν εξαιρετικά χαμηλή, με μόλις 8-10% του ΑΕΠ να διατίθεται για την εκπαίδευση. Ο Γεώργιος Παπανδρέου, μέσω της Ένωσης Κέντρου, ανέλαβε την πρωτοβουλία για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με σκοπό την κοινωνική πρόοδο. Κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης του 1963 και της ισχυρότερης κυβέρνησης του 1964, προώθησε ριζικές αλλαγές στην εκπαίδευση. Συνεργάστηκε με εξέχουσες προσωπικότητες, όπως ο φιλόσοφος Ευάγγελος Παπανούτσος, ο οποίος συνέβαλε καθοριστικά στον σχεδιασμό και την προώθηση των αλλαγών.

---

³⁵ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1987

Η μεταρρύθμιση περιλάμβανε μέτρα όπως η κατάργηση των διδάκτρων, η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης από έξι σε εννέα έτη, η αναδιάρθρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και η καθιέρωση του Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου. Επίσης, εισήχθησαν νέα μαθήματα, όπως η Κοινωνιολογία και τα Στοιχεία Δημοκρατικού Πολιτεύματος, ενώ δόθηκε έμφαση στη χρήση της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία.³⁶

Βασικά Σημεία της Μεταρρύθμισης

Η μεταρρύθμιση θεμελιώθηκε στον Νόμο 4379/1964, ο οποίος προέβλεπε:

1. **Κατάργηση Διδάκτρων:** Όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης έγιναν δωρεάν, ενώ παρέχονταν δωρεάν σχολικά βιβλία και μεταφορά μαθητών.
2. **Επέκταση Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης:** Η υποχρεωτική εκπαίδευση επεκτάθηκε σε εννέα χρόνια, περιλαμβάνοντας έξι χρόνια δημοτικού και τρία χρόνια γυμνασίου.
3. **Διαχωρισμός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης:** Το εξαετές γυμνάσιο χωρίστηκε σε δύο τριετείς κύκλους, το Γυμνάσιο και το Λύκειο.
4. **Αναθεώρηση Αναλυτικών Προγραμμάτων:** Τα αναλυτικά προγράμματα εκσυγχρονίστηκαν, ενώ δημιουργήθηκαν νέα βιβλία.
5. **Προώθηση της Δημοτικής Γλώσσας:** Η δημοτική γλώσσα αναγνωρίστηκε ισότιμα με την καθαρεύουσα σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.
6. **Αναβάθμιση της Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης:** Προτάθηκε η δημιουργία ξεχωριστών νομοσχεδίων για την τεχνική και ανώτατη εκπαίδευση.

Η μεταρρύθμιση συνάντησε έντονες αντιδράσεις, τόσο από τη δεξιά όσο και από την αριστερά. Οι συντηρητικοί κύκλοι, συμπεριλαμβανομένων πανεπιστημιακών και εκπαιδευτικών οργανώσεων, εξέφρασαν ανησυχίες για την κατάργηση των διδάκτρων και την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας, την οποία συνέδεσαν με κοινωνικά προβλήματα και πολιτικές ιδεολογίες όπως ο κομμουνισμός. Επιπλέον, καταδίκασαν

---

³⁶ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1987

τη δημιουργία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και τη χρήση νέων διδακτικών εγχειριδίων.

Από την άλλη πλευρά, η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ) υποστήριξε ότι η μεταρρύθμιση είχε αντιφάσεις και περιορισμούς, ενώ τόνισε την ανάγκη για βαθύτερες αλλαγές που θα προωθούσαν τη συνολική κοινωνική πρόοδο. Η ένταση των αντιδράσεων οδήγησε σε πολιτική αποσταθεροποίηση και καθυστέρηση στην εφαρμογή πολλών μέτρων.

Παρά τις δυσκολίες, η μεταρρύθμιση πέτυχε δύο σημαντικές αλλαγές: την κατάργηση των διδάκτρων και την επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Αυτές οι αλλαγές επέτρεψαν σε παιδιά από όλες τις κοινωνικές τάξεις να αποκτήσουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, ενισχύοντας τη δημοκρατία και την κοινωνική ισότητα. Ωστόσο, η κεντρική διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος παρέμεινε αμετάβλητη, περιορίζοντας τις δυνατότητες για περαιτέρω πρόοδο.

Η μεταρρύθμιση του 1964 θεωρείται μια προσπάθεια να εκσυγχρονιστεί η ελληνική εκπαίδευση και να προσεγγίσει τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Παρόλο που δεν υλοποιήθηκε πλήρως, άφησε μια σημαντική παρακαταθήκη για τις μελλοντικές προσπάθειες εκπαιδευτικής αλλαγής.

3.3 Δημιουργία Νεολαίας Λαμπράκη

Η δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη αποτέλεσε την αφορμή για τη δημιουργία της Νεολαίας Λαμπράκη (ΝΛ), μιας οργάνωσης που έμελλε να παίξει καταλυτικό ρόλο στη νεολαία της εποχής. Λίγες ημέρες μετά το τραγικό γεγονός, ανακοινώθηκε η ιδρυτική διακήρυξη της ΝΛ, η οποία υπογράφηκε από περίπου 30 άτομα, με πρωτοστάτη τον Μίκη Θεοδωράκη. Ο Θεοδωράκης διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο τόσο στη δημιουργία όσο και στην εδραίωση της ΝΛ, κερδίζοντας την υποστήριξη της φοιτητικής κοινότητας και γενικότερα της νεολαίας.³⁷

Η ΝΛ είχε ως βασικό στόχο να αποτελέσει σημείο αναφοράς για όλους τους νέους με δημοκρατικά ιδανικά, χωρίς να περιορίζεται από κομματικές γραμμές. Επιδίωκε να

---

³⁷ . Κατερίνα Σαιν Μάρτεν, Λαμπράκηδες Ιστορία μιας γενιάς

εμπνεύσει μια κοινωνική και πολιτική αναγέννηση και να αποτελέσει έναν ευρύτερο πόλο έλξης σε πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο. Οι βασικές αρχές της οργάνωσης συνοψίζονταν στην προώθηση της ειρήνης, της δημοκρατίας, της εθνικής ανεξαρτησίας, των δικαιωμάτων της νεολαίας και της κοινωνικής προόδου.

Η ΝΛ προσπάθησε να συνδεθεί με τα αιτήματα της νεολαίας της δεκαετίας του 1960, τα οποία περιλάμβαναν τη διεύρυνση της δημοκρατίας στην ελληνική κοινωνία, την αύξηση των δαπανών για την παιδεία στο 15% του ΑΕΠ, την αντιμετώπιση του κρατικού αυταρχισμού και την εξάλειψη της αυθαιρεσίας στα πανεπιστήμια. Επίσης, προωθούσε τη δημόσια και δωρεάν εκπαίδευση για όλους, χωρίς διακρίσεις ή αποκλεισμούς.

Από την ίδρυσή της, η ΝΛ ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα, δημιουργώντας πολιτιστικές και πολιτικές λέσχες σε όλη την Ελλάδα. Αυτές οι λέσχες λειτουργούσαν ως ζωντανά κέντρα που συνέβαλαν στην πολιτιστική και κοινωνική αναζωογόνηση, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου οι δημοκρατικές και αριστερές ιδέες καταδιώκονταν. Οι λέσχες αυτές απέκτησαν γρήγορα επιμορφωτικό και πολιτιστικό χαρακτήρα, προσελκύοντας μεγάλο αριθμό νέων. Ωστόσο, το έργο τους αντιμετώπισε σοβαρές αντιδράσεις. Τα μέλη της ΝΛ, ειδικά στην επαρχία, δέχονταν επιθέσεις τόσο από κρατικούς όσο και από παρακρατικούς κύκλους. Συχνά, οι λέσχες γίνονταν στόχος βανδαλισμών από ακροδεξιές ομάδες.³⁸

Σημαντικός σταθμός στην πορεία της ΝΛ υπήρξε η 6η Ιανουαρίου 1964, όταν παρουσιάστηκε το «Πρόγραμμα των Πέντε Σημείων». Το πρόγραμμα περιλάμβανε δράσεις για την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού, την ίδρυση πολιτιστικών λεσχών σε κάθε περιοχή, τη δημιουργία ελεύθερων πανεπιστημίων, τη διοργάνωση φεστιβάλ νεολαίας και τη βελτίωση του αθλητισμού. Το πρόγραμμα αυτό αποτέλεσε ορόσημο για την κοινωνική και πολιτική ενεργοποίηση της νεολαίας, δίνοντάς της τη δυνατότητα να συμμετάσχει ενεργά στο δημόσιο βίο, να προβάλλει τα δικά της αιτήματα και να διεκδικήσει έναν αυτόνομο ρόλο στην ελληνική κοινωνία.³⁹

3.4 Βασιλικό Πραξικόπημα του 1965

---

³⁸ . Κατερίνα Σαιν Μάρτεν, Λαμπράκηδες Ιστορία μιας γενιάς

³⁹ . Κατερίνα Σαιν Μάρτεν, Λαμπράκηδες Ιστορία μιας γενιάς

Στις 15 Ιουλίου 1965, ο πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου επισκέφθηκε το βασιλιά Κωνσταντίνο στα ανάκτορα της Ηρώδου Αττικού. Η συνάντηση, που διήρκεσε λίγα λεπτά, κατέληξε σε αδιέξοδο. Ο Παπανδρέου αναχώρησε σκεπτικός και αργότερα ανακοίνωσε στους δημοσιογράφους ότι υπήρξε διαφωνία μεταξύ της κυβέρνησης και του βασιλιά, δηλώνοντας πως θα υποβάλει την παραίτησή του την επόμενη ημέρα.

Λίγο μετά την αποχώρηση του Παπανδρέου, ο βασιλιάς κάλεσε τον πρόεδρο της Βουλής, Γεώργιο Αθανασιάδη-Νόβα, και του ανέθεσε το σχηματισμό νέας κυβέρνησης. Μέχρι το βράδυ της ίδιας ημέρας, ο Νόβας ορκίστηκε πρωθυπουργός μαζί με δύο ακόμη μέλη της κυβέρνησής του.

Η αντίδραση του Κέντρου και της Αριστεράς υπήρξε άμεση. Οι πολιτικοί χώροι χαρακτήρισαν την ενέργεια αυτή «Βασιλικό Πραξικόπημα» και ζήτησαν άμεση προσφυγή στις κάλπες. Ωστόσο, οι βασιλικές δυνάμεις, οι συντηρητικοί κύκλοι και οι ξένες δυνάμεις που επηρέαζαν την πολιτική κατάσταση της χώρας αντιτάχθηκαν στην ιδέα των εκλογών.

Το πραξικόπημα προκάλεσε μαζικές διαδηλώσεις που διήρκεσαν εβδομάδες. Οι κινητοποιήσεις, στις οποίες πρωτοστατούσαν η Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη (ΔΝΛ) και η ΕΔΗΝ, αποτέλεσαν έκφραση λαϊκής οργής. Στις 16 Ιουλίου, οι συγκρούσεις με την αστυνομία είχαν ως αποτέλεσμα 114 τραυματίες και 63 συλλήψεις. Στις 21 Ιουλίου, οι τραυματίες έφτασαν τους 300, ενώ ο Σωτήρης Πέτρουλας δολοφονήθηκε κατά τη διάρκεια διαδήλωσης. Η κηδεία του Πέτρουλα εξελίχθηκε σε μια μαζική λαϊκή εξέγερση.

Παρά τις προσπάθειες της κυβέρνησης να καταστείλει τις αντιδράσεις, οι διαδηλώσεις συνεχίστηκαν για περισσότερες από 100 ημέρες, με καθημερινές συγκρούσεις μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας. Η ΕΔΑ διαδραμάτισε ηγετικό ρόλο στις κινητοποιήσεις, ενώ η Νεολαία Λαμπράκη υπέστη σοβαρές απώλειες στον αγώνα για δημοκρατία.⁴⁰

Η κυβέρνηση του Γεωργίου Νόβα απέτυχε να εξασφαλίσει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή. Παρότι συγκέντρωσε τις ψήφους της ΕΡΕ, του κόμματος του Μαρκεζίνη και 25 αποστατών βουλευτών της Ένωσης Κέντρου, δεν κατάφερε να σταθεροποιηθεί. Ακολούθησαν αποτυχημένες προσπάθειες σχηματισμού κυβέρνησης από τον Ηλία

---

⁴⁰ . Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1987

Τσιριμώκο, ενώ τελικά η λύση δόθηκε με την κυβέρνηση του Στέφανου Στεφανόπουλου, που έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης στις 24 Σεπτεμβρίου 1965.

Η κυβέρνηση Στεφανόπουλου, υποστηριζόμενη από 152 βουλευτές, παρέμεινε στην εξουσία για περίπου ένα χρόνο. Ωστόσο, η πολιτική κρίση συνεχίστηκε, καθώς οι διαφωνίες μεταξύ βασιλιά, Παπανδρέου και Κανελλόπουλου οδήγησαν σε μυστική συμφωνία για τη διεξαγωγή εκλογών τον Μάιο του 1967. Πριν τις εκλογές, όμως, σχηματίστηκε κυβέρνηση υπό τον Ιωάννη Παρασκευόπουλο, η οποία παρέμεινε στην εξουσία μέχρι τον Μάρτιο του 1967.⁴¹

Μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Παρασκευόπουλου, ανέλαβε η κυβέρνηση του Παναγιώτη Κανελλόπουλου στις 3 Απριλίου 1967. Ωστόσο, λίγες ημέρες αργότερα, στις 21 Απριλίου 1967, η χώρα οδηγήθηκε σε στρατιωτική δικτατορία, ολοκληρώνοντας μια περίοδο πολιτικής αναταραχής και κοινωνικής αναστάτωσης.

3.5 Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών (1967-1970)

Η δικτατορία των Συνταγματαρχών στην Ελλάδα ξεκίνησε στις 21 Απριλίου 1967, όταν μια ομάδα στρατιωτικών, υπό την ηγεσία των Γ. Παπαδόπουλου, Ν. Μακαρέζου και Στ. Παττακού, ανέτρεψε τη δημοκρατική κυβέρνηση και κατέλαβε την εξουσία. Η κίνηση αυτή είχε ως κύριο στόχο να αποτρέψει τις επικείμενες εκλογές, στις οποίες αναμενόταν νίκη του Γεωργίου Παπανδρέου και της Ένωσης Κέντρου, και να προλάβει την αντίστοιχη πρόθεση πραξικοπήματος από ανώτατους στρατηγούς, που είχε προγραμματιστεί για δύο ημέρες αργότερα.⁴²

Η κατάληψη της εξουσίας πραγματοποιήθηκε με τη χρήση μηχανοκίνητων στρατιωτικών μονάδων, οι οποίες κατέλαβαν καίρια σημεία της Αθήνας. Οι πραξικοπηματίες επικαλέστηκαν την ανάγκη προστασίας από έναν υποτιθέμενο "κομμουνιστικό κίνδυνο" και δημοσίευσαν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως ένα βασιλικό διάταγμα που κήρυττε τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας. Το διάταγμα αυτό δεν είχε την υπογραφή του βασιλιά Κωνσταντίνου Β' ή του υπουργικού συμβουλίου,

---

⁴¹ . Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1987

⁴² Τάσος Βουρνάς, «Ιστορία της Νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας Από τα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια ως την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος των συνταγματαρχών 21 Απριλίου 1967», εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008

αλλά προβλήθηκε ως νομιμοποιητικό μέσο για την κατάλυση του Συντάγματος και την αναστολή βασικών ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων.⁴³

Έναν χρόνο μετά την επιβολή της δικτατορίας, το καθεστώς παρουσίασε ένα νέο σύνταγμα, το οποίο λειτουργούσε ως πρόφαση νομιμοποίησης της εξουσίας του. Το σύνταγμα αυτό, αποτελούμενο από 138 άρθρα, περιείχε πολλές διατάξεις που υπονόμειαν τη δημοκρατική λειτουργία, παρά τις φαινομενικές διακηρύξεις για δικαιώματα και ελευθερίες. Τα βασικά χαρακτηριστικά του περιλάμβαναν:⁴⁴

1. **Πολίτευμα:** Καθιέρωνε τη βασιλευόμενη δημοκρατία, διατηρώντας τυπικά τον ρόλο του βασιλιά.
2. **Συμβούλιο του Έθνους:** Δημιουργούσε ένα γνωμοδοτικό όργανο υπό την προεδρία του βασιλιά, με τη συμμετοχή πολιτικών, στρατιωτικών και δικαστικών αξιωματούχων.
3. **Βουλή και Βουλευτές:** Περιορίζε τον αριθμό των βουλευτών σε 150 και εισήγαγε τον θεσμό των βουλευτών επικρατείας, ενώ απαγόρευε στους υπουργούς να είναι ταυτόχρονα βουλευτές.
4. **Πολιτικά Κόμματα:** Αν και επέτρεπε την ίδρυση κομμάτων, η λειτουργία τους τελούσε υπό αυστηρό έλεγχο από το Συνταγματικό Δικαστήριο.
5. **Ατομικά Δικαιώματα:** Περιλάμβανε διατάξεις για ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, όπως η προστασία της οικογένειας, η υγεία και η κοινωνική ασφάλιση, αλλά οι ελευθερίες αυτές αναιρούνταν από περιοριστικές ρήτρες, όπως το άρθρο 25 για την κατάσταση πολιορκίας και το άρθρο 14 για τον τύπο.
6. **Στρατός:** Το σύνταγμα κατοχύρωνε τον κυρίαρχο ρόλο των ενόπλων δυνάμεων, παραχωρώντας τους αυτονομία στη διοίκηση και τη λειτουργία τους.

Η δικτατορία είχε ως βασικό στόχο την εδραίωση ενός αυταρχικού καθεστώτος, όπου ο στρατός θα διατηρούσε μόνιμο και καθοριστικό ρόλο στη διακυβέρνηση της χώρας.

---

⁴³ Τάσος Βουρνάς, «Ιστορία της Νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας Από τα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια ως την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος των συνταγματάρχων 21 Απριλίου 1967», εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008

⁴⁴ Τάσος Βουρνάς, «Ιστορία της Νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας Από τα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια ως την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος των συνταγματάρχων 21 Απριλίου 1967», εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008

Επιδίωκε να παρουσιάσει μια επίφαση δημοκρατικής λειτουργίας μέσω ενός συντάγματος, του οποίου η εφαρμογή εξαρτιόταν από τη βούληση των ενόπλων δυνάμεων. Η πρόφαση της "προστασίας από τον κομμουνιστικό κίνδυνο" χρησιμοποιήθηκε για να δικαιολογήσει την καταστολή και την αναστολή πολιτικών και κοινωνικών ελευθεριών.

Η δικτατορία κατέφυγε σε σκληρές πρακτικές καταστολής, όπως:⁴⁵

- **Διώξεις και Εξορίες:** Χιλιάδες πολίτες, κυρίως κομμουνιστές και δημοκρατικοί, συνελήφθησαν και στάλθηκαν σε εξορίες στα ξερνήσια, υπό το πρόσχημα της "εθνικής αναμόρφωσης".
- **Περιορισμός Ελευθεριών:** Οι πολιτικές ελευθερίες, όπως η ελευθερία του τύπου, του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, περιορίστηκαν δραστικά.
- **Έλεγχος Κοινωνίας:** Το καθεστώς επιδίωξε να ελέγξει κάθε πτυχή της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, καταστέλλοντας κάθε μορφή αντίστασης.

Η επιβολή της δικτατορίας ήταν αποτέλεσμα της αποτυχίας του αστικού πολιτικού συστήματος να αντιμετωπίσει τα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της εποχής. Μετά το βασιλικό πραξικόπημα του 1965, η κοινωνία είχε χάσει την εμπιστοσύνη της στη μοναρχία και τη δεξιά παράταξη, γεγονός που οδήγησε στην άνοδο της Ένωσης Κέντρου και της ΕΔΑ. Η δικτατορία επιχείρησε να ανακόψει αυτήν την πολιτική δυναμική, καταφεύγοντας σε αυταρχικές μεθόδους.

Η κοινωνία υπέστη σημαντικά πλήγματα, καθώς η ελευθερία της έκφρασης καταπνίγηκε, ενώ οι πολιτικοί θεσμοί αδρανοποιήθηκαν. Η δικτατορία επανέφερε τη χώρα σε ένα καθεστώς φόβου και καταστολής, με μακροχρόνιες επιπτώσεις στη δημοκρατική κουλτούρα και τη λειτουργία του κράτους.

Η δικτατορία των Συνταγματαρχών (1967-1970) υπήρξε μια περίοδος αυταρχισμού και καταστολής, που χαρακτηρίστηκε από την αναστολή δημοκρατικών δικαιωμάτων και την κυριαρχία του στρατού. Το νέο σύνταγμα του 1968 αποτέλεσε εργαλείο νομιμοποίησης του καθεστώτος, ενώ οι πραξικοπηματίες χρησιμοποίησαν την απειλή του κομμουνισμού για να δικαιολογήσουν τις πρακτικές τους. Η δικτατορία άφησε

---

⁴⁵ Τάσος Βουρνάς, «Ιστορία της Νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας Από τα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια ως την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος των συνταγματαρχών 21 Απριλίου 1967», εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008

βαθιά τραύματα στην ελληνική κοινωνία, θέτοντας τις βάσεις για την περαιτέρω πολιτική αστάθεια που ακολούθησε.

3.6 Η καλλιτεχνική έκφραση ως μέσος αντίδρασης

Η επίδραση που είχαν τα τραγούδια στη νεολαία της Νέας Λαϊκής (ΝΛ) ήταν εξαιρετικά σημαντική, καθώς αποτέλεσαν μέσο έκφρασης, επικοινωνίας, παιδείας και μετάδοσης ιδεών. Σε μια εποχή γεμάτη περιορισμούς και λογοκρισία, τα τραγούδια εισήλθαν δυναμικά στην καθημερινότητα των νέων, προσφέροντας τους ένα αίσθημα απελευθέρωσης. Αυτή η αλλαγή ενεργοποίησε τα συναισθήματα των νέων, ενώ ταυτόχρονα έπαιξε συμβολικό ρόλο στην ανάκτηση δικαιωμάτων που είχαν καταπατηθεί. Τα τραγούδια διαδόθηκαν πιο ευρέως από ποτέ, αντιπροσωπεύοντας την ανάγκη των ανθρώπων να βρουν ξανά τη φωνή τους μετά από δεκαετίες σιωπής και λογοκρισίας.⁴⁶

Οι στίχοι των τραγουδιών συχνά αναφέρονταν σε ιστορικά γεγονότα και περιείχαν μηνύματα ιδεολογίας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα έργα του Μίκη Θεοδωράκη. Ο «Επιτάφιος» επικεντρώνεται στην απεργία του 1963 στη Θεσσαλονίκη, το «Άξιον Εστί» αναφέρεται στον πόλεμο της Αλβανίας, το «Τραγούδι του Νεκρού Αδελφού» περιγράφει τον Εμφύλιο, ενώ το «Ένας Όμηρος» μιλά για την ξένη κατοχή. Μέσα από αυτά, οι νέοι ανακάλυπταν την ιστορία τους, την οποία είχαν συχνά αγνοήσει ή παραμελήσει. Αυτά τα τραγούδια τους βοήθησαν να κατανοήσουν την ταυτότητά τους, να αναγνωρίσουν τη γενιά τους και να νιώσουν βαθύτερη σύνδεση μεταξύ τους.⁴⁷

Η πολιτική στράτευση μέσα από τη μουσική απέκτησε νέο νόημα και στόχο. Η δημιουργία συλλογικής ταυτότητας δεν βασιζόταν μόνο στην ηλικία αλλά και στις κοινές ιδέες και εμπειρίες που εκφράζονταν μέσα από τα τραγούδια.

Ένας ακόμη λόγος για την απήχηση αυτών των τραγουδιών ήταν ο συνδυασμός του περιεχομένου τους με την ιδιαίτερη μουσική τους. Η θεματολογία αντλούσε στοιχεία από τη λαϊκή κουλτούρα, ενώ η μουσική προσέγγιση ενσωμάτωνε πιο «έντεχνα»

---

⁴⁶ Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

⁴⁷ Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

στοιχεία. Κλασικοί συνθέτες μελοποιούσαν ποιήματα σημαντικών ποιητών, δημιουργώντας ένα μοναδικό σύνδεσμο ανάμεσα στην «υψηλή τέχνη» και τον λαό. Αυτή η προσέγγιση διαφοροποιήθηκε από την αντίληψη της «τέχνης για την τέχνη», καθώς στόχευε στη μαζική απήχηση και επιρροή. Οι δημιουργοί υιοθέτησαν τη λαϊκή παράδοση, χωρίς όμως να την αναπαράγουν αυτούσια. Αντίθετα, την αναδιαμόρφωσαν σε μια νέα, πιο έντεχνη εκδοχή.

Η αντίδραση των αρχών απέναντι στη μουσική σκηνή αποδεικνύει τη μεγάλη επιρροή και τη δύναμη που είχε το τραγούδι. Ειδικότερα, τα έργα του Μίκη Θεοδωράκη αποκλείστηκαν από το ραδιόφωνο, ενώ συνθέτες όπως ο Διονύσης Σαββόπουλος και ο Χρήστος Λεοντής δεν είχαν ποτέ την ευκαιρία να ακουστούν. Το 1966, η «Ρωμιοσύνη» εξακολουθούσε να είναι απαγορευμένη. Οι συναυλίες είτε απαγορεύονταν είτε συνοδεύονταν από αυστηρά μέτρα ασφαλείας και συχνά αντιμετώπιζαν αντιδράσεις από τις αρχές.⁴⁸

Ενδεικτικό είναι το περιστατικό του Νοεμβρίου 1966, όταν 13 φοιτητές συνελήφθησαν επειδή τραγουδούσαν σε μια ταβέρνα στην Αθήνα. Οι διώξεις αυτές, ωστόσο, δεν αποθάρρυναν τους καλλιτέχνες και τη νεολαία, που συνέχισαν να διοργανώνουν συναυλίες με ολοένα και μεγαλύτερη συμμετοχή. Κατά τη διάρκεια του 1966, πραγματοποιήθηκαν στην Αθήνα περίπου 20 συναυλίες, παρά την καταστολή.

Ο ίδιος ο Μίκης Θεοδωράκης, σε γραπτά του, σημειώνει ότι η πολιτική του δράση ξεκίνησε το 1962 και συνδέθηκε στενά με τη μουσική του. Η απήχηση των έργων του ενίσχυσε τη φωνή του, μετατρέποντάς τον από έναν απλό καλλιτέχνη σε πολιτικό αγωνιστή. Όπως ο ίδιος αναφέρει, οι αντιδραστικές δυνάμεις κατανόησαν έγκαιρα τον κίνδυνο που αντιπροσώπευε η μουσική του, η οποία αφύπνιζε τον λαό και κυρίως τη νεολαία.

Οι καλλιτεχνικές δράσεις εκείνης της εποχής δεν περιορίζονταν στις επίσημες συναυλίες. Οι λέσχες και οι μουσικές βραδιές αποτέλεσαν σημαντικά σημεία συνάντησης, επιτρέποντας στους καλλιτέχνες να παρουσιάσουν έργα που είχαν λογοκριθεί ή δεν είχαν εκδοθεί ακόμα. Έργα όπως το «Άξιον Εστί», η «Ρωμιοσύνη»

---

⁴⁸ Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

και το «Ένας Όμηρος» του Θεοδωράκη, η «Καταχνιά» του Λεοντή και τα τραγούδια του Σαββόπουλου βρήκαν τον δρόμο τους μέσα από αυτές τις συναντήσεις.⁴⁹

Αυτές οι εκδηλώσεις προσέφεραν στους νέους συνθέτες, όπως η Μαρία Φαραντούρη, ο Γιάννης Μαρκόπουλος και ο Μάνος Λοΐζος, μια πλατφόρμα να αναδείξουν τη δουλειά τους. Επίσης, στις λέσχες οργανώνονταν συχνά σεμινάρια και θεματικές μουσικές βραδιές με ποικίλο περιεχόμενο, όπως η παγκόσμια λαϊκή μουσική ή ακόμα και συζητήσεις για τους Beatles και την κλασική μουσική.

Στον Πειραιά, για παράδειγμα, συγκεντρώσεις γίνονταν κάθε Πέμπτη και περιλάμβαναν διαλέξεις και καλλιτεχνικές δράσεις. Υπήρχε σχέδιο για τη διοργάνωση ενός μηνιαίου φεστιβάλ μουσικής στην περιοχή, αλλά τα σχέδια αυτά διακόπηκαν από το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου.

Οι καλλιτεχνικές πρωτοβουλίες της περιόδου κατέδειξαν τη δύναμη της μουσικής ως εργαλείο αντίστασης και αλληλεγγύης, με στόχο όχι μόνο την πολιτική αφύπνιση αλλά και τη δημιουργία μιας συλλογικής κουλτούρας.

3.7 Η σημασία της ποίησης και η μελοποίηση εμβληματικών έργων

Η δεκαετία του 1960 αποτέλεσε περίοδο καμψής για την ποίηση στην Ελλάδα, καθώς η τέχνη αυτή απέκτησε έντονο πολιτικό χαρακτήρα. Το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής επηρέασε βαθύτατα την ερμηνεία και τη δημιουργία ποιητικών έργων. Η μελοποίηση ποιημάτων από σημαντικούς συνθέτες έφερε την ποίηση πιο κοντά στα λαϊκά αιτήματα και συνέβαλε στη διάδοσή της, δημιουργώντας έναν διάλογο ανάμεσα στις πολιτικές πραγματικότητες και τις καλλιτεχνικές εκφράσεις. Οι συνθήκες της εποχής έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στο πώς νοηματοδοτήθηκε ο ποιητικός λόγος, καθιστώντας τον πολιτικό και κοινωνικό εργαλείο.

Ένα ποίημα που γράφτηκε στο παρελθόν αποκτά νέα σημασία ανάλογα με τη χρονική στιγμή που διαβάζεται. Αν γραφόταν το ίδιο ποίημα σε διαφορετική εποχή, η ερμηνεία του θα ήταν διαφορετική λόγω των αλλαγών στις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Η έμπνευση ενός ποιητή συνδέεται άρρηκτα με τα ερεθίσματα του περιβάλλοντός του. Έτσι, η ποίηση συχνά ενσωματώνει στοιχεία του πολιτικοκοινωνικού πλαισίου, όχι απαραίτητα με τη μορφή άμεσης πολιτικής ρητορικής, αλλά ως απόηχο της υπαρξιακής

---

⁴⁹ Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

αγωνίας και των παρατηρήσεων του ποιητή. Σε άλλες περιπτώσεις, ο ποιητής χρησιμοποιεί τον λόγο του αλληγορικά ή άμεσα για να μεταδώσει πολιτικά μηνύματα και να επηρεάσει την κοινή γνώμη. Η ποίηση, όταν είναι ανοιχτή σε ερμηνεία, γίνεται πολιτική από τη φύση της, καθώς προσκαλεί τη συμμετοχή του αναγνώστη, ο οποίος μπορεί να της προσδώσει νέα νοήματα και συσχετισμούς.⁵⁰

Η πολιτικοποίηση της ποίησης δεν συνδέεται πάντα με την άμεση έκφραση πολιτικών απόψεων. Ορισμένοι ποιητές θεωρούνται πολιτικοί όχι μόνο λόγω του περιεχομένου των έργων τους αλλά και της προσωπικής τους στάσης και δράσης. Στη δεκαετία του 1960, πολλοί ποιητές αποδέχτηκαν τη μελοποίηση των έργων τους από πολιτικοποιημένους καλλιτέχνες, γνωρίζοντας τη συμβολική σημασία που θα έπαιρναν τα ποιήματά τους ως πολιτικά τραγούδια. Ακόμη και αν οι ίδιοι δεν ήταν δημόσια πολιτικοποιημένοι, η πράξη της μελοποίησης καθιστούσε τα έργα τους φορείς πολιτικών μηνυμάτων.

Η δεκαετία του 1960 υπήρξε σημαντική για την ελληνική ποίηση, καθώς σήμανε την ενεργοποίηση της Πρώτης και της Δεύτερης Μεταπολεμικής Γενιάς. Αυτές οι γενιές, επηρεασμένες από τον Εμφύλιο Πόλεμο και τις πολιτικές αναταράξεις, άφησαν έντονο αποτύπωμα στον λογοτεχνικό χώρο. Οι περισσότεροι ποιητές της πρώτης γενιάς γεννήθηκαν μεταξύ 1918 και 1928, ενώ τα ποιήματά τους αντλούσαν έμπνευση από τις εμπειρίες της Κατοχής και της Αντίστασης. Οι ποιητές αυτοί μεγάλωσαν με τα έργα της γενιάς του Μεσοπολέμου και επηρεάστηκαν από τις καινοτομίες των ποιητών του 1930, όπως οι Καβάφης, Σεφέρης, Ελύτης και Ρίτσος.

Η ποίηση της μεταπολεμικής περιόδου χαρακτηρίστηκε από μεγάλη ποικιλία και πειραματισμούς. Ορισμένοι ποιητές παρέμειναν πιστοί στις παραδοσιακές μορφές, ενώ άλλοι υιοθέτησαν τον μοντερνισμό, εμπνευσμένοι από τον Καβάφη και τις διεθνείς τάσεις. Παρόλο που υπήρξε πλούσια παραγωγή, δεν αναδείχτηκε κάποια ηγετική μορφή, εν μέρει επειδή η ποίηση της γενιάς του '30 συνέχισε να επηρεάζει το κοινό. Οι ποιητές αυτής της περιόδου δημοσίευαν σε σημαντικά λογοτεχνικά περιοδικά, όπως

---

⁵⁰ Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δ
Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά
δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.εκαετία του εξήντα στην Ελλάδα,
Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

τα «Νέα Γράμματα» και η «Επιθεώρηση Τέχνης», και τα έργα τους αντανakλούσαν τις εμπειρίες από τη φυλακή, την εξορία και τους πολιτικούς αγώνες.⁵¹

Ανάμεσα στους ποιητές της Πρώτης Μεταπολεμικής Γενιάς ξεχώρισε ο Τάσος Λειβαδίτης, του οποίου το έργο συνδέθηκε στενά με τους αγώνες της Αντίστασης. Παράλληλα, ο Τίτος Πατρίκιος και ο Μανόλης Αναγνωστάκης εξέφρασαν τη ματαιώση και την απόγνωση της γενιάς τους, με έργα που συχνά οδηγούσαν σε πολιτικές διώξεις. Σημαντικοί ήταν και οι Νίκος Καββαδίας, Μίλτος Σαχτούρης και Μιχάλης Κατσαρός, που προσέφεραν ποικίλες οπτικές στην πολιτική και κοινωνική ποίηση.

Η Δεύτερη Μεταπολεμική Γενιά, αποτελούμενη από ποιητές που γεννήθηκαν μεταξύ 1929 και 1940, έζησε στο περιθώριο της ιστορίας. Οι πολιτικές συνθήκες, από την Κατοχή μέχρι τη δικτατορία, περιόρισαν τη δυνατότητα ενεργού συμμετοχής τους στα γεγονότα. Ως αποτέλεσμα, η τέχνη τους αποτυπώνει την περιθωριοποίηση αυτή, χωρίς ομαδικές δραστηριότητες ή μεγάλα συνέδρια. Η διαφορετικότητα των θεμάτων και των τεχνικών τους αντανakλά τη συνειδητοποίηση της ιστορικής αποξένωσης και την προοπτική ενός αβέβαιου μέλλοντος.⁵²

Σημαντικό ρόλο στη διάδοση της πολιτικής ποίησης διαδραμάτισε η παραδοσιακή αριστερά. Ποιητές όπως οι Ρίτσος και Λειβαδίτης μετέδιδαν μέσω των έργων τους μηνύματα ελπίδας, αδελφοσύνης και αισιοδοξίας. Το όραμα ενός δίκαιου κόσμου και η προσμονή για κοινωνική δικαιοσύνη διαμόρφωσαν το περιεχόμενο της ποίησής τους, που αντλούσε δύναμη από το σοσιαλιστικό ρεαλισμό και τις ιδέες του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος.

Η μελοποίηση της ποίησης στη δεκαετία του 1960 ήταν καθοριστική για την εισαγωγή της στην καθημερινότητα των πολιτών. Η μετατροπή των ποιημάτων σε τραγούδια έφερε την ποίηση κοντά στη λαϊκή κουλτούρα, ανοίγοντας νέους δρόμους επικοινωνίας με το κοινό. Η σύνθεση κλασικών και λαϊκών στοιχείων, συνδυασμένη με τον λόγιο λόγο, δημιούργησε ένα νέο είδος έντεχνου λαϊκού τραγουδιού.⁵³

Η επιστροφή του Μίκη Θεοδωράκη από το Παρίσι το 1960 σηματοδότησε μια νέα εποχή για την ελληνική μουσική. Ο Επιτάφιος του Ρίτσου, μελοποιημένος από τον

51

⁵² Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

⁵³ Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

Θεοδωράκη, αποτέλεσε σημείο αναφοράς. Η επιτυχία του έργου έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία ενός εθνικολαϊκού μετώπου, όπου το τραγούδι λειτουργούσε ως εργαλείο πολιτικής έκφρασης και κοινωνικής διαμόρφωσης. Ο Θεοδωράκης συνέβαλε καθοριστικά στη σύνδεση της ποίησης με τη λαϊκή ψυχή, επαναπροσδιορίζοντας τη σχέση ανάμεσα στον καλλιτέχνη και το κοινό

3.8 Η πολιτισμική ταυτότητα της νεολαίας

Η δεκαετία του 1960 υπήρξε μια εποχή έντονης πολιτισμικής αναγέννησης, τόσο σε διεθνές επίπεδο όσο και στην Ελλάδα. Στη χώρα μας, ο πολιτισμός αποτέλεσε όχι μόνο έναν τρόπο έκφρασης, αλλά και ένα βασικό εργαλείο πολιτικής και κοινωνικής ταυτότητας, ειδικά για τη νεολαία. Η πολιτισμική αυτή έξαρση περιλάμβανε τη διάδοση του λαϊκού-πολιτικού τραγουδιού, την ανάδειξη του «Νέου Κύματος», την αναβίωση του ρεμπέτικου και την εισαγωγή ρευμάτων από το εξωτερικό. Παράλληλα, ο κινηματογράφος και η σύγχρονη ποίηση γνώρισαν άνθηση, ενώ οι μουσικοί έγιναν σημεία συνάντησης και ζυμώσεων για τους νέους.⁵⁴

Σε αυτό το πλαίσιο, ο πολιτισμός δεν ήταν απλώς ένα μέσο ψυχαγωγίας, αλλά και ένα εργαλείο διαμόρφωσης ταυτότητας. Για τους πολιτικοποιημένους νέους, ειδικά εκείνους που ανήκαν στην αριστερά, ο πολιτισμός λειτούργησε ως φορέας ιδεών, αξιών και αντιστάσεων. Μέσα από τη μουσική, την τέχνη και τη λογοτεχνία, η νεολαία βρήκε τη γλώσσα για να εκφράσει τις ανάγκες, τις επιδιώξεις και τις ανησυχίες της, αλλά και να αμφισβητήσει τα κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα της εποχής.

Η σύνδεση του πολιτισμού με την πολιτικοποίηση ήταν ιδιαίτερα εμφανής στην αριστερά. Οι πολιτικοποιημένοι νέοι αντιλαμβάνονταν την τέχνη ως μέσο αγώνα και αντίστασης. Ειδικότερα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, ο πολιτισμός έγινε ένα από τα λίγα πεδία όπου μπορούσε να εκφραστεί η αντίθεση στο καθεστώς. Η μουσική, τα ποιήματα και οι ταινίες με πολιτικό ή κοινωνικό περιεχόμενο προσέφεραν μια αίσθηση κοινότητας και αγώνα, ενώ συχνά γίνονταν στόχος λογοκρισίας και καταστολής.⁵⁵

Ο ρόλος της μουσικής ήταν καθοριστικός. Το λαϊκό τραγούδι, συχνά συνδυασμένο με την ποίηση, λειτουργούσε ως ένα μέσο διάδοσης ιδεών. Για παράδειγμα, τα έργα του

---

⁵⁴ Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

⁵⁵ Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

Μίκη Θεοδωράκη και άλλων συνθετών αποτέλεσαν σύμβολα αντίστασης. Οι στίχοι που αναφέρονταν σε ιστορικά γεγονότα ή κοινωνικές αδικίες ενέπνεαν τους νέους να συνδεθούν με την ιστορία τους και να αναζητήσουν μια συλλογική ταυτότητα.

Οι μουσικές προτιμήσεις της εποχής αντικατόπτριζαν σε μεγάλο βαθμό το ιδεολογικό υπόβαθρο και τη στάση ζωής των νέων. Οι πολιτικοποιημένοι νέοι στρέφονταν κυρίως προς το λαϊκό τραγούδι και τις έντεχνες δημιουργίες που έφεραν κοινωνικά μηνύματα. Αυτή η μουσική ήταν συχνά ηχηρότερη από τα λόγια, μεταφέροντας μηνύματα αμφισβήτησης, αγώνα και ελπίδας.

Από την άλλη πλευρά, υπήρχαν και νέοι που υιοθετούσαν τα δυτικά πρότυπα, όπως η ροκ μουσική και οι πολιτισμικές τάσεις από το εξωτερικό. Η αριστερά συχνά αντιμετώπιζε αυτά τα πρότυπα με επιφυλακτικότητα, θεωρώντας τα ως απόπειρες πολιτισμικής αλλοτρίωσης από τον καπιταλιστικό κόσμο. Ωστόσο, οι πολιτικοποιημένοι νέοι δεν απαξίωναν πλήρως αυτές τις τάσεις. Αναγνώριζαν ότι η πολιτισμική ποικιλομορφία μπορούσε να λειτουργήσει ως γέφυρα επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ διαφορετικών ομάδων.⁵⁶

Μέσα σε αυτήν την πολιτισμική άνθηση, διαμορφώθηκαν διαφορετικές ομάδες νέων, καθεμία με τα δικά της χαρακτηριστικά. Οι πολιτικοποιημένοι νέοι, ειδικά εκείνοι που ανήκαν στην αριστερά, συχνά αναγνώριζαν την ύπαρξη άλλων ομάδων, όπως οι νέοι που ακολουθούσαν δυτικά πρότυπα ή που φαινομενικά απείχαν από την πολιτική. Παρόλο που υπήρχε μια τάση να θεωρούνται αυτές οι ομάδες λιγότερο «συνειδητοποιημένες», δεν υπήρχε απόλυτος αποκλεισμός ή υποτίμηση.

Ο πολιτισμός λειτούργησε ως κοινός τόπος για την επικοινωνία μεταξύ των διαφορετικών ομάδων. Ακόμα και οι πολιτικοποιημένοι νέοι μπορούσαν να υιοθετήσουν στοιχεία από διαφορετικές πολιτισμικές τάσεις, αναγνωρίζοντας την αξία τους ως μορφές έκφρασης και δημιουργίας. Ο καταγιγισμός νέων ιδεών και ρευμάτων της εποχής δεν άφησε κανέναν ανεπηρέαστο, ακόμα και αν υπήρχαν φραγμοί ή προκαταλήψεις.⁵⁷

---

⁵⁶ Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις. Ο πολιτισμός στα χρόνια της Δικτατορίας», στο: Καραμανωλάκης Β. (επιμ.), Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974, Τα Νέα/Ιστορία, Αθήνα 2010, σελ. 175-196

⁵⁷ Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις. Ο πολιτισμός στα χρόνια της Δικτατορίας», στο: Καραμανωλάκης Β. (επιμ.), Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974, Τα Νέα/Ιστορία, Αθήνα 2010, σελ. 175-196

Η αριστερά, παρά την κριτική της στα δυτικά πρότυπα, αναγνώριζε τη δυναμική του πολιτισμού στη διαμόρφωση συνειδήσεων. Κατά τη διάρκεια της χούντας, οι καλλιτέχνες και οι νέοι χρησιμοποίησαν τον πολιτισμό για να αντισταθούν, να διαδώσουν ιδέες και να διατηρήσουν την ελπίδα ζωντανή. Αυτός ο ρόλος του πολιτισμού δεν περιοριζόταν μόνο στους πολιτικοποιημένους νέους, αλλά επηρέαζε ευρύτερα την κοινωνία.

Ο πολιτισμός υπήρξε αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας των πολιτικοποιημένων νέων στη δεκαετία του 1960. Μέσα από τη μουσική, την τέχνη και τη λογοτεχνία, οι νέοι βρήκαν έναν τρόπο να εκφράσουν τις ανησυχίες και τις επιδιώξεις τους, να αμφισβητήσουν τα κοινωνικά δεδομένα και να συνδεθούν με άλλες ομάδες.

Παρόλο που υπήρχαν πολιτισμικές διαφοροποιήσεις, ο πολιτισμός λειτούργησε ως κοινός τόπος, προσφέροντας ευκαιρίες για διάλογο και αλληλεπίδραση. Ειδικά για την αριστερά, ο πολιτισμός αποτέλεσε εργαλείο πολιτικής δράσης και αντίστασης, ιδιαίτερα σε περιόδους καταπίεσης όπως η χούντα.

Η δεκαετία του 1960 αναδεικνύει τη δύναμη του πολιτισμού να επηρεάζει την κοινωνία, να διαμορφώνει ταυτότητες και να γεφυρώνει διαφορές, αφήνοντας μια κληρονομιά που παραμένει ζωντανή μέχρι σήμερα.⁵⁸

3.9 Η ροκ μουσική και κινηματογράφος-Θέατρο ως μέσα αμφισβήτησης και κοινωνικής έκφρασης

Η δεκαετία του 1960 στην Ελλάδα ήταν μια περίοδος πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών ζυμώσεων, όπου η τέχνη αναδείχθηκε σε βασικό εργαλείο έκφρασης της αμφισβήτησης και της αντίστασης απέναντι στις κατεστημένες αξίες. Στο πλαίσιο αυτό, η ροκ μουσική, ο κινηματογράφος και το θέατρο διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της συλλογικής συνείδησης και στην ενίσχυση της κοινωνικής αφύπνισης. Αν και επηρεασμένα από διεθνή ρεύματα, αυτά τα πολιτιστικά μέσα ανέπτυξαν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα στην Ελλάδα, αντανακλώντας τις τοπικές συνθήκες και τις προκλήσεις της εποχής.⁵⁹

---

⁵⁸ Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις. Ο πολιτισμός στα χρόνια της Δικτατορίας», στο: Καραμανωλάκης Β. (επιμ.), Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974, Τα Νέα/Ιστορία, Αθήνα 2010, σελ. 175-196

⁵⁹ Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις. Ο πολιτισμός στα χρόνια της Δικτατορίας», στο: Καραμανωλάκης Β. (επιμ.), Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974, Τα Νέα/Ιστορία, Αθήνα 2010, σελ. 175-196

Η ροκ μουσική, γεννημένη στα μέσα του 20ού αιώνα, αποτέλεσε το κατεξοχήν μουσικό είδος της νεανικής αμφισβήτησης και της πολιτιστικής ανατροπής. Στην Ελλάδα, η επιρροή της ροκ ξεκίνησε ως εισαγόμενο φαινόμενο, κυρίως από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Βρετανία, αλλά σταδιακά ενσωματώθηκε στο τοπικό πολιτισμικό πλαίσιο, αποκτώντας ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Κατά τη δεκαετία του 1960, η ροκ μουσική εξελίχθηκε σε μια ισχυρή πολιτιστική δύναμη στην Ελλάδα, αντανakλώντας το γενικότερο κλίμα κοινωνικής και πολιτικής αμφισβήτησης. Οι ελληνικές ροκ μπάντες άρχισαν να αποκτούν ταυτότητα, δημιουργώντας μουσική που συνδύαζε τον ελληνικό και τον αγγλόφωνο στίχο. Οι στίχοι αυτών των τραγουδιών συχνά εξέφραζαν τον προβληματισμό για την καταπίεση, την ελευθερία και την κοινωνική δικαιοσύνη, θέματα που ήταν εξαιρετικά επίκαιρα σε μια χώρα που ζούσε υπό το καθεστώς της δικτατορίας (1967-1974).⁶⁰

Η ροκ μουσική αποτέλεσε το κατεξοχήν μέσο έκφρασης μιας νεανικής γενιάς που αναζητούσε τρόπους να αμφισβητήσει το κατεστημένο. Με τη δυναμική της φύση και τον επαναστατικό της χαρακτήρα, η ροκ έγινε η φωνή μιας γενιάς που αντιστεκόταν στην πολιτική καταπίεση και τις κοινωνικές ανισότητες. Η μουσική αυτή συνδέθηκε με το πνεύμα της ελευθερίας και της αυτονομίας, ενισχύοντας την αίσθηση της συλλογικότητας και της αντίστασης.

Παράλληλα με τη ροκ μουσική, ο κινηματογράφος και το θέατρο αναδείχθηκαν σε σημαντικούς φορείς πολιτιστικής αμφισβήτησης. Μέσα από νέες καλλιτεχνικές φόρμες και αφηγηματικές τεχνικές, αυτά τα μέσα επιχείρησαν να εκφράσουν τις κοινωνικές και πολιτικές ανησυχίες της εποχής, αμφισβητώντας το κυρίαρχο πολιτιστικό πρότυπο.

Στη δεκαετία του 1960, δίπλα στον εμπορικό κινηματογράφο που απευθυνόταν στο ευρύ κοινό, αναπτύχθηκε ένας εναλλακτικός κινηματογράφος που αντλούσε έμπνευση από τις εξελίξεις στον ευρωπαϊκό κινηματογράφο. Αυτή η νέα τάση επιδίωκε να ξεπεράσει τις παραδοσιακές αφηγηματικές συμβάσεις, εστιάζοντας σε πολυδιάστατα θέματα που αμφισβητούσαν τις κυρίαρχες κοινωνικές και πολιτιστικές νόρμες.

Οι ταινίες του εναλλακτικού κινηματογράφου εξερεύνησαν ζητήματα όπως η πολιτική καταπίεση, η ελευθερία της έκφρασης, οι κοινωνικές ανισότητες και η ανθρώπινη

---

⁶⁰ Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις. Ο πολιτισμός στα χρόνια της Δικτατορίας», στο: Καραμανωλάκης Β. (επιμ.), Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974, Τα Νέα/Ιστορία, Αθήνα 2010, σελ. 175-196

ψυχολογία. Οι δημιουργοί αυτών των ταινιών, επηρεασμένοι από σκηνοθέτες όπως ο Ζαν-Λικ Γκοντάρ και ο Φεντερίκο Φελίνι, υιοθέτησαν πειραματικές τεχνικές και σύγχρονες αφηγηματικές δομές, δημιουργώντας ένα νέο είδος κινηματογραφικής γλώσσας που αντανάκλούσε το πνεύμα της εποχής.

Το θέατρο, επίσης, λειτούργησε ως μέσο πολιτιστικής αμφισβήτησης, παρά τις δυσκολίες που επέβαλε η λογοκρισία της δικτατορίας. Οι θεατρικές παραστάσεις της εποχής συχνά προσπαθούσαν να μεταφέρουν κρυφά μηνύματα πολιτικής διαμαρτυρίας, χρησιμοποιώντας τη μεταφορά, τον συμβολισμό και την αλληγορία.

Παρά τις πιέσεις του καθεστώτος, το θέατρο κατάφερε να αποτελέσει έναν χώρο δημιουργικής ελευθερίας, όπου οι καλλιτέχνες μπορούσαν να εκφράσουν τις ανησυχίες τους για την κοινωνική δικαιοσύνη και την ανθρώπινη ελευθερία. Μέσα από έργα που συνδύαζαν το πολιτικό με το καλλιτεχνικό, το θέατρο συνέβαλε στη διαμόρφωση μιας κουλτούρας αντίστασης, ενισχύοντας την πολιτική και κοινωνική συνειδητοποίηση.⁶¹

Η ροκ μουσική, ο κινηματογράφος και το θέατρο της δεκαετίας του 1960 δεν λειτουργούσαν σε απομόνωση. Αντίθετα, υπήρχε μια αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των πολιτιστικών μορφών και της ευρύτερης κοινωνίας. Οι τέχνες αντλούσαν έμπνευση από τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις, ενώ ταυτόχρονα επηρέαζαν τις στάσεις και τις αξίες της κοινωνίας.

Η τέχνη της εποχής αυτής δεν περιορίστηκε στην ψυχαγωγία. Αντίθετα, λειτούργησε ως εργαλείο διαμαρτυρίας και προβληματισμού, ενισχύοντας την κριτική σκέψη και την πολιτική συνειδητοποίηση. Μέσα από τη μουσική, τις ταινίες και τις θεατρικές παραστάσεις, οι άνθρωποι μπόρεσαν να εκφράσουν τις ανησυχίες τους, να αμφισβητήσουν το κατεστημένο και να οραματιστούν έναν διαφορετικό κόσμο.

Η δεκαετία του 1960 στην Ελλάδα υπήρξε μια περίοδος έντονης πολιτιστικής και κοινωνικής ζύμωσης. Η ροκ μουσική, ο κινηματογράφος και το θέατρο λειτούργησαν ως μέσα αμφισβήτησης και αντίστασης, εκφράζοντας τις ανησυχίες και τα οράματα μιας γενιάς που αγωνιζόταν για ελευθερία και δικαιοσύνη.⁶²

---

⁶¹ Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις. Ο πολιτισμός στα χρόνια της Δικτατορίας», στο: Καραμανωλάκης Β. (επιμ.), Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974, Τα Νέα/Ιστορία, Αθήνα 2010, σελ. 175-196

⁶² Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις. Ο πολιτισμός στα χρόνια της Δικτατορίας», στο: Καραμανωλάκης Β. (επιμ.), Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974, Τα Νέα/Ιστορία, Αθήνα 2010, σελ. 175-196

Αυτά τα πολιτιστικά μέσα δεν ήταν απλώς εργαλεία ψυχαγωγίας, αλλά καθρέφτες της κοινωνίας και καταλύτες αλλαγής. Η ροκ μουσική έδωσε φωνή στη νεανική αμφισβήτηση, ενώ ο εναλλακτικός κινηματογράφος και το θέατρο αμφισβήτησαν τα κυρίαρχα πολιτιστικά πρότυπα, προωθώντας νέες μορφές έκφρασης και καλλιτεχνικής ελευθερίας.

Η κληρονομιά αυτής της περιόδου παραμένει ζωντανή, υπενθυμίζοντας τη δύναμη της τέχνης να εμπνέει, να προκαλεί και να μεταμορφώνει. Σε έναν κόσμο που συνεχώς αλλάζει, η εμπειρία της δεκαετίας του 1970 αποτελεί πηγή έμπνευσης για τη συνεχή αναζήτηση της ελευθερίας, της δημιουργικότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Παράρτημα

Στα πλαίσια της διερεύνησης των κεντρικών θεμάτων της παρούσας διατριβής, αλλά και προσωπικής αναζήτησης, πραγματοποιήθηκε συνέντευξη με έναν άνθρωπο, ο οποίος υπήρξε πολιτικοποιημένος νέος κατά τη δεκαετία του 60'. Πρόκειται για τον κύριο Παύλο Κλαυδιανό, ο οποίος παραθέτει το κλίμα της εποχής με μοναδικό τρόπο.

«Εμείς ζήσαμε τότε την αλλαγή από τη δεξιά, την ΕΡΕ, στην Ένωση Κέντρου, που ήταν πολύ μεγάλη και κρίσιμη αλλαγή. Τότε η σύγκρουση συγκεντρωνόταν, όχι μόνο στο πολιτικό πεδίο αλλά και στο πολιτιστικό και στην εκπαίδευση, είχαν συσσωρευτεί πολλά ζητήματα που ζητούσαν αλλαγή. Θυμάμαι, λοιπόν τότε, πολλά παιδιά του γυμνασίου κατεβήκαμε στην κεντρική συγκέντρωση της Ένωσης Κέντρου, αφού στις αριστεράς δεν τολμούσαμε να πάμε. Εγώ βεβαίως που ήμουν αριστερός, ταλαντευόμουν στο να πάω ή να μην πάω. Με την έννοια ότι ήθελα να συμβάλλω στο να φύγει η δεξιά, αλλά να μη φανεί κι όλας ότι δεν είμαι κάτι ξεχωριστό. Νεανικά πράγματα... Πήγα αλλά με την άποψή μου που λένε.

Μία πηγή που μας επηρέασε πολύ τότε ήταν οι εκλογές του 61', που ήταν οι εκλογές βίας και νοθείας. Είδαμε τότε έμπρακτα τι σημαίνει αυταρχισμός, βία, καταστολή της πολιτικής άποψης, τότε, 15 χρονών. Είχαν γίνει πολλά. Δεν άφησαν εκλογικούς αντιπροσώπους της αριστεράς, προπηλάκισαν, τρομοκρατούσαν. Ήταν και αυτός ένας λόγος που ήθελες να φύγεις. Να βρεθείς δηλαδή σε μια μεγάλη πόλη, που η κοινωνία είναι πιο ανοιχτή, δε σε ξέρουν, υπάρχουν πολλοί που αμφισβητούν το σύστημα, γιατί άρχισε τότε να μπαίνει και αυτό το θέμα. Οι νέοι άνθρωποι αμφισβητούσαν - κι εκεί άνηκα εγώ- που αμφισβητούσαμε το σύστημα. Δε μας άρεσε. Δηλαδή όχι απλώς να φύγουμε από τη διακυβέρνηση της δεξιάς να πάμε στον κέντρο, αλλά κάτι περισσότερο. Διαπερνούσαν τέτοια πράγματα τη νεολαία τότε, βέβαια ομιχλώδη. Θα λεγα ότι το 61', μέσα μου είπα ότι θα είμαι αντίθετος και θα είμαι πολύ συγκεκριμένος, όχι απλώς εκεί. Εκεί ήταν η ένταξη μου στη δράση, που με καθόρισε στην πορεία. Οι γονείς μου δεν ήταν τίποτα το ιδιαίτερο. Ήταν έτσι απλοί αριστεροί άνθρωποι, ίσα ίσα που είχα πολύ μεγάλη γκρίνια από το σπίτι μου. Αυτό όμως με έκανε μάλλον να πηγαίνω ανάποδα, ότι είμαι σε σωστό δρόμο. Δηλαδή δεν ανεχόμουν πια να μη μπορεί ο κόσμος να εκφράσει την άποψη του. Αυτό ήταν ο προσανατολισμός. Η αίσθηση της αδικίας στους νέους ανθρώπους είναι πολύ σημαντικό πράγμα. Το

πλούσιος-φτωχός, δίκαιο-άδικο. Τότε αυτά ήταν σημαντικά. Υπήρχαν άνθρωποι ακόμη κρατούμενοι στις φυλακές, στις εξορίες.

Όλα αυτά ήταν πληροφορίες που τις έπαιρνες και σε κάναν να επαναστατείς. Τότε ήταν τα κινήματα εναντίον του ιμπεριαλισμού του τρίτου κόσμου, όλα αυτά εμάς μας ενθάρρυναν. Ότι να προχωράει η ιστορία, μέσα κι εμείς ας πούμε. Προετοιμασμένοι λοιπόν, βρεθήκαμε στην Αθήνα. Και εδώ στην Αθήνα που ήρθαμε, βρεθήκαμε σε μία ανατροπή. Δηλαδή ύστερα από την ανάταση, που κέρδισαν οι δημοκρατικές δυνάμεις, την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση το '64, υπήρξε μια αίσθηση ελευθερίας. Δε μας κунηγούσε η αστυνομία πλέον για το τι πιστεύαμε, όλα αυτά ήταν πολύ σημαντικά. Και εκεί που πήγαινε το πράγμα έχουμε μια παρέμβαση από το παλάτι και ανακόπτεται αυτή η πορεία. Τότε λοιπόν βρεθήκαμε σαν νέοι να πρέπει να αντιδράσουμε, ανέβηκε η συμμετοχή μας σε ένα άλλο επίπεδο.

Τότε η πολιτιστική ζωή ήτανε πιο πλούσια, συνδέονταν με την πολιτική δραστηριότητα, την τροφοδοτούσε και επομένως ο πολιτισμός και η πολιτιστική δραστηριότητα, ήταν από τις κύριες διόδους προς την πολιτικοποίηση και την πολιτική. Χωρίς ας πούμε, οι καλλιτέχνες να παίρνουν ευθέως θέση. Είχαμε και τέτοια, ο Θεοδωράκης ήταν ένα στέλεχος της ΕΔΑ, βεβαίως, της αριστεράς. Αυτό είναι σίγουρο. Άλλοι δεν ήταν, ας πούμε ο Χατζής ή η Κωχ, ο Μαυρουδής και ήταν τότε νέο παιδί και ανερχόμενο. Το «Νέο Κύμα» που τότε διαμορφώθηκε, ήταν η πολιτιστική μας τροφοδοσία κατά κάποιον τρόπο και η ανάσα που παίρναμε σαν νέοι άνθρωποι, από τον πολιτιστικό χώρο, απ'τη μουσική κυρίως. Αλλά όχι μόνο. Ήταν και η λογοτεχνία αναπτυσσόμενη και ο κινηματογράφος. Θυμάμαι παραδείγματος χάρη για τον κινηματογράφο, υπήρχε μια κινηματογραφική λέσχη στο πανεπιστήμιο που ήταν η «Ιριδα», δίπλα από τη βιβλιοθήκη γωνία Ιπποκράτους και Ακαδημίας. Εκεί κάθε Κυριακή πρωί, είχαμε μια προβολή ταινίας, καλής κατά κανόνα, υπήρχε μια ομάδα εκλεγμένη στο πανεπιστήμιο που έφερνε μια ταινία, είχε και ένα σκηνοθέτη συνήθως, έναν κριτικό κινηματογράφου και την αναλύανε μετά. Εγώ εκεί έμαθα σινεμά. Είδα πολύ καλές ταινίες, γαλλικές και όχι μόνο. Παράλληλα υπήρχαν και τα θέατρα, βέβαια λόγω εισιτηρίου οι φοιτητές δεν ήταν εύκολο να πάμε. Το πολιτιστικό κλίμα διαχεόταν πάντως, από κάποιον που πήγε κάπου, τα συζητούσαμε, σχολιάζαμε. Όπως είπα προηγουμένως τότε είχε γίνει και η συναυλία του Σαββόπουλου, στο Περιστερί, που για πρώτη φορά έβγαινε στην Αθήνα. Ένας νεαρός με την κιθάρα του και πήγαμε και τον ακούσαμε εμείς χαζά παιδιά 18 χρονών τότε, από τη επαρχία, αλλά μας άρεσε. Που να ξέραμε ότι θα μας επανακαθορίσει μετά και θα γίνει ο τραγουδιστής της εποχής μας τότε;

Υπήρχε μία ενασχόληση με τον πολιτισμό, της αριστεράς. Ο ένας λόγος είναι διότι πίστευε ότι πρέπει να υπάρξει καλλιέργεια του κόσμου για να «ζυπνήσει» -το λέγανε με χοντροκομμένο τρόπο- για να αμφισβητήσει το σύστημα, να υπερασπιστεί τα δικαιώματα του τα δημοκρατικά, τα κοινωνικά. Ήταν η μόρφωση και ο πολιτισμός. Ήταν ειλικρινής η αριστερά εδώ, γιατί θεωρούσαν ότι εάν δε μορφωθεί ο κόσμος, δε θα καταλάβει. Λέγανε ρε παιδί μου «για κοίτα στο χωριό μας ποιοι ψηφίζουν δεξιά, οι τάδε, τάδε, τάδε, που δεν έχουν δει ποτέ εφημερίδα, δεν έχουν ραδιόφωνο, δεν έχουν πάει στο γυμνάσιο», ήταν μία εικόνα. Υπήρχε όμως και στις ιδεολογικές θεμελιώσεις της αριστεράς ο πολιτισμός, στην ιστορία της ηγεμονίας, πως θα προσεγγίσει. Που είναι λίγο διαφορετικό από το να φτιάξουμε θεατρική ομάδα, για να τσακώσουμε κανέναν να τον στρατολογήσουμε. Και υπήρχε και αυτό στο τέλος. Ότι ήταν ένα εργαλείο προσέλευσης νέων ανθρώπων, ειδικά σε μια περίοδο ανάγκης για μαζικότητα. Αλλά δεν ήταν αυτό το καθοριστικό, ήταν τα δύο προηγούμενα που σου είπα. Βεβαίως γράφτηκαν στην νεολαία Λαμπράκη και πολλοί νέοι από περιέργεια, ίσως όχι πολιτικοποιημένοι,

που τα πολιτιστικά τους κίνησαν ένα ενδιαφέρον. Όμως δεν γινόταν γι' αυτό. Είχε την αυτονομία της η πολιτιστική ζωή. Και αυτό λείπει σήμερα. Ο πολιτισμός έχει την αυτονομία του. Μοναχός του θα καθοριστεί. Αλλά εσύ πρέπει να καλλιεργείς τις συνθήκες, τις προϋποθέσεις για να υπάρξει η σύνδεση. Η αριστερά δεν πρέπει να προσπαθεί να καθορίσει τον πολιτισμό. Θα πρέπει να φτιάχνει τους όρους να φυτρώνει ο πολιτισμός

Κάποιοι σημαντικοί καλλιτέχνες στην πορεία αλλάζανε. Φαίνεται στο τι γράφεις για αυτούς όταν πεθαίνουν. Εμείς το ζούμε αυτό στην εφημερίδα. Εμείς λέμε ότι ήταν ένας άνθρωπος αξιόλογος. Ο Σαββόπουλος παραδείγματος χάρη είναι μια τέτοια περίπτωση. Έχουν γραφτεί πολλά αλλά είναι προχειρότητες. Ότι και να λέει σήμερα. Η δική μου η γενιά, τον είχε – και καλά έκανε- ψηλά. Το τραγούδι του μας συνεπήρε, μας ξεσήκωνε, μας ευαισθητοποιούσε. Τι θα τον ξεχάσουμε τώρα, επειδή λέει κάποια πράγματα, που δε συμφωνεί μαζί μας; Δε μπορούμε, δεν είναι σωστό αυτό να συμβαίνει. Πρέπει να βλέπουμε το έργο, την ποιότητα τους. Μια τέτοια περίπτωση είναι ο Χατζιδάκις. Εμείς τον καλέσαμε να μιλήσει στο φεστιβάλ μας και λέγαμε τότε «μα θα δεχτεί;». Και θυμάμαι ήρθε και μας έβγαλε και λόγο, ένα πάρα πολύ ωραίο κείμενο, που χτυπούσε πολύ το ΠΑΣΟΚ τότε. Πρέπει να αξιολογούμε την ποιότητα, την ευαισθησία. Ο καλλιτέχνης μπορεί να εκφράσει με χίλιους τρόπους την εποχή του και στο πολιτικό πεδίο να είναι εν τέλει οτιδήποτε. Ο Σαββόπουλος μετά πέρασε σε πιο συντηρητική οπτική, όμως δεν παύει να ήταν αυτό που ήταν τότε, δεν αλλάζει αυτό, δε μπορούμε να ακυρώσουμε δηλαδή. Έχει κάνει διάφορα τρελά, πάμε παραπέρα εμείς δε μας νοιάζει, δεν ακυρώνουμε δηλαδή τη συνεισφορά του, τα κρίνουμε με άλλο μάτι. Αλλάζει ο άνθρωπος, όπως και οι καλλιτέχνες.

...

Η μπουάτ καλλιεργούσε τη συντροφιά. Δεν ήταν μεγάλα τα μεγέθη, ήταν μικρά μαγαζιά, μικρές αίθουσες, με κατάλληλο φωτισμό, ατμόσφαιρα που καλλιεργούσε τα συντροφιά. Αλλά αυτό ανέπτυξε ευαισθησίες στα νέα παιδιά για τα ζητήματα που παρατηρούσαν και στο κοινωνικό πεδίο. Δεν ήταν δηλαδή ένα τραγούδι «Άστα τα μαλλάκια σου ανακατωμένα», δεκαετία του 50. Δεν το υποτιμώ, γιατί ο κόσμος μετά τον εμφύλιο είχε ανάγκη να τραγουδήσει τέτοια τραγούδια. Η δεκαετία του 60' είχε πιο ψαγμένο τραγούδι. Εδώ έπαιξε ρόλο το έντεχνο λαϊκό. Ο Χατζιδάκις εισήγαγε κατά κάποιο τρόπο το λαϊκό τραγούδι, το λαϊκό το ρεμπέτικο, με το «Πασχαλιές μέσα από τη Νεκρή Γη». Εξοικείωσε κόσμο που δεν ήξερε ποτέ το ρεμπέτικο. Η μουσική αυτή δεν ήταν, πράγματι εύκολη, δεδομένου ότι ήταν πάντρεμα πολλών στοιχείων και προερχόταν πολλές φορές από ανθρώπους με κλασική παιδεία. Με τις συναυλίες επεκτάθηκε πολύ στους νέους, ήρθαν σε άμεση επαφή και έπαιξε ρόλο και η συλλογικότητα. Αντίστοιχα με το Σαββόπουλο αργότερα, που ήταν ένα νέο είδος πιο πολύ επηρεασμένο από το εξωτερικό, από τον Bob Dylan, εμείς που μπορεί να μην το ξέραμε αυτό, κι όμως μας άρεσε ο Σαββόπουλος. Μας άρεσε κι ο Θεοδωράκης, μας άρεσε κι ο Χατζιδάκις και ο Ξαρχάκος, όμως το «Φορτηγό» ήταν πιο κοντά στις συναισθηματικές μας καταστάσεις. Το τραγούδι ας πούμε «Τα κορίτσια», συνειδητοποιούσες τη διάκριση από αυτό. Δεν ήταν αδιάφορο δηλαδή το να σου αρέσει να το τραγουδήσεις με την παρέα σου. Μετά ο ήχος του έγινε πιο μοντέρνος, επηρεάζεται απ' έξω πάρα πολύ, αξιοποιεί όμως και το δημοτικό στίχο. Δηλαδή τα κατάφερε, έφτιαξε ελληνική εκδοχή της ποπ ή της ροκ όπως θες πάρτο και χρησιμοποίησε και στοιχεία από τα ελληνικά δημοτικά και ήχους. Η δεκαετία του 60' ήταν κοσμογονία μουσική, πολιτιστική για την ακρίβεια γιατί ήταν και τα θέατρα, ο κινηματογράφος Γαλλικός, Ιταλικός, μαθαίναμε σινεμά, παίρναμε μέρος

σε συζητήσεις. Έρχεται η χούντα, τα διακόπτει αυτά. Πάντως εγώ θεωρώ ότι ο Σαββόπουλος ήταν ο αντιπροσωπευτικός της γενιάς μας. Εξέφρασε την ατμόσφαιρα της ηλικίας μας, μας έφερε με τα νέα ρεύματα. Μας άρεσε ο Χατζιδάκις για άλλο πράγμα, μας άρεσε ο Θεοδωράκης για άλλο πράγμα. Αλλά ο Σαββόπουλος ήταν πιο κοντά στις νοοτροπίες μας. Ήταν λίγο μελαγχολικός αλλά έτσι ήταν ζωή μας τότε, δύσκολη με τη δικτατορία και νωρίτερα. Είχε πιο μοντέρνο στίχο. Όπως και αγκαλιάσαμε τον Λοϊζό, που ήταν πιο πολιτικός. Ήταν μια δυναμική φωνή. Τον ακούσαμε στην Ιπποκράτους πρώτη φορά.

Εμείς οι νέοι τότε, 14, 15 χρονών, ακούγαμε Καζαντζίδη, Αγγελόπουλο, τέτοια τραγούδια. Ακούγαμε το κρατικό ραδιόφωνο ή κάποιους σταθμούς ιδιωτικούς που υπήρχαν τότε στην Αμαλιάδα θυμάμαι, που κάνανε και αφιερώσεις, ήταν κλασσικό τότε αυτό. Ακούγαμε λοιπόν εμείς τραγούδια και κυνηγάγαμε και τα κορίτσια, με τέτοια ερωτικά τραγούδια, τουρκολαϊκά, όπως θες πες τα. Η καλλιέργειά μας δηλαδή άργησε να 'ρθει. Εγώ θυμάμαι δηλαδή το «Αξίον Εστί», το άκουσα γύρω στα 17. Τότε ένα παιδί στο χωριό μου, αγρότης, μας μάζεψε εκεί και το ακούσαμε. Μας εντυπωσίασε, αλλά δεν καταλαβαίναμε και πολλά πράγματα. Το γεγονός όμως ότι, ήμασταν πολιτικοποιημένοι και ήταν του Θεοδωράκη μας επηρέασε. Αν δεν ήμουν δεν ξέρω τι θα έκανα. Δεν είναι το πιθανότερο όμως να μην το άκουγα ξανά. Θα σου φέρω ένα παράδειγμα για το Θεοδωράκη, να καταλάβεις. Δε θα το ξεχάσω ποτέ αυτό. Όταν με πιάσανε με είχανε στο Διόνυσο. Ο Διόνυσος ήτανε στρατός. Με είχανε λοιπόν στο πειθαρχείο. Ήταν λοιπόν όλοι φαντάροι και είχαν και έναν πολίτη εκεί πέρα. Κάποια στιγμή φέρανε μια παρέα φαντάρων μέσα – δικτατορία θυμίζω – που είχαν κάνει κοπάνια, τους πιάσανε και τους έφεραν μέσα. Και τραγουδούσαν Θεοδωράκη. Δεν είχαν επίγνωση ούτε του κινδύνου αλλά ξέραν το τραγούδι, «Η Μαργαρίτα, η Μαργαρώ», όξω φωνή, όλοι μαζί. Και σκεφτόμουν για φαντάσου Παύλο, να την πληρώσεις εσύ απόψε, επειδή τραγουδάνε οι φαντάροι. Αυτό γιατί στο λέω; Γιατί αυτά τα τραγούδια, είχαν περάσει σε λαϊκά παιδιά, που δεν είχαν εικόνα. Δεν το τραγούδαγαν για κάποιο λόγο, ήταν η διάθεση τους. Τα παιδιά αυτά δεν είχαν επίγνωση ότι είναι επικίνδυνο αυτό που κάνουν. Αλλά ενδεχομένως δεν ήξερε και ο φρουρός ότι αυτό που κάνουν είναι παράνομο. Θέλω να πω λοιπόν ότι αυτά τα τραγούδια είχαν διαδοθεί, σαν ακούσματα ασχέτως, αν καταλάβαινε ο άλλος το νόημα. Αυτό πέτυχε ο Θεοδωράκης με τη μουσική του. Και για αυτό και ένα αγράμματο παιδί μπορούσε και τα άκουγε. Είναι η εσωτερική ανάγκη, υπάρχουν απλά παιδιά που τους συγκινούσε ένα τέτοιο τραγούδι όπως αυτά του «Αξίον Εστί». Αυτό είναι και η δύναμη της τέχνης. Οποσδήποτε όμως, η καλλιέργεια βοηθάει πάρα πολύ.

Όταν ήμασταν στη φυλακή είχαν φέρει μια ομάδα παιδιών που πιάσανε, από το Κολωνάκι, πλούσιων οικογενειών, με ναρκωτικά. Οι οποίοι ήταν μια χαρά παιδιά, αλλά την αμφισβήτηση τη βρήκαν με αυτόν τον τρόπο. Και ήταν κι αντιχουντικοί, αλλά δεν τους ενδιέφερε αυτό. Στη φυλακή πάντως με εμάς έκαναν παρέα [...]. Υπήρχε πάντως ο Αμερικανικός τρόπος ζωής ή παιδιά που δεν ενδιαφέρονταν για την πολιτική, και στην αριστερά υπήρχε μέτωπο. Άργησε δηλαδή να αντιληφθεί η αριστερή νεολαία ότι από εκεί έρχεται μια αμφισβήτηση, η οποία έχει πολύ ενδιαφέρον. Από τον τρόπο ντυσίματος, τη συμπεριφορά απέναντι στην οικογένεια, την ελευθερία στο σεξ. Υπήρχε δηλαδή αμφισβήτηση στους νέους γενικότερα. Όλα αυτά είχαν αρχίσει να υπάρχουν νωρίτερα, αλλά εμείς θεωρούσαμε ότι ήταν αποπροσανατολισμός. Ότι είχαμε σοβαρότερα θέματα να παλέψουμε. Η ελληνική κοινωνία είχε προβλήματα που είχαν λύσει οι άλλες χώρες. Το μέτωπο αυτό της αριστεράς υποχώρησε σταδιακά όταν

άρχισαν οι διχασμοί εντός της αριστεράς, αυτό έπαιξε το ρόλο του. Δηλαδή πόσο το ένα κομμάτι της αριστεράς, άφηνε το μοντερνισμό να έρθει και να συνδεθεί με αυτόν τον κόσμο, ενώ ένα άλλο που αρνιόταν και επέμενε στις παραδόσεις, το επαναστατικό τραγούδι και τα λοιπά. Η δικτατορία όταν ήρθε, αρνητικά μεν, αλλά βοήθησε η νεολαία να ενοποιηθεί κατά της. Δηλαδή το μέτωπο που είπαμε προηγουμένως δεν υπήρχε πλέον, γιατί υπήρχε ένα πολύ σοβαρότερο θέμα, ότι ήρθε δικτατορία στην Ελλάδα.

Το βασικό είναι, ότι θεωρούσαν, ότι είναι ένας τρόπος ζωής που έρχεται από την Αμερική και πάει να μας διαβρώσει. Ως μια πτυχή έμμεσης επιβολής του αμερικανικού αφηγήματος. Το δικό μας αφήγημα ήταν η ανεξαρτησία. Γιατί τότε ήταν εξαρτημένη χώρα η Ελλάδα. Έμπαινε το θέμα της ηγεμονίας. Το θέμα της εξάρτησης ήταν πάρα πολύ σημαντικό. Η βάση του φόβου βρισκόταν σε αυτό. Στην ηγεμονία δηλαδή. Εφόσον η Αμερική ηγεμόνευε και πολιτισμικά, διευκολύνει και το άλλο. Δηλαδή την εξάρτηση και σε οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο. Ο κόσμος δηλαδή μπορεί να γινόταν πιο δεκτικός. Να διαβρώνονταν τα θέματα αυτά, μέσω αποπροσανατολισμού και εξοικείωσης με τα πολιτισμικά. Βέβαια είδαμε μετά στη δικτατορία ότι ο φόβος αυτός τελικά δεν ήταν ιδεατός, αφού η Αμερική το ανέχτηκε και τους βοήθησε κι όλας.

Μία κοπέλα εντός της ΝΑ, για παράδειγμα που μπορεί να άκουγε Elvis, δεν ήταν ότι καλύτερο. Δεν ήταν και κατακριτέο, αλλά πώς να το πω θεωρούνταν λίγο δεύτερο, δεν ήταν κοινώς αποδεκτό. Υπήρχαν γενικά κατευθύνσεις, που επηρέαζαν. Ο Θεοδωράκης για παράδειγμα είχε την ηγεμονία. Μπορεί κάποιος να έλεγε, «ναι αλλά, εμένα μου αρέσει καλύτερα ο Χατζιδάκις». Εντοπίζονταν δηλαδή διαφορές, αλλά το κακό ήταν ότι είχε μια κατεύθυνση από τα πάνω η νεολαία. Αυτό υποχώρησε μετά, γιατί η αριστερά επιχειρούσε να βάλει τα δικά της πρότυπα και δεν άντεξε αυτό βέβαια στην πορεία. Γιατί τότε βγήκε και το «Νέο Κύμα», που μπήκε μέσα στη νεολαία με πολύ μεγάλη έκταση και ένταση.

Η μουσική ξαναμοντάρισε πάλι τις παρέες, τις συντροφίες, τις μπουάτ. Από εκεί ξαναρχίνησε η ανάρρωση, θα έλεγα, του κόσμου και από κει φύτρωσε και ένα κομμάτι της αντίστασης. Δηλαδή οι φοιτητές επωφελούνταν από εκδηλώσεις που πήγαιναν και αφού ξεκινούσαν και έλεγαν τραγούδια που η δικτατορία δεν τα εμπόδιζε, στο τέλος κατάληγαν και τραγούδαγαν Θεοδωράκη και τούτο και κείνο και ξένα ακόμη. Η μουσική και γενικά το πολιτιστικό, ήταν ο βατήρας που ξεκίνησε η αμφισβήτηση στη δικτατορία. Δηλαδή ξαναλειτούργησε νωρίτερα απ' όλα. Επίσης στη διάρκεια της δικτατορίας άλλαξε η στάση προς τα δημοτικά, που υποτιμούσαμε τότε. Είχαμε τη Δόμνα Σαμίου, τη Μαρίζα Κωχ που το έφεραν στους νέους. Και μετά πήγαμε στις διασκευές.

...

Στη φυλακή τότε στη χούντα, μας είπαν, ότι θα ακούμε μόνο κλασική μουσική και εμείς το δεχτήκαμε για να αρχίσει κάπως η κατάσταση. Μάλιστα στην αρχή όπερα, μας είπαν να ακούμε. Είχαμε μορφωμένα μουσικά παιδιά, σκηνοθέτες, ηθοποιούς, τέτοιους ανθρώπους, που έκαναν το εξής. Έκαναν πρώτα μια διάλεξη, μια εισαγωγή

πριν το ακούσουμε, που έλεγε από ποιόν γράφτηκε, ποιο ήταν το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο και μετά το ακούγαμε. Και εγώ που δεν είχα ποτέ τέτοια ακούσματα. Έμαθα τότε να ακούω κλασική μουσική και το κράτησα σε όλη μου τη ζωή και μου αρέσει από εκείνη την παιδεία που πήρα εκεί. Αργότερα μας επέτρεψαν να έχουμε εμείς το πικ-απ και δίσκους δικούς μας, που μας έφερναν απ' έξω. Ας πούμε Σαββόπουλο πώς να μη μας άφηναν, αφού το πούλαγαν έξω. Πως γινόταν; Δηλαδή πήγαν να μας φέρουν τέτοιες δυσκολίες αλλά εμείς, τους λέγαμε ότι είναι στο εμπόριο. Θεοδωράκη εντάξει δεν τον θέλανε, απαγορευότανε. Χατζιδάκι είχαμε και «Νέο Κύμα». Και φτιάχναμε θυμάμαι σε ένα κεφαλόσκαλο μεγάλο, που σμίγανε δύο διάδρομοι, βάλαμε γύρω- γύρω κουβέρτες, σεντόνια, κεριά για να φτιάξουμε φωτισμό έτσι στο στυλ μπουάτ και ακούγαμε μουσική. Εκεί μπορώ να πω ότι άκουσα περισσότερα από ότι είχα προλάβει πριν έξω. Αλλά αυτό ήταν μια διαβίωση υποχρεωτική. Αυτά όλα γύρω στο 70'.

Οι νέοι της αριστεράς που είχαν πάει στο ΚΚΕ εσωτερικού και αντί που πήγαν στην ΚΝΕ είχαν διαφορετική συμπεριφορά. Όλοι βρισκόμασταν στη φυλακή βέβαια. Τα παιδιά που ακολουθούσαν την ΚΝΕ ας πούμε, τότε που φτιαχνόταν, έναντι αυτών που ακολουθούσαν το Ρήγα, δεν έρχονταν. Τους κάναμε παράπονα εμείς βέβαια: «Ρε παιδιά, γιατί δεν ερχόσαστε;». Και απάνταγαν ότι το κλίμα είναι μελαγχολικό, πεσιμιστικό και δεν τους εξέφραζε. Ήθελαν πιο αγωνιστικά πράγματα. Και λέγαμε: «Τι αγωνιστικά; Φυλακή είμαστε. Από χέρι είναι αγωνιστικό αυτό». Επίσης, είχαμε μελαγχολικές στιγμές. Δε σε συγκινεί να ακούσεις κάτι; Για να δεις πως οι κουλτούρες επηρεάζονται από την ιδεολογία και ήταν ακριβώς αυτό το στοιχείο. Δηλαδή και ο Σαββόπουλος στην πορεία εξέφραζε ένα είδος απογοήτευσης και διάψευσης, το οποίο όμως, τι σόι νέοι θα 'μασταν αν δεν αισθανόμασταν κι εμείς τέτοιες πλευρές; Το φρόνημα μας βεβαίως ήταν υψηλό. Φυλακή ήμασταν. Άμα θέλαμε μπορούσαμε και να μην είμαστε. Παίζουν ρόλο αυτά. Βλέπεις δεν αντιδρούσαν όλοι ενιαία».

».

Συμπεράσματα

Η δεκαετία του 1960 υπήρξε μια εποχή πολιτισμικής και πολιτικής ζύμωσης, τόσο σε διεθνές όσο και σε τοπικό επίπεδο. Στην Ελλάδα, ο πολιτισμός αποτέλεσε το επίκεντρο της διαμόρφωσης της ταυτότητας της νεολαίας, ειδικά εκείνων που συμμετείχαν ενεργά στον πολιτικό στίβο. Μέσα από τη μουσική, την τέχνη, τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο, οι νέοι βρήκαν τρόπους να εκφράσουν τις ανησυχίες τους, να διατυπώσουν τα οράματά τους και να αντισταθούν στις καταπιεστικές δομές της εποχής.

Ο πολιτισμός αποτέλεσε έναν καθρέφτη της νεανικής ταυτότητας, αντανακλώντας τόσο τις ιδεολογικές πεποιθήσεις όσο και τις προσωπικές ανάγκες των νέων. Το λαϊκό-πολιτικό τραγούδι, το «Νέο Κύμα» και η αναβίωση του ρεμπέτικου ήταν πολιτισμικά ρεύματα που προσέφεραν στους νέους ένα μέσο να εκφράσουν τις κοινωνικές τους ανησυχίες. Παράλληλα, η διάδοση δυτικών πολιτισμικών στοιχείων, όπως η ροκ μουσική, αποτέλεσε έναν άλλο πόλο έλξης, ο οποίος ενσωμάτωνε την παγκόσμια διάσταση της πολιτισμικής αλλαγής.

Η πολιτισμική ταυτότητα των νέων δεν ήταν στατική, αλλά εξελισσόταν διαρκώς, επηρεαζόμενη από το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, ο πολιτισμός έγινε ένας τρόπος να γεφυρωθούν οι διαφορές ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες νέων, ακόμα και αν αυτές οι διαφορές βασίζονταν σε ιδεολογικές ή πολιτισμικές αντιλήψεις.

Η πολιτικοποίηση των νέων της δεκαετίας του 1960 επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τον πολιτισμό. Η μουσική, η ποίηση και ο κινηματογράφος λειτούργησαν ως μέσα διάδοσης πολιτικών ιδεών και κοινωνικών μηνυμάτων. Ειδικότερα, η αριστερά χρησιμοποίησε την τέχνη ως εργαλείο πολιτικής δράσης και συνειδητοποίησης. Το λαϊκό τραγούδι, με τη συνδυαστική του δύναμη στη μουσική και την ποίηση, έγινε σύμβολο αντίστασης και κοινωνικής κριτικής.

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, ο πολιτισμός έγινε ένας από τους λίγους τρόπους για να εκφραστεί η αντίθεση στο καθεστώς. Οι νέοι που συμμετείχαν στις πολιτισμικές δραστηριότητες εκείνης της περιόδου δεν έβλεπαν την τέχνη απλώς ως ψυχαγωγία, αλλά ως έναν τρόπο να διατυπώσουν τη δυσαρέσκειά τους, να συνδεθούν με τους αγώνες του παρελθόντος και να εμπνεύσουν τις επόμενες γενιές.

Παρόλο που οι πολιτικοποιημένοι νέοι είχαν μια έντονη σύνδεση με τον πολιτισμό, υπήρχαν και άλλες ομάδες νέων που ακολουθούσαν διαφορετικά πολιτισμικά μονοπάτια. Οι νέοι που υιοθετούσαν δυτικά πρότυπα, όπως η ροκ μουσική και οι νέες μόδες, συχνά θεωρούνταν από την αριστερά ως προϊόντα πολιτισμικής αλλοτρίωσης. Ωστόσο, αυτή η άποψη δεν εμπόδισε την αναγνώριση της αξίας της πολιτισμικής ποικιλομορφίας.

Οι πολιτικοποιημένοι νέοι δεν απαξίωναν πλήρως τις διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες. Αντίθετα, αναγνώριζαν ότι κάθε πολιτισμική έκφραση μπορούσε να συμβάλει στη διαμόρφωση μιας πολυδιάστατης κοινωνικής πραγματικότητας. Σε μια εποχή

έντονων ζυμώσεων, ο πολιτισμός λειτούργησε ως κοινός τόπος, όπου διαφορετικές ομάδες μπορούσαν να συναντηθούν, να ανταλλάξουν ιδέες και να δημιουργήσουν νέες μορφές έκφρασης.

Η δύναμη του πολιτισμού έγκειται στην ικανότητά του να γεφυρώνει διαφορές και να δημιουργεί πλατφόρμες επικοινωνίας. Μέσα από τη μουσική, την ποίηση και την τέχνη, οι νέοι βρήκαν τρόπους να επικοινωνήσουν τις ιδέες τους, να εμπνεύσουν άλλους και να εκφράσουν τις ανησυχίες τους. Αυτή η επικοινωνία δεν περιοριζόταν μόνο στις πολιτικοποιημένες ομάδες, αλλά επεκτεινόταν και σε εκείνους που φαινομενικά απείχαν από την πολιτική.

Η συνομιλία με τον κ. Παύλο αναδεικνύει τη σημασία της πολιτισμικής αλληλεπίδρασης. Παρόλο που υπήρχαν φραγμοί και προκαταλήψεις, ο πολιτισμός έδινε τη δυνατότητα στους νέους να ξεπεράσουν τις διαφορές τους και να δημιουργήσουν κοινές εμπειρίες. Αυτή η διάσταση του πολιτισμού αποδεικνύει τη διαχρονική του αξία ως εργαλείο κοινωνικής αλλαγής και πολιτικής συνειδητοποίησης.

Η δεκαετία του 1960 μας διδάσκει ότι ο πολιτισμός δεν είναι απλώς μια μορφή έκφρασης, αλλά ένας πυλώνας διαμόρφωσης ταυτότητας και κοινωνικής αλλαγής. Για τους νέους εκείνης της εποχής, ο πολιτισμός υπήρξε ένας τρόπος να εκφράσουν τις ιδέες τους, να αμφισβητήσουν τα κατεστημένα και να δημιουργήσουν νέες μορφές συλλογικότητας.

Η πολιτικοποίηση των νέων μέσω του πολιτισμού αποτελεί ένα σημαντικό μάθημα για τις σημερινές γενιές. Σε μια εποχή όπου η πολιτική συμμετοχή συχνά παραμελείται, ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο επανενεργοποίησης της κοινωνικής συνείδησης. Η ποικιλομορφία των πολιτισμικών εκφράσεων μπορεί να προσφέρει μια πλατφόρμα για διάλογο, συνεργασία και δημιουργία, υπερβαίνοντας τις διαφορές και ενισχύοντας την αίσθηση της κοινότητας.

Η ιστορία της δεκαετίας του 1960 μας υπενθυμίζει ότι ο πολιτισμός είναι ένα εργαλείο με τεράστιες δυνατότητες. Από την πολιτική δράση μέχρι την προσωπική έκφραση, ο πολιτισμός παραμένει ένας από τους πιο ισχυρούς τρόπους να κατανοήσουμε τον κόσμο γύρω μας, να επικοινωνήσουμε τις ιδέες μας και να φανταστούμε έναν καλύτερο κόσμο.

Βιβλιογραφία

1. Τάσος Βουρνάς, «Ιστορία της Νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας Από τα πρώτα μετεμφυλιοπολεμικά χρόνια ως την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος των συνταγματαρχών 21 Απριλίου 1967», εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008
2. Νίκος Αλιβιζάτος, «Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974: όψεις της ελληνικής εμπειρίας», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986
3. Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Η "σύντομη" δεκαετία του '60 : θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2008
4. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1987

5. Γιώργος Μυζάλης, Το πολιτικό τραγούδι στην Ελλάδα 1974-2002
6. Κατερίνα Σαιν Μάρτεν, Λαμπράκηδες Ιστορία μιας γενιάς
7. Πολιτικά, θεωρία και πράξη», Μίκης Θεοδωράκης
8. Ανδρέας Μαρατος, Ουτοπία κρυμμένη στο σώμα της πόλης, ο μουσικός κόσμος του Μ.Θ και η эпоχή του
9. Ρενατα ΔΑΛΙΑΝΟΥΔΗ ,Μάνος Χατζιδάκις και Λαϊκή μουσική παράδοση, 2009,Εμπειρία εκδοτική ΑΘΗΝΑ
10. Μυρσίνη Ζορμπά,ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ,Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα ,2014, εκδόσεις Πατάκη Αθηνά
11. Απόσπασμα ομιλίας σε ημερίδα με θέμα «Ο πολιτικός Λοΐζος», που έγινε στην ΕΣΗΕΑ. (το κείμενο είναι του Φώντα Λάδη και Φώντας Λάδης στον «Ριζοσπάστη» το 1982, 1983 και 1984)
12. Μάκης Μάτσας «Πίσω απ' τη μαρκίζα» («Διόπτρα», 2014)
13. Τα κείμενα στο ένθετο της επανέκδοσης του cd «Ο σταθμός» (Επιμέλεια: Γιώργος Τσάμπρας,
14. Λευτέρης Παπαδόπουλος «Τα τραγούδια γράφουν την ιστορία τους» («Ιανός ο Μελωδός», 2006)

Κορνέτης Κ., Τα παιδιά της Δικτατορίας. Φοιτητική αντίσταση, πολιτισμικές πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2015.

Οικονόμου Λ., Στέλιος Καζαντζίδης. Τραύμα και συμβολική θεραπεία στο λαϊκό τραγούδι, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2015.

Παναγιωτόπουλος Π. & Βαμβακάς Β. (επιμ.), Η Ελλάδα στη Δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2014.

Παπανικολάου Δ., «Κάνοντας κάτι παράδοξες κινήσεις. Ο πολιτισμός στα χρόνια της Δικτατορίας», στο: Καραμανωλάκης Β. (επιμ.), Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974, Τα Νέα/Ιστορία, Αθήνα 2010, σελ. 175-196

Πετσίνη Π. & Χριστόπουλος Δ. (επιμ.), Η λογοκρισία στην Ελλάδα, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα 2016.

Ducci, "The World Order in the Sixties," *Foreign Affairs*, April 1964, 381.

Richard J. Erickson, "Development of the Strategy of Peaceful Coexistence During the Khrushchev Era," *Air University Review*, January-February 1973, 5.

René Albrecht-Carré, "Europe and the German Problem," *Orbis*, Winter 1969, 1031-1045; Klaus Bloemer, "Germany and a 'European Europe'," *Orbis*, Spring 1966, 240-246.

Alastair Buchan, "Partners and Allies," *Foreign Affairs*, July 1963, 621.

Birchall, Ian H. (1987), "France 1968: 'All Power to the Imagination!'", in Colin Barker (ed.), *Revolutionary Rehearsals*. London: Bookmarks, 5-40.

Boren, Mark Edelman (2001), *Student Resistance: A History of the Unruly Subject*. London: Routledge. Brinton,

Crane (1965), *The Anatomy of Revolution*. New York: Vintage. Budderberg, Manfred (1968), "The Student Movement in West Germany", *International Socialism* (1st series), 33, 27-34.

Callinicos, Alex (2006), *Universities in a Neoliberal World*. London: Bookmarks.

Callinicos, Alex; Turner, Simon (1975), "The Student Movement Today", *International Socialism* (first series), 75, 9-15.